

## SIGURNA ŠKOLA – PRETPOSTAVKE I NAČELA

## **SIGURNA ŠKOLA – PRETPOSTAVKE I NAČELA**

Sarajevo, 2024.

**Edicija Securitas**

### **Autori:**

Dr. sc. Kenan Hodžić

Mirza Ibrahimović, MA

Prof. dr. Admir Hadžikadunić

### **Izdavač:**

Univerzitet u Sarajevu - Fakultet za kriminalistiku,  
kriminologiju i sigurnosne studije

### **Za izdavača:**

Prof. dr. Jasmin Ahić

### **Recenzenti**

Prof. dr. Jasmin Ahić

Prof. dr. Oliver Bakreski

### **Saradnici:**

Prof. dr. Elmedin Muratbegović

Dr. Goran Čerkez

Mr. sci. Fikret Radončić

Mr. sci. Nermin Mrkaljević

Mr. sci. Milada Zahiragić

### **Lektura:**

Merima Hodžić

### **DTP:**

Perfecta, Sarajevo

### **Štampa:**

Štamparija Fojnica

### **Tiraž:**

300

ISBN 978-9926-451-75-2

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod  
ID brojem 60302854

Univerzitet u Sarajevu  
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i  
sigurnosne studije

Kenan Hodžić  
Mirza Ibrahimović  
Admir Hadžikadunić

# **SIGURNA ŠKOLA**

## **PRETPOSTAVKE I NAČELA**

Sarajevo, 2024.



# SADRŽAJ

---

|                                                                             |           |
|-----------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>PREGOVOR</b>                                                             | <b>7</b>  |
| <b>SVRHA UDŽBENIKA</b>                                                      | <b>9</b>  |
| <b>1. UVOD</b>                                                              | <b>11</b> |
| <b>2. SIGURNOSNI RIZICI</b>                                                 | <b>17</b> |
| <b>2.1. ANALIZA TRENUTNOG STANJA I ANALIZA RIZIKA</b>                       | <b>19</b> |
| 2.1.1. Studija slučaja Unsko-sanskog Kantona Federacije Bosne i Hercegovine | 24        |
| <b>3. UTJECAJ ŠKOLSKOG OKRUŽENJA NA ZDRAVLJE</b>                            | <b>47</b> |
| <b>3.1. Savremene škole</b>                                                 | <b>48</b> |
| <b>3.2. Školski toaleti</b>                                                 | <b>49</b> |
| <b>3.3. Hodnici</b>                                                         | <b>49</b> |
| <b>3.4. Dvorana za nastavu tjelesne kulture</b>                             | <b>49</b> |
| <b>3.5. Školski namještaj i ploča</b>                                       | <b>50</b> |
| <b>3.6. Opskrba vodom</b>                                                   | <b>50</b> |
| <b>3.7. Svjetlost</b>                                                       | <b>51</b> |
| 3.7.1. Prirodna rasvjeta                                                    | 51        |
| 3.7.2. Umjetna rasvjeta                                                     | 52        |
| 3.7.3. Direktno ili indirektno osvjetljenje                                 | 52        |
| 3.7.4. Jačina svjetla                                                       | 53        |
| 3.7.5. Spektar svjetla i LED rasvjeta                                       | 53        |
| <b>3.8. Farbanje zidova</b>                                                 | <b>54</b> |
| 3.8.1. Boje zidova                                                          | 55        |
| <b>3.9. Grijanje i provjetravanje učionica</b>                              | <b>56</b> |
| 3.9.1. Grijanje                                                             | 56        |
| 3.9.2. Provjetravanje učionice                                              | 57        |
| 3.9.3. Loš zrak u školama                                                   | 57        |
| <b>3.10. Podovi</b>                                                         | <b>58</b> |
| <b>3.11. Automati za hranu i ishrana</b>                                    | <b>59</b> |
| <b>3.12. Sanitarno-higijenski principi školskog okruženja</b>               | <b>59</b> |
| <b>4. ZNAČAJ I ULOGA TEHNIČKOG I FIZIČKOG OBEZBJEĐENJA I ZAŠTITE</b>        | <b>61</b> |

|                                                                                     |            |
|-------------------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>5. ZAŠTITA OD POŽARA</b>                                                         | <b>75</b>  |
| <b>5.1. Mjere zaštite od požara</b>                                                 | <b>78</b>  |
| 5.1.1. Postupak u slučaju nastanka požara                                           | 84         |
| <b>5.2. Inspekcijski nadzor</b>                                                     | <b>87</b>  |
| <b>5.3. Zaštita privatnosti podataka</b>                                            | <b>89</b>  |
| <b>6. REFERALNI MEHANIZMI U ŠKOLAMA U<br/>OSTVARIVANJU KONCEPTA „SIGURNA ŠKOLA“</b> | <b>93</b>  |
| <b>6.1. Historijat razvoja programa</b>                                             | <b>94</b>  |
| <b>6.2. Evidentiranje ponašanja ili stanja učenika</b>                              | <b>95</b>  |
| <b>6.3. Prikupljanje informacija o primijećenim ponašanjima učenika</b>             | <b>97</b>  |
| <b>6.4. Analiza faktora rizika i procjena za izradom IPP-a</b>                      | <b>98</b>  |
| 6.4.1. Implementacija individualnog plana podrške (IPP)                             | 100        |
| 6.4.2. Praćenje i evaluacija uspješnosti individualnog plana podrške (IPP)          | 100        |
| <b>6.5. Etičke smjernice za primjenu programa</b>                                   | <b>101</b> |
| 6.5.1. Unos podataka                                                                | 101        |
| 6.5.2. Informiranje roditelja/staratelja o utvrđenim oblicima ponašanja kod djeteta | 101        |
| 6.5.3. Saopćavanje učeniku/ci o važnosti dodatnog savjetodavnog rada                | 102        |
| <b>7. VANNASTAVNE AKTIVNOSTI KAO MODEL<br/>PREVENTIVNIH ŠKOLSKIH AKTIVNOSTI</b>     | <b>105</b> |
| 7.2. Slobodno vrijeme, sport, tjelesno vježbanje i rekreacija djece i mladih        | 116        |
| 7.3. Utjecaj sporta na socijalno ponašanje djece i mladih                           | 117        |
| 7.4. Uloga roditelja u sportskim aktivnostima djece i mladih                        | 119        |
| 7.5. Sport kao prevencija kriminaliteta                                             | 120        |
| <b>8. ZAKLJUČAK</b>                                                                 | <b>123</b> |
| <b>LITERATURA</b>                                                                   | <b>131</b> |
| <b>POPIS PRILOGA</b>                                                                | <b>139</b> |

# PREDGOVOR

---

Ovaj udžbenik je namijenjen obrazovnom sektoru, nastavnom osoblju, studentima, učenicima, roditeljima, ali i stručnjacima iz sigurnosnog sektora koji se direktno ili indirektno bave fenomenom sigurnosti učenika, školskog okruženja, osiguranjem i zaštitom obrazovnih institucija i objekata od interesa. Sadržajno, udžbenik nudi raznovrstan skup prikaza, aktuelnosti i primjera kroz formate studija slučaja odabranih kantona, a kako bi čitalačkoj publici na jednom mjestu na zanimljiv i strukturiran način omogućio jedinstven okvir za razumijevanje prijetnji i rizika. Perspektive i načela od značaja za ostvarivanje sigurne škole kao mogućeg modela funkcioniranja, u konceptualnom i teorijskom smislu, zasnovanom na autentičnim istraživačkim nalazima, postavljamo za primarni cilj ovog djela.

Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu zajedno sa različitim partnerskim organizacijama već šest godina kroz projektne aktivnosti koje podržava nekoliko nadležnih kantonalnih Ministarstava obrazovanja, sistematično i proaktivno postulira praktične rizike i prijetnje u formama publikacija, monografija i naučnih radova široj naučnoj i stručnoj javnosti. Kroz značajne segmente kvalitativnih i kvantitativnih analiza višestrukih, učestalijih i zabrinjavajućih opasnosti i događaja sa usmjerenih težištem na rješenja kako bi se u konačnici počelo sa jedinstvenom primjenom principa efikasnog upravljanja i odgovora na šarolik spektar ugroženosti, udžbenik ovog sadržaja pionirski obuhvata sve elemente mozaika sigurne škole, primjenjujući kriterij aktuelnosti današnjeg doba.

Veliku zahvalnost dugujemo recenzentima, i to dekanu Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu i izdavaču prof. dr. Jasminu Ahiću, te prof. dr. Oliveru Bakreskom. Posebnu zahvalnost na doprinosima autori duguju saradnicima, prof. dr. Elmedinu Muratbegoviću zbog usmjerenja u vezi sa referalnim mehanizmima u školama, dr. Goranu Čerkezu na usmjerenju u odnosu na utjecaj školskog okruženja na zdravlje, mr. sci. Nerminu Mrkaljeviću na pomoći u pogledu značaja i uloge obezbjeđenja i zaštite, mr. sci. Fikretu Radončiću na doprinosu u vezi s relevantnim normativnim okvirom i praktičnim mogućnostima, te mr. sci. Miladi Zahiragić na doprinosu u kontekstu zaštite od požara.

Autori su svjesni činjenice da je ovakav naučno-stručni poduhvat ovog tipa prvijenac zbog kritičkog pristupa i transformativnog karaktera, te se unaprijed zahvaljuju na svim komentarima i kritikama u cilju buduće nadogradnje.

Autori



Sigurnosna situacija mladih u odgojno-obrazovnim institucijama može se smatrati prioritetnom zadaćom. Djeca i mladi su više nego ikad izloženi različitim sigurnosnim prijetnjama, (ne)karakterističnim za školsku sredinu. Recentni trendovi i događaji u svijetu, u regionu, ali i u Bosni i Hercegovini, mogu negativno utjecati na stanje u lokalnim zajednicama i školama koje pohađaju. Dramatični i tragični slučajevi teških oružanih napada u školama, koji su često praćeni masovnim ubistvima, nažalost postaju sve učestaliji. Usljed epidemije zabrinutosti zbog nasilja u školama u globalnim razmjerama, trenda rasta učestalosti ovakvih događaja (Böcker et al., 2013), američka inicijativa „Sigurna škola“ (Vossekuil et al., 2004: 4) koja nudi implikacije za sprečavanje napada u školama Sjedinjenih Država, svojim nalazima, analizama i preporukama predstavlja pokušaj da se postojeći obrazovni model SAD-a, osnaži i prilagodi upotrebi u predikciji i prevenciji oružanih napada u školama. Zbog toga, ideju za dizajniranje ovog rukopisa izvodimo iz bazičnog pitanja šta se zapravo može preduzeti da se spriječi događanje budućih napada u obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini.

Teorijska podloga inicirana novonastalim stanjem, praktički testira ovu inicijativu u aktuelnoj bosanskohercegovačkoj praksi uz empirijske rezultate istraživanja koje je Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije prethodno provodio i kao takva može poslužiti za strateško planiranje, prilagodbu i praktično uspostavljanje otpornijeg i sigurnijeg sistema. Obrazovanje kao jedan od najvažnijih segmenata društva treba aktivno učestvovati u prevenciji sigurnosnih izazova u postkonfliktnom okruženju kakvo je Bosna i Hercegovina. Nema sumnje da je ključni instrument države kojim svoje građane „naoružava“ znanjem i priprema za životne izazove. Realnost nalaže da BiH ima složenu administrativnu strukturu u kojoj su zakonodavne i administrativne nadležnosti za obrazovanje podijeljene između različitih nivoa vlasti, gdje je 13 zakonodavnih tijela ovlašteno za donošenje relevantnih propisa. Bosna i Hercegovina je, nažalost, negativan primjer za podjele u sektoru obrazovanja i ne postoji jasna i jedinstvena strategija obrazovne politike. Jedan od ključnih razloga leži u činjenici da svaki entitet i kanton donose svoj zakon o obrazovanju. S tim u vezi, zbog uvijek specifičnih prilika i konteksta, autori ne garantiraju opravdanost ujednačene primjene nalaza i rješenja u svim zatečenim uvjetima.

Sam naziv djela ukazuje na namjeru autora da sistematski, sveobuhvatno, krajnje koncizno, obrade sve ili barem većinu, detektiranih problema u kompleksnom sistemu obrazovanja i odgoja. Kanton Sarajevo u odgojno-obrazovnoj politici zasigurno predstavlja lokomotivu promjena i reformi u svim segmentima značajnim za jedno društvo u cjelini. Općepoznata je činjenica da na federalnom nivou postoji Ministarstvo obrazovanja i nauke koje ima samo

koordinirajuću ulogu i ovlasti. Iz toga proističe značajna disperzija rješenja u praksi iz oblasti obrazovanja. To je jedan od razloga zašto se sa posebnom pažnjom prate svi konkretni procesi u Kantonu Sarajevo iz ingerencija Ministarstva za odgoj i obrazovanje, Ministarstva za nauku, visoko obrazovanje i mlade, ali i svih ostalih ministarstava.

Sigurna škola predstavlja krajnji cilj svih zainteresiranih u sistemu za stvaranje sigurne, kreativne, prosperitetne, odgovorne, moralno prepoznatljive, kvalitetno educirane mlade generacije ljudi koji mogu biti oslonac razvoja društva u cjelini. Često korištena fraza „najbolji interes djeteta“ se u mnogo slučajeva ispostavi kontradiktornom. Šta je sa „najboljim interesom“ drugog djeteta, žrtve, ili više njih uključenih u neki vid problematične situacije? Šta je sa ostalim učenicima koji direktno nemaju veze sa „incidentom“ ali su određeni vremenski period, dok se sprovode predviđene radnje i postupci, stalno izloženi „gubljenju vremena“ na manje-više iste pojedince?

Škola, kao bitno okruženje za razvoj svake mlade ličnosti, ima obavezu poštivanja svih zakonskih regulativa koje tretiraju različite aspekte života i rada u njoj. Nažalost, pojedinosti izvedenih napada često ukazuju na to da se prethodno planiraju ili pripremaju i da faktički nisu nevidljivi, te da vršnjaci znaju ili mogu znati da će se napad dogoditi. S druge strane, svakodnevne su situacije u školama u kojima nezadovoljni roditelji verbalno, nerijetko i fizički, dokazuju „svoju istinu“. Segment videonadzora u školama omogućuje preventivnu funkciju, kako u odnosu na učenike i radnike škole, tako i na sva lica koja borave u školi. Ovdje postoje značajna zakonska ograničenja u pogledu zaštite privatnosti i podataka i postojeća radna mjesta „dnevni čuvara“ koja egzistiraju već desetak godina u većini škola imaju poseban doprinos u kreiranju sigurnog okruženja, te je njihov položaj potrebno jasnije urediti i standardizirati.

Nastavnici se sve manje bave obrazovnim radom i njegovim unapređenjem zbog opterećenosti „izricanjem odgojno-disciplinskih mjera“, što je obavezujuća tačka Dnevnog reda na gotovo svim sjednicama stručnih organa škola. Različite segmente rada škola tretiraju različiti zakonski i podzakonski akti. Prava na koja se pozivaju roditelji i učenici su veoma često izvučena iz općeg konteksta, potpuno zanemarujući obaveze koje su definirane istim aktima na koje se pozivaju. Sinergija svih učesnika nije samo potrebna, nego i obavezujuća. Pomno praćenje novih pojava oblika neželjenog ponašanja i stavljanje u zakonske okvire sa koncentričnim i usmjerenim djelovanjem zasigurno može donijeti važne pozitivne iskorake. Autorski tim u nastavku detaljnije problematizira koncept sigurne škole i uvodi šire aspekte i značajne faktore kako bi se nepristrasno suočili sa ozbiljnim društvenim problemom u obrazovanju.

# 1. UVOD

---

U školama i njihovoj okolini svakodnevno se dešavaju situacije koje narušavaju sigurnost pojedinaca, ali i na kraju kolektiva, te dovode u pitanje sigurnost škole i školskog sistema. Škole kao odgojno-obrazovne institucije imaju zadatak da na najbolji mogući način preko nastavnog osoblja uz opremu i infrastrukturu koju nude prenesu učenicima odgojne i obrazovne vrijednosti koje su planovima i programima predviđene. Međutim, da bi one funkcionisale besprijekorno i da bi ostvarile svoj zadatak, a učenici bili usmjereni ka cilju, roditelji zadovoljni i mirni, potrebno je da sigurnost u svom tom procesu bude na vrhunskom nivou.

Svaki tragičan gubitak mladog života predstavlja ogroman udarac za cijelu zajednicu. U takvim trenucima zajednica često reagira glasno i zahtijeva hitne promjene – strože kazne, izmjene zakona i reforme institucija. Međutim, važno je napomenuti da promjene u društvu ne nastaju preko noći. Problemi se razvijaju i postaju ozbiljniji tokom vremena, posebno kada se ne prepoznaju na vrijeme, što rezultira sporom i nedovoljno snažnom reakcijom društva.

Današnja djeca i mladi odrastaju u okruženju bogatom savremenim tehnologijama koje su donijele mnoge prednosti, ali i značajne izazove. Ovisnost o tehnologijama i društvenim mrežama, koja je sveprisutna među mladima, može imati ozbiljne posljedice. Dok su mnoge ovisnosti već prepoznate i dijagnosticirane, mnoge još uvijek nisu u dovoljnoj mjeri identificirane. Društvene mreže snažno povezuju mlade ljude sa virtualnim svijetom koji često nudi idealizirane prikaze života, stvarajući osjećaj nedostižnosti i dovode do neispunjenosti i anksioznosti. Ovaj način života smanjuje fizičku aktivnost, ograničava socijalnu interakciju i neposrednu komunikaciju među mladima. Posljedica toga je nedostatak osnovnih vještina komunikacije i snalaženja u stvarnim životnim situacijama. Dok su prethodne generacije kroz svoja iskustva i igre stekle važne vještine za suočavanje s izazovima stvarnog života, današnja mladost često ostaje nespriprema za slične situacije.

Za osiguranje sigurnije i zdravije školske sredine, neophodno je poticati mlade na vođenje zdravog života, aktivno druženje i kvalitetan socijalni razvoj. Ovo uključuje jačanje socijalnih vještina i promoviranje aktivnosti koje omogućavaju direktnu interakciju i emocionalno povezivanje. Samo

kroz holistički pristup obrazovanju i socijalnom razvoju možemo pomoći mladima da izgrade potrebne vještine za uspješno suočavanje s izazovima u stvarnom svijetu.

Narušavanje sigurnosnog stanja u odgojno-obrazovnim institucijama obuhvata sve situacije koje odstupaju od očekivanih i dovode u neizvjesnost ostvarivanje ciljeva škole u domenu održavanja sigurnosnog okruženja. Izdvajaju se različiti rizici koji se negativno odražavaju na sigurnost poput vršnjačkog i fizičkog nasilja, ispoljavanja agresije, oružanih napada, zlostavljanja, različitih formi neprihvatljivog ponašanja, disciplinskih prijestupa, zloupotreba različitih nedozvoljenih supstanci. Navedeni neki od unutrašnjih i spoljašnjih faktora poput kriminaliteta, elementarnih nepogoda, terorizma i sično, ugrožavaju sigurnosni sistem u školama.

Svaka škola ima vlastiti sigurnosni sistem, koji je manje-više prilagođen mogućnostima, ali i kolektivnim mjerama nadležnih resora. Neke škole imaju reguliranu i fizičku zaštitu pored videonadzora koji se u posljednje vrijeme sve više praktikuje. Globalno gledajući, najveći problem je nedostatak adekvatnog sistema koji će analizirati, procjenjivati i kvantificirati sigurnosno stanje u svakoj pojedinačnoj ustanovi, rangirati i predložiti eventualne promjene, ali i učestvovati u njihovoj realizaciji. Također veliki problem je neintegrisanost svih tih sistema, gdje na osnovu svojih mogućnosti svaka ta institucija radi zasebno, identifikira probleme samostalno, osuđena je na sredstva, uvjete i infrastrukturu koju posjeduje da na najbolji moći način omogući sigurnost učenicima, nastavnicima i ostalim zaposlenicima, roditeljima te zaštititi svoju infrastrukturu i imovinu. Cilj je unapređenje sigurnosti djece u školama, nastavnika, svih zaposlenika te same školske infrastrukture i opreme. U posljednje vrijeme veliki broj istraživanja je obavljen i objavljen na teme sigurnosti, uopće i u odgojno obrazovnom procesu. Tokom 2018. godine Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu i Institut za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije „Criminal East“ objavili su publikaciju „Sigurnost u odgojno-obrazovnim ustanovama na području Kantona Sarajevo“ u kojoj je analizirano tadašnje stanje gdje je jasno ukazano na sistem mjera i aktivnosti usmjerenih na otklanjanje svih neposrednih, objektivnih i subjektivnih uslova i okolnosti koji pogoduju narušavanju sigurnosti u odgojno obrazovnim institucijama. Takve mjere poduzimaju svi državni i društveni organi, društvene organizacije i institucije počevši od porodice, škole i socijalne zaštite. Drugi projekat „Sigurna škola“ koji je realiziralo i finansiralo Ministarstvo obrazovanja Kantona Sarajevo imao je za cilj da se integracijom tehničkih sistema zaštite i normativno-planske, organizacione i

kontrolne funkcije obezbjeđenja, postigne značajno unapređenje stanja sigurnosti učenika, zaposlenih, školskih objekata i infrastrukture kao i da se definiraju osnovni standardi sigurnosti, kao svojevrstan nivo ispod kojeg nijedna škola ne može da se nazove sigurnom. Suštinski, "Sigurna škola" obuhvata skup poslova, zadataka, mjera i radnji normativne, operativne, organizacione, tehničke, obrazovne, informacione, odgojne i druge prirode u oblasti sigurnosti i zaštite, koje imaju prije svega preventivni karakter, a kojima se obmogućuje sigurnost i zaštita učenika, zaposlenih, roditelja /staratelja, objekata i imovine, kao i neprekidno i neometano funkcioniranje Ustanove kroz jedan savremen i funkcionalan sistem. Sigurnosna situacija djece u odgojno-obrazovnim institucijama može se smatrati prioritetnom zadaćom svih učesnmika koji imaju mogućnost pozitivnog utjecaja na to.

Nažalost, svakodnevno smo svjedoci raznih dešavanja u školama koje narušavaju sigurnost, privatnost, slobodu i ostala prava učenika i zaposlenika odgojno-obrazovnih institucija. Nužno je potrebno sistematično istražiti mogućnosti narušavanja sigurnosne situacije, mogućnosti obezbjeđenja sigurnosti institucije te dalje planirati i realizirati sisteme unapređenja sigurnosti. Sigurnost u školama, iako bi to trebala biti, nije među prioritetima u današnjem obrazovnom sistemu. Međutim, svjedoci smo da se u našoj blizini svakodnevno dešavaju nemili događaji koji su često povezani s nasiljem i ugrožavanjem sigurnosti. Društvene mreže su zatrpane snimcima iz školske svakodnevnice, na kojima se jasno može vidjeti vršnjačko nasilje te sukobi učenika i nastavnog osoblja. Pored toga, nerijetka pojava su i kompromitirajući i pornografski sadržaji, koji bi, sami po sebi, već trebali ovu tematiku staviti u fokus djelovanja. Promatrajući sve to, postavlja se jasno pitanje zbog čega ove pojave već nisu alarmirale stručnu, ali i širu društvenu javnost. Dok se oko nas sve češće dešavaju različiti oblici vršnjačkog nasilja, javna i stručna debata u vezi sa tematikom sigurnosti učenika i djece – potpuno izostaje. Veliki problem predstavlja i sama činjenica da se legislativa samo sporadično bavi ovom tematikom, a to nam govori da trenutno ne postoji jasan koncept sigurne ili bar sigurnije škole za naše učenike i zaposlenike. U nastavku je urađena kratka analiza sigurnosnog stanja u školama.

U školama koje imaju videonadzor potrebno je izvršiti unapređenje sistema ako je nepotpun i dotrajaao, pri čemu se otvara i pitanje njegove nezavisnosti. Slično je i s protupožarnim sistemima, koji ne pokrivaju školske objekte u cijelosti te nisu umreženi i nemaju mogućnost nadzora. Protuprovalni sistemi ugrađeni su samo u nužnim dijelovima školskih zgrada, a tamo gdje

ih nema, protuprovalnu zaštitu obavljaju čuvari školskih zgrada. Normativi iz oblasti sigurnije škole ne postoje. Zakonodavac pojedine oblasti sigurnosti škole poput vandalizma, težih oblika zabranjenog i devijantnog ponašanja u školama, skoro nikako nije tretirao. Dijelovi u kojima se zakonske odredbe bave ovom problematikom, u većini slučajeva ostaju samo mrtvo slovo na papiru, a nadležne institucije ne insistiraju na njihovoj detaljnoj provedbi. Ova se provedba svodi samo na prosto zadovoljavanje formi. Samo u nekim segmentima zakonodavac izričito zahtijeva provedbu mjera kojima se omogućava sigurnija škola. To su, naprimjer, sistematski pregledi osoblja zaposlenog u školama ili posjedovanje protupožarnih uređaja.

Kako bi se ovoj problematici pristupilo ozbiljno, potrebno je uraditi detaljno ispitivanje obrazovnog sistema te identificirati opasnosti u njemu, a sve zarad zdravlja učenika, koje mora biti na prvom mjestu posebno u okolnostima, kao što je pandemija koronavirusa kada su izloženosti i ranjivosti umnogome veće i ozbiljnije. Veliku ulogu igra i prevencija koja podrazumijeva da se, prije svega, otklone identificirane postojeće nepravilnosti kako bi se izbjegao potencijalni rizik. Na taj način bi se primijenile savremene metode i osigurala sistemska zaštita.

Nažalost, evidentno je da je veliki broj migranata, izbjeglica i tražilaca azila (ljudi u pokretu) u skorije vrijeme ostao „zaglavljen“ u državama zapadnobalkanskog regiona. Stalni rast broja nezakonitih migranata u Bosni i Hercegovini doveo je do ogromnog pritiska na institucije zadužene za kontrolu granica i oblast migracija i azila. Nezakoniti migranti Bosnu i Hercegovinu koriste kao tranzitnu zemlju u namjeri da se domognu država Evropske unije. Područja opterećena najvećim brojem ilegalnih migranata su Kanton Sarajevo i Unsko-sanski kanton, gdje je nužno potrebno sistematično istražiti mogućnosti narušavanja sigurnosne situacije osvjetljavajući mišljenja i stavove mladih u cilju daljeg planiranja i unapređenja sigurnosti. U tu svrhu, tim istraživača Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu u periodu od novembra 2020. godine do maja 2021. godine kreirao je, pripremio i uspješno realizirao naučnoistraživački projekat „Sigurnost mladih na području Unsko-sanskog kantona“ koji predstavlja skromni doprinos istraživačkog tima Fakulteta za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu u kreiranju okruženja u kojem će se svaki učenik osjećati sigurno.

Gore spomenuta istraživanja iz 2018. godine na području Kantona Sarajevo koja je realizirao Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, ukazala su na sve češću pojavu maloljetničke

delinkvencije, koja se manifestuje i kroz nasilje u školskim klupama. Na osnovu izvršenog anketiranja 271 učenika/ca od 4. do 8. razreda ili 52,78% od ukupnog broja učenika tog uzrasta, došlo se do podataka da u jednoj sarajevsko školi svakodnevno 37,45% učenika/ca doživljava neki oblik nasilja, dok je vršenju nasilja nad drugima prisustvovalo 73,46% učenika/ca. Prema ovom istraživanju najčešći oblik nasilja koji se dešavaju u školama su: guranje – 36,11%, udaranje – 25%, ismijavanje – 22,22%, isključivanje iz društva – 20,83%, pogrdna imena – 19,44%, uništavanje ličnih stvari – 15,28%, pričanje izmišljotina – 13,89%, uzimanje novca – 11,11% (Ahić, Korajlić, & Hadžikadunić, 2018).

Zanimljivo je spomenuti da, naprimjer, ni područje Unsko-sanskog kantona nije izuzeto u kontekstu problema i izazova sa kojima se svakodnevno susreću mladi u odgojno-obrazovnim ustanovama. Učenici/ce sedmih i osmih razreda, ukupno njih 163 iskazuju najveću bojazan prema mogućem vršnjačkom nasilju, te se njih 38,5% izjasnilo da u njihovim školama dolazi do tuča. Roditelji učenika/ca zabrinuti su za sigurnost u školi i školskom dvorištu 51,1%. Psi lualice (27,6%), nepažnja u saobraćaju (23,2%) i druga nasilna djeca (15,5%) su najveći izvor ugroženosti za djecu u i oko škole. Gotovo neznatan je postotak neugodnih situacija kod ispitanika (učenika/ca), a koje se odnose na prijetnje za mobitel, sat ili drugo (1,2%), dok je krađa zastupljena u 28,3% odgovara. (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić, Halilović-Kibrić, Hodžić, Cucak, 2019)

Shodno rezultatima istraživanja iz 2018. godine zanimljivo je istaći da su izvori ugroženosti i sigurnost djece u i oko škole najvažniji aspekt istraživanja za populaciju anketiranih roditelja, njih 247. U tom dijelu trećina roditelja je u intervalu „veoma“ i „djelimično“ zabrinuta za sigurnost djeteta u školi i školskom dvorištu ( $82/247=33,2\%$ ), dok su druga nasilna djeca, nepažnja u saobraćaju i psi lualice, najveći izvor ugroženosti po viđenju roditelja za djecu u i oko škole.

Mišljenja smo da sekundarni podaci rezultata istraživanja kada je riječ o stavovima učenika/ca o osjećaju (ne)sigurnosti u školi i raširenosti pojavnih oblika izvora ugroženosti i nasilja u školi, te prateće analize provedenih istraživanja mogu biti od koristi praktičarima, teoretičarima i istraživačima sigurnosti u odgojno-obrazovnim ustanovama, ali i rukovodiocima i odgovornim osobama kad je riječ o sigurnosti u školama. Primjena različitih aspekata, razvijenih za sprečavanje i predviđanje ugrožavanja sigurnosti u Bosni i Hercegovini, u specifičnom kontekstu školskih ustanova bit će predstavljena i analizirana u nastavku. Uvjereni smo da analiza i preporuke uz modificirani okvir koncepta

“Sigurna škola” može doprinijeti podizanju opće svijesti, prvenstveno učenika i njihovih roditelja, nastavnika i školskih uprava, ali i šire javnosti, o značaju sigurnosnih prijetnji u i oko škola u posmatranim odabranim prostornim cjelinama Kantona Sarajevo i Unsko-sanskog kantona, što je uvjet prihvatanja odgovornosti i preduzimanja zajedničkih napora u cilju unapređenja sigurnosti u odgojno-obrazovnim ustanovama.

## 2. SIGURNOSNI RIZICI

---

Sigurnosni rizici, u kontekstu odgojno-obrazovnih ustanova, obuhvataju sve potencijalne događaje i situacije koje odstupaju od očekivanih i dovode u neizvjesnost ostvarivanje ciljeva škole i održavanje sigurnog okruženja. Postoji niz faktora koji mogu utjecati na povećanje vjerojatnoće pojave, razvoja i ispoljavanja nasilnog ponašanja, ali i na povećanje podložnosti mladih dejstvu različitih negativnih utjecaja – rizičnih faktora, kao što postoji i veliki broj faktora koji mogu u rizičnim situacijama i nepovoljnim uvjetima spriječiti pojavu nasilnog ponašanja – zaštitnih faktora. Njihova identifikacija, analiza i intenzitet djelovanja, pretpostavka su efikasnih planova i strategija prevencije, kao i tretmana već ispoljenih poremećaja u ponašanju. Poremećaji u ponašanju se odnose na odstupanje od normi uobičajenog ponašanja za određenu dob, spol, situaciju i okruženje, a mogu biti prisutni na osobnom planu i u socijalnom okruženju, te zahtijevaju stručnu pomoć.

Autori analiziraju i kritički preispituju sigurnost mladih kroz prizmu rizičnih i zaštitnih faktora koji učestvuju u pitanjima sigurnosti mladih. Osnovni cilj je stoga razvijanje i implementiranje preventivnih mehanizama kako bi se umanjili izvori ugrožavanja među populacijom na najmanju moguću mjeru. Neizostavna pitanja koja se analiziraju u ovom radu su u domenu pravovremene identifikacije i adekvatnog reagovanja, a tiču se, prevashodno, prisutnosti i učestalosti ugrožavajućih faktora u srednjim školama, pojavnih oblika, obima nasilja koji se dešava u školama, informiranosti i znanja koje učenici imaju o ovom problemu, ali i o odgovoru sistema zaštite u školi i društvu. Samo kontinuiranim istraživanjima o načinima, procedurama i sredstvima za podizanje nivoa sigurnosti mladih možemo na jedinstven način stvoriti osnovu za uspješnu izgradnju povoljnog ambijenta za rast i razvoj mladih.

Da bi učenici mogli očekivati zadovoljavanje ličnih potreba treba zadovoljiti fiziološke potrebe i potrebu za sigurnošću. Potreba za sigurnošću može biti ugrožena u kući, na putu do škole, u školskom dvorištu, u školskim hodnicima i sanitarnim prostorima te u učionici.

Roditelji i nastavno osoblje imaju dužnost pomoći osiguravanje zadovoljavanja sigurnosti kao temeljne potrebe. Najčešće zadovoljavanje te njihove potrebe ugrožavaju drugi učenici škole koju pohađaju, ali i učenici te maloljetne i

odrasle osobe koje ne pripadaju školi koju učenik (dijete) pohađa. Učenik koji je pod stresom ili u strahu, bez obzira na uzrok, ne može učestvovati normalno u nastavi. U razrednom kolektivu u kojem se neki učenici osjećaju nesigurno, ne može se organizirati kvalitetna nastava niti efikasno učenje. Odrasli (roditelji i svi zaposlenici škole) su dužni pažljivo pratiti uzroke zbog kojih se kod učenika javljaju stres i strah te raditi na njihovu uklanjanju kako bi svaki učenik mogao u nastavnom procesu optimalno ostvariti i potvrditi osobne mogućnosti.

Razdoblje prijelaza iz djetinjstva u svijet odraslih, znano kao adolescencija, jeste razdoblje odrastanja koje sa sobom nosi prvenstveno potrebu za izgradnjom vlastitog identiteta i snažan poriv za dokazivanjem i nezavisnošću.

Nakon završene srednje škole, djeca biraju i upisuju fakultet, pri čemu se višestruko usložnjava proces njihovog odrastanja. Naime, djeca mijenjaju dotadašnju habitualnu sredinu pri čemu se upoznaju sa novim društvenim svjetovima i stiču osjećaj samostalnosti. Tranzicija u takvim uvjetima je proces koji zahtijeva prilagodbu na novu školsku sredinu, povećane akademske zahtjeve te promjene u vršnjačkim grupama što ponekad može predstavljati veliki izazov za pojedince (Hargreaves i Earl (1990); prema Tilleczeck i Ferguson, 2007).

Svaka tranzicija, pa tako i ona unutar školskog sistema, donosi sa sobom, s jedne strane, brojne nepoznanice, strahove i nesigurnosti te, s druge strane, priliku za novi početak i promjene. Autori Osher, Kendziora, Spier i Garibaldi (2014) navode da, iako bi škola trebala predstavljati djetetovu sigurnu luku, ponekad može biti mjesto uz koje se vežu negativni osjećaji i ponašanja poput nasilja, vršnjačkog neprihvatanja, frustracije vezane za školski neuspjeh, pa čak i kažnjavanje i potpuno isključivanje mlade osobe iz školskog sistema.

Osjećaj nesigurnosti i straha može biti posljedica stvarne, ali i zamišljene prijetnje ili opasnosti (Meltzer i sar., 2007.; Zani, Cicognani i Albanesi, 2001). S druge strane, ovisit će o stvarnim, doživljenim prijetnjama (ako su primjerice bili direktno uključeni u nasilje ili mu svjedočili), ali i ako smatraju da postoji velika mogućnost da u toj situaciji postanu žrtvama nasilja. Za potrebe ovog rada, nasilje se definira kao “upotreba ili prijetnja fizičke ili psihološke sile sa štetnom namjerom kao način rješavanja sukoba” (Arriagada i Godoy, 2000). Hoće li se neko dijete nasilno ponašati uvjetovano je velikim brojem faktora. Neku djecu natjeraju pripadnici grupe da i ona sudjeluju u zlostavljanju vršnjaka (Poredoš Lavor i sar., 2010).

Važan segment je procjena prijetnje i proces identifikovanja i upravljanja prijetnjom koju određene osobe mogu predstavljati. Cilj procjene pretnje jeste da se interveniše pre nego što se napad dogodi. Postupak procjene prijetnje temelji se na sljedećim principima:

- ciljano nasilje je krajnji ishod procesa mišljenja i ponašanja koji se može razumjeti, a u mnogim slučajevima i primijetiti;
- ciljano nasilje potiče iz međudejstva između pojedinca, situacije, okolnosti i mete;
- za uspješnu procjenu prijetnje od kritičnog značaja je istražiteljski, skeptičan i radoznao mentalni stav;
- djelotvorna procjena prijetnje zasniva se na činjenicama prije nego na osobinama ili svojstvima;
- ispitivanja i istrage u procijeni pretnje trebalo bi da budu vođeni „integriranim sistemskim pristupom“;
- centralno pitanje u ispitivanju ili istrazi procjene prijetnje jeste da li učenik/student predstavlja prijetnju, a ne da li je uputio pretnju (Vossekuil et al., 2004).

## 2.1. ANALIZA TRENUTNOG STANJA I ANALIZA RIZIKA

Sigurnost u školama, iako bi to trebala biti, zasigurno nije među prioritetima u današnjem obrazovnom sistemu. Međutim, svjedoci smo da se u našoj blizini svakodnevno dešavaju nemili događaji koji su često povezani s vršnjačkim nasiljem. Društvene mreže su zatrpane snimcima iz školske svakidašnjice, na kojima se jasno može vidjeti vršnjačko nasilje te sukobi učenika i nastavnog osoblja. Pored toga, nerijetka pojava su i kompromitirajući i pornografski sadržaji, koji bi, sami po sebi, već trebali ovu tematiku staviti u fokus djelovanja. Promatrajući sve to, postavlja se jasno pitanje zbog čega ove pojave već nisu alarmirale stručnu, ali i širu društvenu javnost. Dok se oko nas sve češće dešavaju različiti oblici vršnjačkog nasilja, javna i stručna debata vezana za tematiku sigurnosti učenika i djece potpuno izostaje. Veliki problem predstavlja i sama činjenica da se legislativa samo sporadično bavi ovom tematikom, a to nam govori da trenutno ne postoji jasan koncept sigurne ili bar sigurnije škole za naše učenike i zaposlenike. Kao priprema za ovaj tekst, urađena je kratka analiza sigurnosnog stanja u školama. U školama koje imaju videonadzor,

došlo se do zaključka da je on uglavnom nepotpun i poprilično dotrajaao, a otvara se i pitanje njegove nezavisnosti. Slično je i s protivpožarnim sistemima, koji ne pokrivaju školske objekte u cjelosti te nisu umreženi i nemaju mogućnost nadzora. Protivprovalni sistemi ugrađeni su samo u nužnim dijelovima školskih zgrada, a tamo gdje ih nema, protivprovalnu zaštitu obavljaju čuvari školskih zgrada. Normativi iz oblasti sigurnije škole ne postoje. Analizirana je i nekolicina zakonskih i podzakonskih akata, a sve s ciljem da se barem djelimično dokuči i odgovori na pitanje kako je riješena ova problematika. Rezultati koji su dobijeni pokazuju nam da zakonodavac pojedine oblasti sigurnosti škole poput terorizma, vandalizma i devijantnog ponašanja u školama, skoro nikako nije tretirao. Dijelovi u kojima se zakonske odredbe bave ovom problematikom, u većini slučajeva ostaju samo mrtvo slovo na papiru, a nadležne institucije ne insistiraju na njihovoj detaljnoj provedbi. Ova se provedba svodi samo na prosto zadovoljavanje formi. Samo u nekim segmentima zakonodavac izričito zahtijeva provedbu mjera kojima se osigurava sigurnija škola. To su, naprimjer, sistematski pregledi osoblja zaposlenog u školama ili posjedovanje protivpožarnih uređaja.

Kako bi se ovoj problematici pristupilo ozbiljno, potrebno je uraditi detaljno ispitivanje obrazovnog sistema te identificirati opasnosti u njemu, a sve zarad zdravlja učenika, koje mora biti na prvom mjestu. Veliku ulogu igra i prevencija koja podrazumijeva da se, prije svega, otklone identificirane postojeće nepravilnosti kako bi se izbjegao potencijalni rizik. Na taj način bi se primijenile savremene metode i osigurala sistemska zaštita.

Opasnosti koje vrebaju u školama mogu se grubo klasificirati u nekoliko oblasti:

- zlostavljanje i zanemarivanje učenika;
- vandalizam;
- alkohol i droga;
- devijantno ponašanje;
- kriminal;
- elementarne nepogode;
- terorizam;
- trgovina ljudima;
- uvjeti koje općenito štete zdravlju;
- ostalo.

Brojni su razlozi za nadogradnju sigurnosnog sistema u školama, a navest ćemo samo neke:

- postojeći sistemi tehničke zaštite u školama nisu pravilno iskorišteni, jer su adekvatni standardi za njihovu primjenu izostali pa su stoga uglavnom nefunkcionalni;
- svijest i sigurnosna kultura nedovoljno su razvijeni, što samo po sebi povećava sigurnosne prijetnje i rizike, posebno u slučajevima vanrednih situacija;
- ne postoje planovi, programi, procjene i politike zaštite u slučajevima sve frekventnijih eliminatornih nepogoda, devijantnog ponašanja i terorističkih napada;
- školsko osoblje nije dovoljno obučeno za procjenu, prevenciju i reagiranje u slučajevima vanrednih situacija i drugih sigurnosnih prijetnji i rizika.

Svi navedeni nedostaci o pitanju sigurnosti u školama, pokazuju nam da se kao društvo nedovoljno bavimo tematikom sigurne ili bar sigurnije škole. Sljedeći citat dramatično ukazuje na centralnu tačku ove knjige. “Potrebna je potpuna promjena metoda rada kada je u pitanju društvo jer je očito da su dosadašnji metodi izgubili bitku i ovaj zločin ide korak ili dva ispred onog što društvo radi. Ovo je situacija da se upali ozbiljan alarm, ne trebaju nam priče rasprave ova ili ona Vlada, kako intervenišu međunarodni predstavnici, izborni zakon ovako ili onako. Ovo je ključni problem bosanskohercegovačkog društva jer se ovo vrlo lako može preliti u naše škole i da uradi neko od naše djece, a to niko ne želi jer smo nakon ovoga iz Beograda svi istraumirani”<sup>1</sup>

Zbog navedenog, neizostavno je navesti neke od rizičnih faktora koje ćemo definirati znacima upozorenja gdje Wike & Fraser (2009) ubrajaju sljedeće:

- 1) Pristup vatrenom oružju;
- 2) Odavanje informacija<sup>2</sup>;
- 3) Fascinacija oružjem;
- 4) Depresija, bijes, suicidalne ideje;
- 5) Odbačenost od strane vršnjaka i neuspjele veze;

1 Vidjeti više: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/ubistva-u-srbiji-su-ozbiljan-alarm-za-nase-drustvo-dosadasnji-modeli-su-izgubili-bitku/230504066>, pristupljeno 12.1.2024. godine

2 „Leakage”, curenje (informacija). Voskvil i sar. (2004) koriste pojam signaling the attack.

6) Viktimizacija od strane vršnjaka.;

7) Povezanost unutar škole;

8) Prešućivanje.

Istraživanje iz 2018. godine na području Kantona Sarajevo koje je realizirao Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, ukazalo je na sve češću pojavu različitih znakova upozorenja, koja se manifestuju i kroz nasilje u školskim klupama. Na osnovu izvršenog anketiranja 271 učenika/ca od 4. do 8. razreda ili 52,78% od ukupnog broja učenika tog uzrasta, došlo se do podataka da u jednoj sarajevskoj osnovnoj školi svakodnevno 37,45% učenika/ca doživljava neki oblika nasilja, dok je vršenju nasilja nad drugima prisustvovalo 73,46% učenika/ca. Prema ovom istraživanju najčešći oblik nasilja koji se dešavaju u školama su: guranje – 36,11%, udaranje – 25%, ismijavanje – 22,22%, isključivanje iz društva – 20,83%, pogrdna imena – 19,44%, uništavanje ličnih stvari – 15,28%, pričanje izmišljotina – 13,89%, uzimanje novca – 11,11% (Ahić, Korajlić, & Hadžikadunić, 2018).

Učenici/e sedmih i osmih razreda, ukupno njih 163 iskazuju najveću bojazan prema mogućem vršnjačkom nasilju, te se njih 38,5% izjasnilo da u njihovim školama dolazi do tuča. Roditelji učenika/ca zabrinuti su za sigurnost u školi i školskom dvorištu 51,1%. Psi lualice (27,6%), nepažnja u saobraćaju (23,2%) i druga nasilna djeca (15,5%) su najveći izvor ugroženosti za djecu u i oko škole. Gotovo neznan je postotak neugodnih situacija kod ispitanika (učenika/ca), a koje se odnose na prijetnje za mobitel, sat ili drugo (1,2%), dok je krađa zastupljena u 28,3% odgovora (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić, Halilović-Kibrić, Hodžić, Cucak, 2019).

Shodno rezultatima istraživanja iz 2018. godine zanimljivo je istaći da su izvori ugroženosti i sigurnost djece u i oko škole najvažniji aspekt istraživanja za populaciju anketiranih roditelja, njih ukupno 247. U tom dijelu trećina roditelja je u intervalu „veoma“ i „djelimično“ zabrinuta za sigurnost djeteta u školi i školskom dvorištu ( $82/247=33,2\%$ ), dok su druga nasilna djeca, nepažnja u saobraćaju i psi lualice, najveći izvor ugroženosti po viđenju roditelja za djecu u i oko škole.

Sve učestalije vršnjačko nasilje u školama treba motivirati i natjerati nadležne da se urgentno počnu baviti ovom problematikom kako bi se na vrijeme spriječile i zaustavile ove negativne pojave u našim školama. Identifikacija potencijalnih rizika za učenike i pravovremeno otklanjanje, zasigurno će pomoći ne samo učenicima, već i našem društvu u cjelini.

Dokumentom Vlade Kantona Sarajevo "Smjernice/shema komunikacije multisektorskog postupanja u iznenadnim, kriznim događajima u odgojno-obrazovnim ustanovama u Kantonu Sarajevo" (2023) naglašava se ključna uloga međuresorne saradnje u rješavanju složenih problema i kriznih situacija u školama. Sigurnost, blagostanje i razvoj učenika ne mogu se postići izolovano, već zahtevaju koordinisane napore svih relevantnih institucija, uključujući ministarstva, pravosudne organe, kao i socijalne i zdravstvene službe. Dokument služi kao smjernica i podsećanje na važnost zajedničkog djelovanja, omogućavajući institucijama da bolje koordiniraju svoje aktivnosti, optimizuju resurse i pruže podršku učenicima i njihovim porodicama. U njemu se ističe potreba za sveobuhvatnim odgovorom na krize, koji podrazumjeva saradnju i komunikaciju među svim uključenim stranama. Ovaj proces unapređenja međuresorne saradnje je kontinuiran, što otvara mogućnosti za dalji razvoj i poboljšanje. Pozivaju se sve institucije i pojedinci da aktivno učestvuju u stvaranju sigurnijeg i prosperitetnijeg okruženja za učenike. Dokument također sadrži nekoliko aneksa koji obuhvataju obuke za medije, socijalne i zdravstvene službe, policijske službenike, školsko osoblje, kao i komunikacijske sheme za efikasniju saradnju tokom kriznih situacija. Ovi aneksi dodatno naglašavaju važnost pripreme i edukacije svih učesnika kako bi se osigurala brza i adekvatna reakcija u hitnim slučajevima, što je zasigurno potvrda proaktivnosti i napora za stvaranje sigurnijeg okruženja.

S druge strane, u provedenom istraživanju u okviru doktorske disertacije „Obrazovanje i sigurnost: izazovi i dileme u postkonfliktnim društvima“ ponuđena komparativna analiza o protokolima o postupanju u slučaju nasilja u školama (Halilović-Kibrić, 2019) ukazuje da ne postoje nikakve sistemske mjere koje obrazovni sistem Bosne i Hercegovine poduzima kako bi se riješili i spriječili netrpeljivost, incidenti iz mržnje i govor mržnje. Naime, na nivou Republike Srpske postoji jedinstven Protokol za postupanje u slučaju nasilja koji se primjenjuje u svim školama u tom entitetu. Međutim, porazna je činjenica da se spomenuti protokol ne bavi incidentima iz mržnje i govorom mržnje, ali isto tako ohrabruje to da se kroz nekoliko redaka govori o socijalnom nasilju koje podrazumjeva „isključivanje iz grupe i diskriminaciju“.

S druge strane, u Federaciji Bosne i Hercegovine nije ponuđeno nikakvo sistemsko rješenje na nivou entiteta, već je ostavljeno kantonima u nadležnost da se bave ovim pitanjem. U trima kantonima obuhvaćenim ovim istraživanjem (Bosansko-podrinjski kanton, Zeničko-dobojski kanton i

Hercegovačko-neretvanski kanton) primijećeni su različiti pristupi. Prvo, jedino Hercegovačko-neretvanski kanton posjeduje Protokol o postupanju u slučaju nasilja koji primjenjuju sve škole u tom kantonu, ali on se ne dotiče tema netrpeljivosti, diskriminacije, incidenta iz mržnje ili pak govora mržnje. Drugo, druga dva kantona još nemaju protokole o postupanju u slučaju nasilja, tako da se svaka škola sama bori s problemima koji se pred njom nađu. Jedna od činjenica koja je pohvalna za sve navedene kantone jeste to da su pedagozi u svim školama koje su učestvovala u istraživanju posebno pohvalili saradnju s drugim institucijama u lokalnoj zajednici, a koje su važan element reakcije na nasilje u školama, koja je u Hercegovačko-neretvanskom kantonu dodatno definirana putem Međuinstitucionalnog protokola o postupanju u slučajevima nasilja u obrazovnim ustanovama u Hercegovačko-neretvanskom kantonu.<sup>3</sup> Autorica naglašava da je od izuzetne važnosti obaveza razvijanja sistemskih rješenja u oblasti borbe protiv nasilja među djecom koja će podrazumijevati protokol i smjernice na nivou države, a unutar kojih će biti posebno tretirano pitanje incidenata iz mržnje.

U nastavku osvrnut ćemo se na rezultate istraživanja iz 2021. godine koje se fokusira na sigurnost mladih u Unsko-sanskom kantonu. Cilj istraživanja bio je ispitati rizične i zaštitne faktore koji utječu na sigurnost mladih, posebno unutar srednjih škola. Istraživanje je obuhvatilo 1300 učenika iz osam općina, analizirajući prisutnost i učestalost ugrožavajućih faktora kao što su nasilje i informiranost učenika o ovim problemima. Posebna pažnja posvećena je razvoju i implementaciji preventivnih mehanizama koji mogu smanjiti izvore ugrožavanja. Ovi rezultati imaju potencijal da doprinesu strategijama prevencije nasilja i unapređenju sistema zaštite mladih, te će nam biti od koristi da ponudimo praktične implikacije za buduće akcije i politike usmjerene ka sigurnosti mladih.

### **2.1.1. Studija slučaja Unsko-sanskog Kantona Federacije Bosne i Hercegovine**

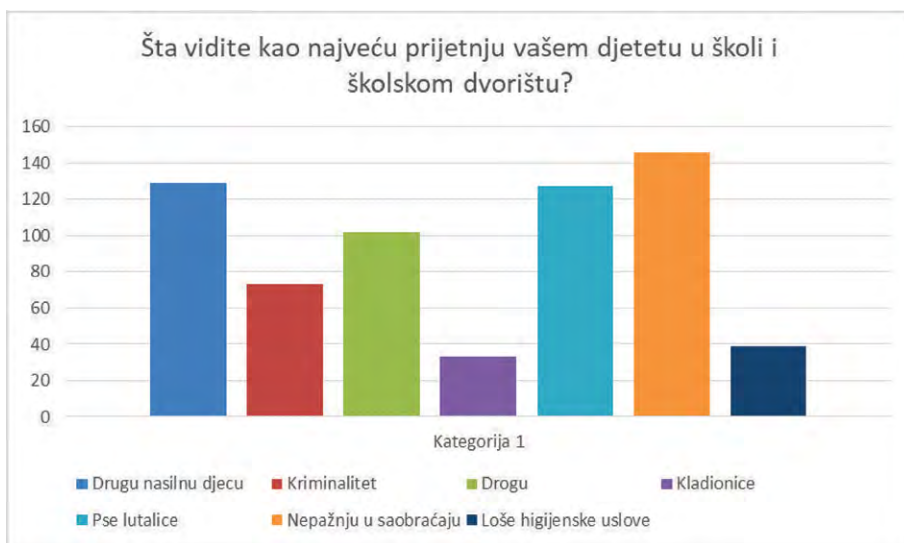
Srednje obrazovanje u Federaciji BiH još nije obavezno. Izuzetak su tri kantona koja su uvela obavezno srednjoškolsko obrazovanje u dvogodišnjem trajanju, i to Kanton Sarajevo, koji je tu mjeru usvojio 2010/2011, te Unsko-sanski i Bosansko-podrinjski kanton, koji su obavezno srednje obrazovanje u

---

<sup>3</sup> Međuinstitucionalni protokol o postupanju u slučajevima nasilja u obrazovnim ustanovama u Hercegovačko-neretvanskom kantonu („Službene novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, 09/13)

trajanju od jedne i dvije godine uveli 2012/2013. godine.<sup>4</sup> Značajan razlog smanjenja broja upisanih učenika u prvi razred srednje škole jeste pad nataliteta u Federaciji Bosne i Hercegovine, koji se do sada manifestirao putem smanjenja broja učenika u srednjim školama, a u tekućoj školskoj godini se počeo negativno odražavati i na upis u prvi razred srednjih škola (FMON USK, 2013).

Dakle, u pogledu broja dječaka i djevojčica koji pohađaju srednje obrazovanje uočavamo trend smanjenja upisa, koji se, prvenstveno, obrazlaže demografskim razlozima, odnosno padom nataliteta. Međutim, tome sigurno doprinosi i izostanak zakonske obaveze o obaveznom srednjoškolskom obrazovanju (osim u Kantonu Sarajevo, Unsko-sanskom i Bosansko-podrinjskom kantonu).



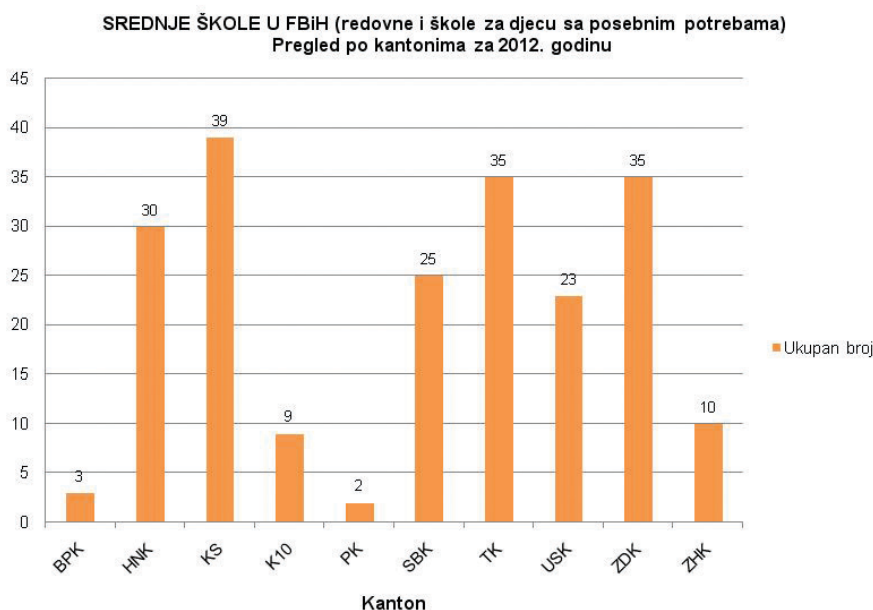
**Grafikon 1:** Odnos prijetnji u obrazovnom sistemu  
(Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Kada je riječ o srednjem obrazovanju, u školskoj 2012/2013. godini prvi put je zabilježeno smanjenje broja učenika upisanih u prvi razred srednjih škola u petogodišnjem periodu. Naime, u odnosu na školsku 2009/10. godinu, u školskoj 2012/2013. godini broj upisanih učenika je smanjen za 24,78%.

<sup>4</sup> Vidjeti više na: <https://www.gcfbih.gov.ba/srednje-obrazovanje>, pristupljeno 20.7.2021.godine

Prvi najznačajniji razlog smanjenja broja učenika prvog razreda srednjih škola je to što je u pet kantona Federacije BiH ove školske godine u prvi razred upisana prva generacija učenika koji su se obrazovali prema devetogodišnjem programu osnovnog obrazovanja i koja je bila malobrojnija od generacija prije toga zbog paralelnih prvih razreda osnovne škole (prvi devetogodišnje i prvi osmogodišnje), kao i zbog odgođenog polaska u prvi razred određenog broja učenika kao rezultat odluke njihovih roditelja.

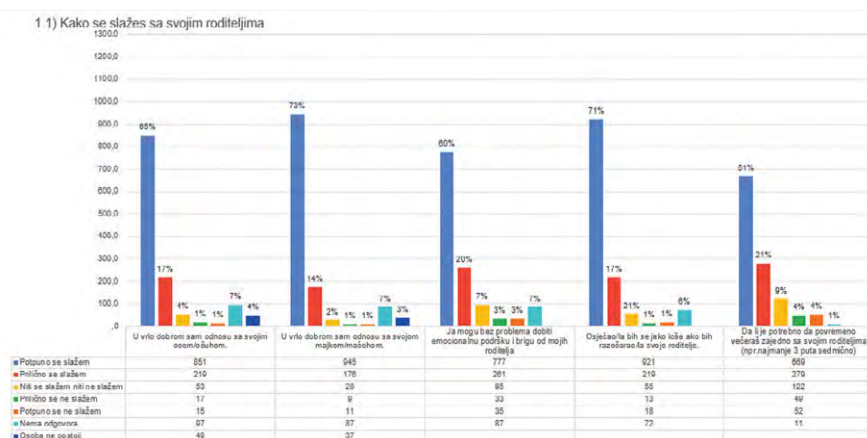
Iz pregleda broja srednjih škola u FBiH u 2012. godini po kantonima, koji uključuje gimnazije, tehničke, umjetničke, vjerske i škole za djecu sa poteškoćama u razvoju, vidljive su velike razlike u broju škola s obzirom na veličinu kantona. Tako je najveći broj škola u KS, zatim, TK i ZDK, a najmanje u BPK i PK.



**Grafikon 2.** Srednje škole u FBiH – pregled po kantonima (FMON USK, 2013)

**Informiranost učenika/učenica srednjih škola Unsko-sanskog kantona o društvenim vezama, raširenosti pojavnih oblika izvora ugroženosti i nasilja u školi i mjestu stanovanja**

## 1. Kako se slažeš sa svojim roditeljima?



**Grafikon 3.** Odnos sa roditeljima (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

U setu odgovora u vezi pitanja o odnosima u porodici, ispitanici su kroz skalu slaganja izražavali stavove u vezi sljedećih tvrdnji: a) u vrlo dobrom sam odnosu sa svojim ocem/očuhom; b) u vrlo dobro sam odnosu sa svojom majkom/maćehom; c) mogu bez problema dobiti emocionalnu podršku i brigu od mojih roditelja; d) osjećao bih se jako loše ako bih razočarao svoje roditelje; e) da li je potrebno da povremeno večeras zajedno sa svojim roditeljima. Na prvu tvrdnju 82% ispitanika je izrazilo potpuno ili prilično slaganje, dok je samo 2% ispitanih odgovorilo negativno. Za drugu tvrdnju rezultati odgovora su veoma slični pri čemu je 87% učenika/ca izrazilo potpuno ili prilično slaganje, dok je 2% učenika odgovorilo suprotno. 80% ispitanih se slaže sa tvrdnjom da može nesmetano dobiti emocionalnu podršku i brigu od roditelja za razliku od 6% učenika koji se potpuno ili prilično ne slažu sa takvom konstatacijom. 87% pozitivnih odgovora se odnosi na tvrdnju da bi se ispitanici osjećali jako loše ako bi razočarali svoje roditelje za razliku od 2% učenika koji se ne slažu sa navedenom tvrdnjom.

## 2. Kratko svojim riječima opišite Vašu zajednicu u kojoj živite?

U nastavku su izložene spoznaje do kojih se došlo u okviru ovog istraživanja. Kada se govori o zajednici u kojoj ispitanici žive, primarno je bitno ukazati na zadovoljstvo među mladima koji svoja mišljenja zasnivaju najprije na percepciji uređene, ugodne i sigurne zajednice.

*„Zajednica u kojoj živim po mom mišljenju je prosječna, bez učestalih svađa i prepirki. Svi smo podrška jedni drugima u kakvom god problemu bili. Ljudi koji me okružuju su uvijek pozitivni i nasmijani.“*

*„Zajednica u kojoj živim pruža mir, podršku i sigurnost.“*

*„Moja zajednica je poprilično sigurna i puna razumijevanja za sve okolnosti koje nam se svakodnevno dešavaju.“*

*„Živim na selu u lijepom okruženju i dobrim ljudima i idem u dobru i opremljenu srednju školu.“*

Povjerenje i uspostavljeni odnosi su ključni za rast i razvoj svakog čovjeka, a naročito za mlade. U ovom smislu pitanje zajednice se shvata i kao privatna stvar gdje se naglašava uloga porodice.

*„Veoma složna zajednica koja se temelji na istini, međusobnom poštovanju i uvažavanju naročito oca koji je autoritet u zajednici. Ponosan sam na svoje roditelje i svoju braću i itekako sam zadovoljan našim odnosima.“*

*„Smatram da živim u sasvim prikladnoj i zdravoj zajednici po mene i moje ponašanje.“*

*„Lijepo okruženje ljudi i pozitivnost koja je lagodna za život krasi moju zajednicu.“*

*„Moja zajednica je lijepo i sigurno mjesto i u svakom smislu predstavlja funkcionalnu zajednicu.“*

*„Većinom je sigurna, škola je na lijepom dijelu grada, sve mi je blizu što mi treba.“*

*„Moja zajednica je mirna sredina, lijepo uređena i omogućava pravilan razvoj i školovanje.“*

*„Mjesto u kojem stanujem je mali grad, ali veoma lijep, mnogo toga ima za posjetiti.“*

*„Poprilično je sigurna, ljudi su druželjubivi i puni poštovanja. Nadam se da će biti još sigurnija.“*

*„Živim u vrlo ugodnoj zajednici sa puno slaganja, povjerenja i ljubavi gdje nema nasilnih komšija i kriminala.“*

*„Ugodno društvo pretežno pozitivne i ugodne atmosfere.“*

Suštinski posmatrano, temeljne vrijednosti su jasno i precizno opisane u ovom dijelu odgovora i uobičajeno se ogledaju kroz mogućnosti i uvjete u kojima se odvijaju normalne aktivnosti.

*„Živim hvala Bogu u finom malom naselju odmah prije grada, nisam čuo da je bilo kriminala. Lijep je tu prostor i svi obavljaju normalne aktivnosti (igra, piknik, druženje). Što se tiče škole, sve uredu, nema nekih nesigurnosti, teških krivičnih djela.“*

*„Mala zajednica sa svom potrebnom infrastrukturom (telefon, škola, autobusna stajališta, itd.). Ugodna za življenje.“*

*„U svom okruženju se osjećam slobodno i prihvaćen sam u svom društvu i porodici.“*

*„Mirna kolijevka sigurnosti i relaksacije od svakodnevne rutine.“*

Pandemija novog koronavirusa pokazala je svoju sposobnost da ubija ljudska bića na neviđenom nivou s bezobzirnom i nemilosrdnom efikasnošću. Ako se pandemije ne kontroliraju, brzo se šire populacijom, s ogromnim negativnim posljedicama. Pandemija je uništila zdravlje mnogih i imala je veliki utjecaj na društvenu ekonomiju na svim razinama (Kathiresan i sur., 2020). Tereti se pogoršavaju kao rezultat koronavirusne bolesti (COVID-19), koja je uzrokovana teškim akutnim respiratornim sindromom koronavirusom 2 (SARS-CoV-2).

*„Što se tiče škole profesori se trude maksimalno iako je zbog ove situacije teže, dok je za mjesto stanovanja sve uredu.“*

*Stavovi o zajednici među respondentima izazvali su mimoilaženja koja se tiču različitih izazova koji proizvode strah, nepovjerenje i generalno nezadovoljstvo.*

*„Poprilično nesigurna. Na putu od kuće do škole naiđem na puno migranata i pasa lotalica. U školi se osjećam sigurno.“*

*„U mojoj zajednici nažalost prevladava omalovažavanje, te se samim tim javlja i nesigurnost.“*

*„Mislim da smo kao narod općenito milostivi i željni pružiti ruku, ali da smo toliko primitivni i da osuđujemo čime se stvara doza toksičnosti.“*

*„Zajednica u kojoj živim trenutno je jako toksična i uzbudljivo čekam kraj srednje škole da ili idem na fakultet ili vani raditi.“*

*„Kriminal organizovaniji nego zajednica.“*

*Iznesen je i problem u vezi s nedostatkom infrastrukture i prostora koji pružaju i zadovoljavaju potrebe.*

*„Prekrasne planine, prostrana polja i bezbroj pitkih izvora jedno su od odlika u našoj maloj zajednici. Uskraćeni smo za kulturne sadržaje kao što su pozorište i bioskop te za zabavne sadržaje.“*

Zbog unutrašnjih ustrojstava i politika u lokalnim zajednicama, te odluka koje se donese unutar organa koji odlučuju, mladi naglašavaju tromost sistema i nefunkcionalnost koja razdire perspektivu bolje zajednice. Takvo stanje uzrokuje masovno iseljavanje domaćeg stanovništva.

*„Živim u jednoj veoma maloj zajednici, ispunjenoj prilično dobrim ljudima. Mada kao i svugdje i u mojoj zajednici vlada nepravda i otprilike loš sistem u mnogim životnim pitanjima.“*

*„Moja zajednica je mala i pusta. Većina stanovništva je staro.“*

*„Živim u zajednici koja je poluprazna usljed masovnog odlaska pojedinaca i njihovih porodica u inostranstvo. Zajednica je nerazvijena jer nema riješeno pitanje kanalizacije, urbanih površina i ostalih stvari koje su elementarne u nekom evropskom mjestu.“*

### **3. Postoje li nesigurnosti u Vašoj zajednici? Možete li ih opisati?**

Prema rezultatima istraživanja, evidentno je da 60% učenika/ca smatra da ne postoje nesigurnosti u zajednici u kojoj žive. Preostali dio ispitanika prema iznesenim stavovima i mišljenjima obrazlaže zašto se ne osjećaju sigurno. Takvi razlozi su mnogostruki. Ispitanici posebno naglašavaju i opisuju razloge zašto se ne osjećaju sigurno, navodeći različite izvore ugrožavanja prema subjektivnom poimanju osjećaja ukupne sigurnosti.

*„Najveća nesigurnost u našoj zajednici je svima mnogo poznata, odlazak mladih.“*

*„Nesigurnost je definitivno, u većoj ili manjoj mjeri, prisutna u urbanoj sredini, sa dosta nepoznanica i brojnim ljudima.“*

*„Nesigurnost koja se ogleda u neobrazovanim postupcima ali i povremenoj kriminalnoj aktivnosti.“*

*„Zbog veličine samog mjesta i poprilično manjeg broja stanovnika, mi kao zajednica gotovo nismo izloženi problemima kakvim su izloženi veći gradovi, riječ je o djelima poput provala, krađe i sl..“*

Ne postoji jedinstvena definicija vršnjačkog nasilja. Neodređena definicija donosi opasnost od pretjerane procjene ove pojave i pretjerane kategorizacije djece kao zlostavljачa ili žrtvi. Olweus (1993) je definirao nasilje kao ponavljano nasilno ponašanje prema relativno nemoćnom vršnjaku. Smith, Schneider, Smith, i Ananiadou (2004) definirali su vršnjačko nasilje kao „naročito zlonamjeren način nasilnog ponašanja karakteriziranog ponavljanim nasiljem protiv slabijih žrtava koje se ne mogu same odbraniti“.

Vršnjačko nasilje generira i probleme unutar porodice, što vodi nasilnom ponašanju roditelja i mladih. Neophodno je koordinirano djelovanje brojnih društvenih faktora, počevši od porodice do obrazovnih ustanova preko organa formalne socijalne kontrole. Uvođenjem *online* nastave zbog pandemije koronavirusa dolazi do povećanja virtuelnih susreta mladih u školama što prouzrokuje dodatne izazove u pogledu nasilja koje se odvija putem interneta, što često ostaje neprijavljeno i nerazjašnjeno.

*„Najveća nesigurnost je vršnjačko nasilje o kojem se ne pridaje značaj, kao i neslaganje među vršnjacima.“*

Pored drugih oblika prisutnog nasilja, elektroničko nasilje (European Schoolnet, 2015) obuhvaća nasilje vršnjaka primjenom tehnologije. Primjeri obuhvaćaju slanje prijetećih ili zlonamjernih poruka, širenje glasina i objavljivanje neprimjerenih fotografija na lako dostupnim mrežnim stranicama, hakiranje te izbacivanje žrtve iz društvene mreže.

Prema podacima MUP-a USK (2021) evidentno je smanjenje broja slučajeva vršnjačkog nasilja za 46 (ili 60,5%), počinitelaca za 62 (ili 56,4%) i žrtava za 37 (ili 50,7%). Tokom 2020. godine bilo je 30 slučajeva vršnjačkog nasilja, što je za 22 ili 42,3% manje u odnosu na 2019. godinu. Vršnjačko nasilje je evidentirano na području Grada Cazina (17) i Grada Bihaća (4), zatim Velika Kladuša (4), Općine Sanski Most (2), Bosanska Krupa (2) i Petrovac (1). Na području Općina Bužim i Ključ nisu evidentirani slučajevi vršnjačkog nasilja. Nasilje se najčešće događa u školama ili njihovoj blizini, ali ga ima i na putu do škole.

Aktivnosti koje preduzima MUP USK u vezi vršnjačkog nasilja su intenzivirane i predstavljaju prvi stub odbrane i zaštite mladih od ove vrste nasilja i vezane su najprije za prevenciju i suzbijanje vršnjačkog nasilja. Ogledaju se kroz kontinuirane obilaske škola uključujući i vrijeme kad škola ne radi, prisustvo policijskih službenika blizu škola naročito kada je najčešća frekvencija kretanja učenika, obilaske autobusnih stanica i drugih mjesta, suzbijanje konzumiranja alkohola i zloupotrebe droga, oduzimanje predmeta kojim se mogu nanijeti povrede, utvrđivanje identiteta lica koja ne pohađaju školu i za koja se sumnja da bi mogli ugroziti sigurnost učenika, saradnju sa direktorima i pedagozima osnovnih i srednjih škola, kvalitetniju saradnju sa centrima za socijalni rad, rad policije u zajednici i ostale preventivne i represivne mjere (MUP USK, 2021)

Određene inicijative za sprečavanje i smanjenje vršnjačkog nasilja naglašavaju obavezu korištenja disciplinskih metoda, obavješćavanje roditelja, bolji nadzor dječjih igrališta, upravljanje učionicom, osposobljavanje nastavnika, pravila u učionici, implementaciju politika protiv vršnjačkog nasilja na nivou čitave škole (European Schoolnet, 2015).

Vozeći se glavnim gradom Bosne i Hercegovine, ili pak kroz Unsko-sanski kanton oku posmatrača vidljivi su migranti koji se nalaze po parkovima ili otvorenim površinama. U većini slučajeva radi se o strancima koji su u Bosnu i Hercegovinu ušli ili ulaze bez ikakvih identifikacionih dokumenata, na mjestima koja nisu predviđena za prelazak državne granice, a preseljavaju se iz jedne u drugu državu uz kršenje pravnih propisa države u koju ulaze, odnosno protiv volje organa države na čiju teritoriju ulaze (Institucija ombudsmena/ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2019).

Nekontrolirani boravak migranata i izbjeglica u napuštenim objektima i ovakvim vrstama improviziranih kampova uvjetovao je, nažalost, i povećanje broja slučajeva remećenja javnog reda i mira građana Bihaća i Velike Kladuše, što je potvrđeno i iz Uprave policije Unsko-sanskog kantona (USK). „*Nažalost, posljednje vrijeme imamo više prijava i žalbi građana. Obično se radi o incidentima, slučajevima remećenja javnog reda i mira ili povremeno krivičnim djelima u kojima su vinovnici migranti. Dakle, broj takvih prijava i žalbi je u posljednje vrijeme povećan, ali policijski službenici sve rješavaju na adekvatan način*”<sup>5</sup>, izjavio je glasnogovornik Uprave policije USK.

5 Vidjeti više na: <https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-unsko-sanskom-kantonu-nekoliko-stotina-migranata-i-dalje-u-improviziranim-kampovima/211015045>, pristupljeno 1.10.2021.godine

Ukupno 70 učenika posebno naglašava i opisuje razloge zašto se ne osjećaju sigurno, navodeći migrante i strah od migranata kao primarni problem i glavnu nesigurnost.

*„Nikad se nisam osjećala ugroženo jer sam većinom u nekom društvu, nikad sama ne hodam ulicom. Možda su problem migranti, ali i njih je u zadnje vrijeme sve manje i manje.“*

*„Malo je opasnosti, ali najveća opasnost su imigranti.“*

*„Najveća nesigurnost koja mojim roditeljima predstavlja brige jesu migranti koji se slobodno šecu po gradu i ulicama oko škole.“*

*„Postoji nesigurnost od pojedinih mjesta zbog migranata.“*

*„Postoje problemi sa migrantima zbog kojih se ne osjećam sigurno kad izađem na ulicu.“*

U Bosni i Hercegovini se odvija proces tzv. mješovitih migracija. Preklapaju se motivi migracija, tako da imamo strance koji su u potrazi za boljim uvjetima života ili tzv. ekonomski migranti (državljeni Pakistana, Irana, Iraka, Maroka, Tunisa, Alžira, Libije, Afganistana) i strance koji traže utočište/osobe pod međunarodnom pravnom zaštitom (Sirija) (Institucija ombudsmena/ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine, 2019).

*„Poprilično ne, ali smatram da dosta ljudi ima probleme i strah zbog migrant-ske krize.“*

*„S obzirom na boravak migranata u Bihaću, postoji.“*

Gradske vlasti Bihaća su omogućile smještaj migranata u bivšem „Đačkom domu“, u kampovima „Bira“ i „Lipa“ u Bihaću, a na području općine Velika Kladuša formiran je prihvatni centar u naselju Polje u objektu „Miral“, dok su stranci-migranti, odnosno porodice sa djecom, smješteni u hotelu „Sedra“ u Cazinu.

*„Blizu je migrantski kamp Bira. Prije je to bio problem veliki, ali sad je manje malo jer nema toliko migranata u blizini.“*

*„Migrantska kriza koja nas je zadesila i to što se kod nas nalazi veliki broj migranata ne daju nam toliku sigurnost već naprotiv, totalno smo nesigurni.“*

*„Ilegalni migranti u napuštenim kućama.“*

*„Jedina nesigurnost u okruženju u kojem živim bi definitivno bila ta brojčanost migranata.“*

*„Migrantski talas koji pogađa grad tokom ljeta. Nesigurnost za privatnost i slobodu kretanja tokom noći.“*

*„Migrantski kamp u blizini.“*

*„Već 1–2 godine imamo imamo veliki broj migranata zbog kojih se osjećam jako nesigurno dok idem u školu.“*

*„Najčešće je to strah od migranata i od pojedinih osoba koje konzumiraju opojna sredstva (droge) pa nas s vremena na vrijeme prilikom šetnje fizički i psihički uznemiravaju“*

*„U mom gradu ima dosta pasa luralica ko i migranata, ali i nekoliko lokalnih beskućnika koji su često vidno pijani i nadrogirani i zbog svega toga ne osjećam se sigurno.“*

Sigurnost saobraćaja je posebna tema od interesa za mlade i na osnovu dobijenih rezultata možemo reći da su saobraćajne nezgode, nesavjesnost vozača i ostalih aktera u saobraćaju uz neprilagođenu brzinu vozila uvjetima i stanju puta, uvijek prisutan problem o kojem se treba voditi posebna briga i pažnja. U analizi dvadeset evaluacionih studija u kojima je ispitivana efektivnost složenih sistema videonadzora u gradskim centrima Velike Britanije (Welsh, Farrington, 2009), vidimo da se primjenom video-nadzora ostvaruje mala, ali ne i značajna redukcija kriminala. Otkriveno je da video-nadzor u najvećoj meri doprinosi reduciranju krivičnih dela sa elementima nasilja i krivičnih dela kojima se ugrožava sigurnost vozila i saobraćaja. Britanska policija izvještava da je od trinaest projekata uvođenja sistema video-nadzora u javnim prostorima, u šest otkrivena izvesna redukcija kriminala (Gill, Springs, 2005).

*„Divljanje vozača motornim vozilima u blizini škole.“*

*„Nesavjesni vozači.“*

*„Postoje kako od migranata tako i od lokalnog stanovništva poput nepropisne vožnje.“*

Također, sve izraženije prisustvo pasa luralica, koji se nerijetko i u čoporima kreću i povremeno napadaju ljude, čak i djecu nanoseći im povrede, zahtjeva hitno rješavanje ovog problema.

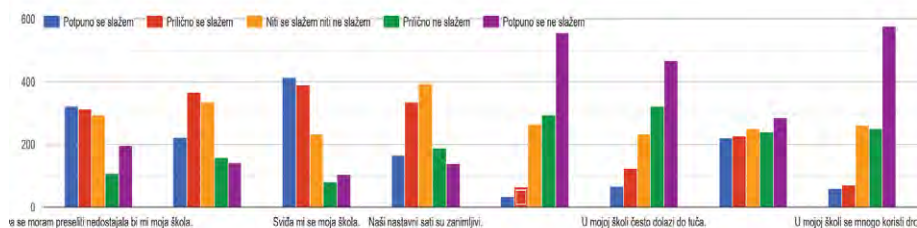
„Migranti ponekad, i psi lutalice navečer pogotovo.“

„Migranti, psi lutalice i lokalni nasilnici. Postoji samo od pasa lutalica.“

„Nestabilna situacija sa migrantima dovodi do straha od slobodnog kretanja gradom, ista situacija je i sa problemom s psima lutalicama.“

#### 4. Koliko se jako slažeš ili ne slažeš s navedenim tvrdnjama o školi koju pohađaš?

2.3) Koliko se jako slažeš ili ne slažeš s navedenim tvrdnjama o školi koju pohađaš?



**Grafikon 4.** Stavovi o školi (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Likertova skala se najčešće primjenjuje za mjerenje stavova. Allport (1935) ističe da je stav mentalna spremnost, stečena individualnim iskustvom, koja vrši direktivni ili dinamički utjecaj na reagiranje osoba na objekte i situacije s kojima dolazi u dodir. Istraživanjem su obuhvaćene tvrdnje posvećene različitim aspektima stava i mogu biti izražene afirmativno (potpuno se slažem i prilično se slažem), negativno (prilično ne slažem i potpuno se ne slažem) i neutralno (niti se slažem niti ne slažem). Ispitanici su odgovarali označavanjem stepena u kojem prihvataju sljedeće predviđene tvrdnje: a) da se moram preseliti nedostajala bi mi moja škola; b) sviđa mi se moja škola; c) naši nastavni sati su zanimljivi; d) u mojoj školi često dolazi do tuča; e) u mojoj školi se mnogo koristi droga.

U okviru pitanja o školi istražene su percepcije učenika/ca o potencijalnim izvorima ugroženosti koji proizlaze iz (ne)adekvatnih uvjeta za odvijanje odgojno-obrazovnog procesa u i oko škole (kako procesa nastave, tako i infrastrukture u školi i dvorištu). Primijetno je da su učenici/ce u izraženijem obimu odgovarali na pitanja o stavovima o školi koju učenik/ca pohađa, što potvrđuje da su izvori ugroženosti od vršnjačkog nasilja zastupljeni u određenom obimu u ovim školama. Može se zaključiti da je 49% učenika/ca manifestiralo stav da bi im nedostajala škola u slučaju da se moraju preseliti. 23,5% učenika se ne

slaže sa tvrdnjom da bi im nedostajala škola u slučaju preseljenja. 62% učenika je istaklo da im se sviđa njihova škola, dok je 39% učenika mišljenja da su nastavni sati zanimljivi u poređenju sa 25% učenika koji su izrazili neslaganje sa ovom tvrdnjom.

Rezultati istraživanja pokazuju da je 15% učenika/ca odgovorilo da u njihovoj školi često dolazi do tuča, dok 61% učenika/ca ne izražava slaganje sa takvom tvrdnjom. 10% učenika je istaklo da se droga koristi u školama koje pohađaju, za razliku od 63,5% učenika/ca koji se ne slažu sa navedenom tvrdnjom.

Uzimajući u obzir da je generalni cilj projekta pružiti podršku srednjim školama u razvijanju školskih planova za postupanje u slučajevima različitih ugrožavanja kako bi se unaprijedili školski kapaciteti, dužni smo skrenuti pažnju na koristi korištenja tehnologija videonadzora. Ako se hipotetički uzme kolika može biti šteta uzrokovana samo vandalizmom u školama, ili drastičnije, kakva šteta može nastati ulaskom neovlaštene osobe u objekte ustanove, koja može napasti osoblje ustanove i učenike/djecu, ili oteti dijete, onda postaje jasno koliko je ova tema važna. Situaciona prevencija takvih ponašanja predstavlja mjesto susretanja formalne i neformalne kontrole kriminaliteta (Clarke, 1997).

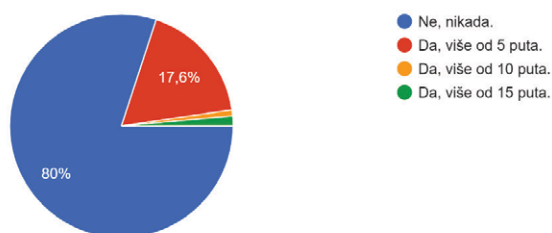
Prema članu 34. Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u Bosni i Hercegovini i članu 51. Zakona o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju USK škola svoju ulogu i obaveze ostvaruje u okruženju koje razvija motivaciju za sticanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest, koje je bezbjedno i u kojem ne postoji bilo kakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja, fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, ponižavanja ili degradiranja ili štete po zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih i zakonom zabranjenih sredstava.

Veliki je broj primjera, gdje je video nadzor spriječio zločine, smanjio slučajeve vandalizma, krađe i nasilja. Zakon o zaštiti ličnih podataka Bosne i Hercegovine, u članu 21. a predviđa uspostavu videonadzornog sistema, i propisuje odredbe čime se obezbjeđuje zaštita i obrada ličnih podataka prikupljenih putem videonadzora. Često se svrha uspostavljanja videonadzornog sistema u školi nalazi u neophodnosti optimizacije sigurnosti učenika, zaposlenika, roditelja, objekata, imovine i posjetilaca škole u toku ili van nastavnog procesa u prostoru škole i školskog dvorišta. Unutrašnje kamere pokrivaju glavne koordinate, hodnike i komunikacije unutar škole. Prema odredbama člana 10. vanjske kamere pokrivaju prostor dvorišta škole, ulaze u školsko dvorište, prostor školskog igrališta i parking škole.

## 5. Jesi li ikada bez opravdanog razloga izostao/la iz škole najmanje jedan cijeli dan u posljednjih 12 mjeseci? Ako je odgovor da, koliko je to puta bilo?

2.4) Jesi li ikada bez opravdanog razloga izostao/la iz škole najmanje jedan cijeli dan u posljednjih 12 mjeseci? Ako je odgovor da, koliko je to puta bilo?

1.253 odgovora



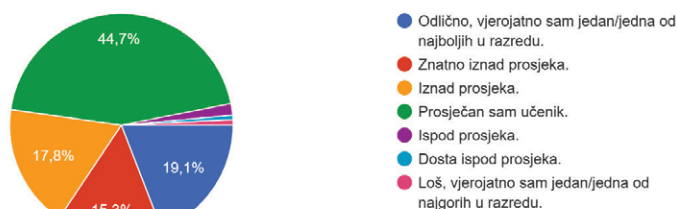
**Grafikon 5.** Izostanci iz škole (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

U daljem setu odgovora na pitanja u vezi s školom i uspjehom u školi, bitno je napomenuti da 80% učenika/ca srednjih škola na području Unsko-sanskog kantona nije izostalo niti jedan cijeli dan iz škole u posmatranom vremenskom periodu za školsku 2020/2021.godinu. 221 učenik/ca ili 17,6% ispitanih je u posljednjih 12 mjeseci izostalo više od pet puta, 11 učenika/ca ili 0,9% ispitanih izostalo je više od 10 puta, dok je 18 učenika ili 1,4% ispitanih izostalo više od 15 puta.

## 6. Kako procjenjuješ svoj uspjeh u školi?

2.5) Kako procjenjuješ svoj uspjeh u školi?

1.256 odgovora



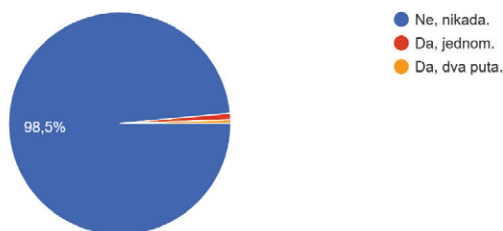
**Grafikon 6.** Uspjeh u školi (*Ibidem*)

Interesantan je podatak da 52% mladih procjenjuje da ima uspješan ili više uspješan prosjek ocjena, dok gotovo polovina ispitanih učenika smatra da ima prosječan uspjeh u školi. 240 učenika/ca procjenjuje svoj uspjeh najboljim u razredu, 416 učenika/ce procjenjuje iznadprosječnost u školi, dok samo 29 učenika/ca smatra da je ostvarilo uspjeh ispod prosjeka.

## 7. Jesi li ikada ponavljao/la razred?

2.6) Jesi li ikada ponavljao/la razred?

1.256 odgovora



**Grafikon 7.** Ponavljanje razreda (Ibidem)

Evidentan je veoma mali procenat izjašnjavanja u vezi ponavljanja razreda, što je vidljivo u 1,5% odgovora na cjelokupnom uzorku.

## 8. Što ćeš raditi kada završiš redovno obrazovanje (kada budeš imao/la dovoljno godina da možeš napustiti školu ako to želiš)

U ovom dijelu bitno je istaći da 48% mladih razmišlja nastaviti srednjoškolsko obrazovanje i pripremati se za fakultet nakon završene srednje škole, 4% mladih razmišlja o nastavku školovanja kroz druge forme obrazovanja, 25% mladih razmišlja o zapošljavanju, dok 20% ispitanih još nema određenu projekciju svoje budućnosti.

Šire posmatrano, najbrojniju populaciju na tržištu rada u Federaciji BiH predstavljaju osobe sa završenom srednjom školom, pri čemu je najveće učešće osoba s tim stepenom obrazovanja među nezaposlenim. Iz toga se može zaključiti da se stanovništvo u FBiH ne osposobljava za ona zanimanja za kojima postoji potreba, odnosno da je jaz između obrazovanja i tržišta rada i dalje veliki.

Prema Informaciji Federalnog ministarstva nauke i obrazovanja (2013) u kojoj se daje analiza upisnih politika u odnosu na potrebe tržišta rada, kao razlozi dugotrajne visoke stope nezaposlenosti navode se problemi koji utječu na sektor srednjeg obrazovanja, a to su: nastavni planovi i programi, kvalitet izvođenja nastave, kvalitet nastavnih sredstava i opreme u školama, stanje školskih objekata i kabineta za praktičnu nastavu, zastupljenost i kvalitet praktične nastave i upisna politika. Upisna politika je, svakako, od izuzetnog značaja za stanje na tržištu rada, jer se njome planiraju vrste obrazovnih programa i određuju upisne kvote za svaki profil obrazovanja, čime se diktira ponuda radne snage (Vlada USK, 2017). Upisna politika nema određenih smjernica, nije povezana s tržištem rada i škole ne rade dovoljno na promoviranju zanimanja. U nastavnim planovima i programima nema posebnih sadržaja o profesionalnoj orijentaciji, a u osnovnoj školi također nema programa koji učenicima pomažu u izboru profesije. Nakon završene obavezne osnovne škole učenici se opredjeljuju za upis u gimnazije ili u neku od stručnih škola. Posmatrano prema područjima rada, različito je interesiranje učenika za pojedina područja rada, odnosno obrazovne profile. U trogodišnjim stručnim školama najveće interesovanje postoji za uslužna zanimanja, za određene profile u oblasti saobraćaja, elektrotehnike, a mnogo manje je interesovanje za oblast šumarstva, mašinstva i obrade metala, tekstila, građevinarstva. Tendencija smanjenja broja učenika za navedena područja rada se povećava.

Razvoj ljudskih resursa u sistemu obrazovanja je važno mjesto prioriternih ciljeva, koji predstavljaju osnovu za sveukupnu reformu obrazovanja. Razvoj ljudskih resursa je najbolja garancija da se na najefektivniji način odgovori stalnim promjenama u društvu. Podesno obrazovanje za nastavnike treba usmjeriti ka sticanju kompetencija potrebnih za procese učenja i podučavanja, a visokoškolske ustanove trebaju biti organizatori i ponuđači obuka. Kod nas nema centara za stručno obrazovanje, koji bi realizirali osposobljavanje i usavršavanje nastavnika i direktora stručnih škola, a Pedagoški zavod nema kadrovskih mogućnosti za realizaciju stručnog osposobljavanja (Vlada USK, 2017) .

S druge strane, u bloku pitanja i odgovora koja se odnose na devijantna i nedozvoljena ponašanja primijetna su ponašanja koja su kažnjiva po bosanskohercegovačkim prekršajnim i krivičnim zakonima. Step en antisocijalnoga ponašanja i krivičnih djela među mladim ljudima predstavljaju veliki problem za društvo u cjelini. Prema podacima MUP-a USK (2020) broj

mladih koji su počinili krivična djela u periodu od januara do juna 2020. godine je značajan i u odnosu na 2019. godinu je u porastu za 3 ili 13%, dok je broj maloljetnih počinilaca krivičnih djela smanjen za 8 ili 22% u odnosu na ukupan broj počinilaca. Problemi delinkvencije među mladima ozbiljan su i kompleksan problem.

### **9. Jeste li ikada bili žrtva nekog napada?**

87% srednjoškolaca odgovara da nisu bili žrtva bilo koje vrste napada. Međutim, 13% učenika/ca je iskusilo različite oblike napada i odgovorilo pozitivno na gornje pitanje, pri čemu izdvajamo sljedeća bitna obrazloženja.

*„Da, desilo se 2020. i nije prijavljeno policiji, sve je riješeno uz pomoć razrednika, pedagoga i psihologa.“*

*„Da, svega nekoliko puta, ali sam dovoljno mentalno jaka i stabilna ličnost, pa me to ne dotiče i ne osjećam potrebu za prijavom.“*

*„Da, napad je većinom bio vrste psihičkog nasilja, često.“*

*„Da, napala su me dva migranta i htjeli mi ukrasti novac i mobitel, a ja sam pobjegao u obližnji lokal i nazvao policiju. Oni su došli, međutim migranata nije bilo i otpratili su me do autobusne stanice.“*

### **10. Nešto ti je bilo ukradeno (kao što je knjiga, novac, mobitel, sportska oprema, bicikl, ili nešto drugo)?**

88% srednjoškolaca (1.149 učenika/ce) se ne slaže sa tvrdnjom da im je nešto bilo ukradeno (knjiga, novac, mobitel, sportska oprema, bicikl, ili nešto drugo), dok preostali dio ispitanih, ukupno 161 učenik/ca navodi da im je ukraden novac, telefon ili biciklo.

### **11. Neko ti je prijetio nasiljem ili ti je nanio fizičko nasilje zato što si druge vjere, govoriš drugim jezikom, pripadaš etničkoj manjini ili zbog drugih sličnih razloga?**

94,5% ispitanih ističe da nisu doživjeli prijetnje ili nasilje zbog svoje vjere, jezika, pripadnosti ili drugih sličnih razloga. Ukupno 62 učenika ili 4,5% navodi da su pretrpjeli neki vid nasilja, verbalnog napada, indirektnog vrijeđanja i

ismijavanja. Jedan učenik obrazlaže da: „Nijedan događaj nije bio prijavljen policiji jer ih uopće ne zanima napad zbog moje vjere.“

Drugi učenik objašnjava da je često bio na meti indirektnog vrijeđanja: „Uglavnom kada se međusobno razgovara o temama oko LGBT-a, tada se spominju svakakve metode rješavanja takvih ljudi, koje su ni manje ni više nego prilično nasilne. Stoga, to predstavlja indirektnu prijetnju osobama koje nisu outovane, da im nije mjesto gdje su i da se gube odatle. Takve su stvari do te mjere tabuizirane, da se ni ne smije prijaviti policiji, jer će narod saznati za tu osobu, a policija neće o tom pitanju ništa učiniti.“

**12. Je li te iko od drugara iz škole izrugivao ili te ozbiljno zadirkivao na štetan način putem e-maila, vibera, na chatu, web stranici ili putem tekstualnih (sms) poruka poslanih na tvoj mobilni telefon?**

87% učenika/ca srednjih škola konstatira da je bilo izrugivano ili ozbiljno zadirkivano na štetan način društvenih putem mreža koje koristi, dok ukupno 167 učenika/ca podrobnije opisuje takva štetna djelovanja. Izdvajaju se sljedeće spoznaje:

„U školi su me izrugivali zbog mjesta iz kojeg dolazim.“

„Prijetnje tučom i verbalni napadi.“

„Prije dvije godine putem poruka. Nikom nisam smjela reći jer su poruke bile neprimjerene.“

„Dobila sam ozbiljne prijetnje putem mojih društvenih mreža od mog nekad najboljeg druga.“

„Dešavalo se ranije, u zadnjih 12 mjeseci ne, a događaj nije prijavljen policiji nego smo to privatno riješili.“

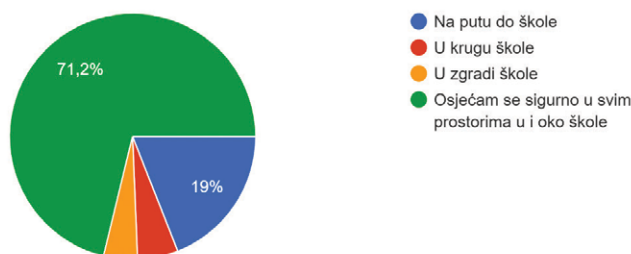
„Skoro svake sedmice jedanput, nekad i više puta, prijavljeno upravi škole koja nije reagovala.“

**Informiranost učenika/učenica srednjih škola Unsko-sanskog kantona o izvorima ugroženosti i stanju sigurnosti**

## 1. Nesigurno (ili neugodno) se osjećaš:

7.2) Nesigurno (ili neugodno) se osjećaš:

1.236 odgovora

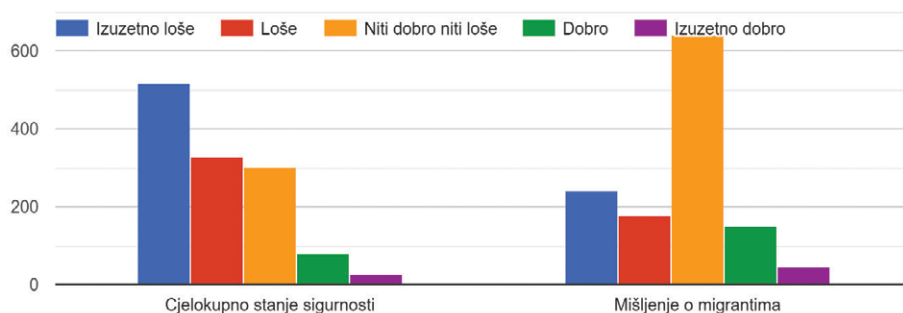


**Grafikon 8.** Osjećaj nesigurnosti (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Ukupno 880 učenika/ca ili 71,2% ispitanih odgovorilo je da se osjeća sigurno u svim prostorima u i oko škole. S druge strane, gotovo jedna petina ispitanih se osjeća nesigurno ili neugodno na putu do svoje škole. 5,3% učenika/ca se osjeća nesigurno u krugu škole, dok 4,4% učenika/ca ističe da se osjeća nesigurno u zgradi škole.

## 2. Molimo Vas da označite kako posmatrate migrante i kako procjenjujete cjelokupno trenutno stanje u Vašem kantonu:

7.3) Molimo Vas da označite kako posmatrate migrante i kako procjenjujete cjelokupno trenutno stanje u Vašem kantonu:



**Grafikon 9.** Mišljenje o migrantima i stanju sigurnosti (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Ispitanici su u pogledu procjene trenutnog stanja u Unsko-sanskom kantonu odgovarali na pitanje u vezi poimanja cjelokupnog stanja sigurnosti i stanja u vezi sa migrantskom krizom. Njihovi stavovi su izraženi označavanjem stepena u kojem prihvataju predviđene tvrdnje u vidu afirmativnog (izuzetno dobro i dobro), negativnog (izuzetno loše i loše) i neutralnog stanovišta (niti dobro niti loše).

65% ispitanika (ukupno 846 učenika/ca) ocjenjuje cjelokupno stanje sigurnosti na području Unsko-sanskog kantona lošim, dok 8% (ukupno 105) učenika izražava suprotno mišljenje i cjelokupno stanje sigurnosti ocjenjuje dobrim.

Zbog akumulacije migranata u Unsko-sanskom kantonu, među građanima i mladima se pojavljuje osjećaj neizvjesnosti i nesigurnosti. Najčešći oblici krivičnih djela u kojim se kao počinioci pojavljuju nezakoniti migranti pored narušavanja javnog reda i mira, su krađe, oštećenje tuđe stvari, nasilničko ponašanje, posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga i neovlaštena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga, te sprečavanje službene osobe u vršenju službenih radnji. Naprimjer, za period od januara do juna 2020. godine evidentirano je 35 krivičnih djela (MUP USK, 2021). Pored toga, za isti posmatrani period evidentirana je 41 prekraj prema Zakonu o javnom redu i miru, te 536 ostalih događaja-incidenata u koji su bili uključeni migranti što je povećanje za 9,6% u odnosu na uporedi period 2019. godine.

Nalazi istraživanja ukazuju da 49,3% (ukupno 641 učenik/ca) nema jasno opredjeljenje u vezi s mišljenjem o migrantima. 32% ispitanika (ukupno 419 učenika/ca) izražava loše mišljenje o migrantima, dok 15% (ukupno 195) učenika izražava dobro mišljenje o migrantima.

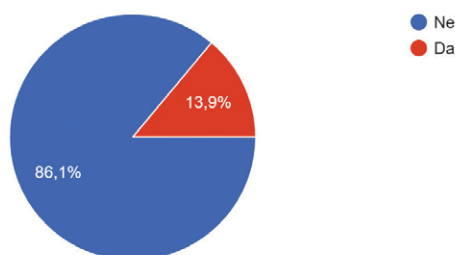
### **3. Prema Vašem mišljenju, kakve su Vaše mogućnosti da se uspješno odbranite, pobjegnute ili da Vam neko pravovremeno priskoči u pomoć ako bi bili napadnuti sa namjerom da Vas fizički povrijedi? Možete li kratko objasniti?**

578 (44,5%) ispitanih nedvosmisleno smatra da u takvom slučaju imaju mogućnost da se uspješno odbrane, pobjegnu ili potraže adekvatnu pomoć. 240 učenika/ca (18,5%) nije iskazalo jasno mišljenje, dok preostali ispitanici prilikom odgovora na ovo pitanje izlaz iz takve situacije vide u upućivanju poziva policiji, bijegu ili pomoći prijatelja.

1. Da li si ikada imao neprijatnu situaciju na putu do škole od strane migranata (da te je neko presreo i tražio ti nešto uz prijetnju kao što je mobitel ili novac od užine)?

7.5) Da li si ikada imao neprijatnu situaciju na putu do škole od strane migranata (da te je neko presreo i tražio ti nešto uz prijetnju kao što je mobitel ili novac od užine)?

1.271 odgovor



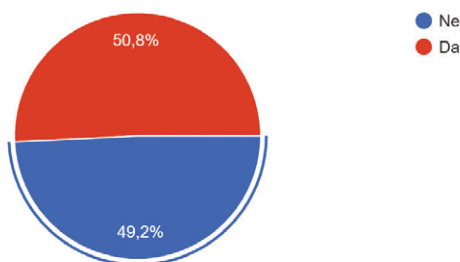
**Grafikon 10.** Neprijatnosti na putu do škole (*Ibidem*)

86,1% ispitanika (1094 učenika/ca) naglašava da nisu imali neprijatnu situaciju na putu do škole od strane migranata. S druge strane, za razliku od prve grupe odgovora, 177 ispitanika (13,9%) potvrdno odgovara da su iskusili situaciju u zajednicama iz kojih dolaze koja ih je u određenoj mjeri ugrozila i koja se izravno tiče migranata.

2. Da li bi pristao/la da migranti žive i pohađaju školu sa vama u Vašoj zajednici?

7.6) Da li bi pristao/la da migranti žive i pohađaju školu sa vama u Vašoj zajednici?

1.261 odgovor



**Grafikon 11.** Migranti u zajednici (*Ibidem*)

Na pitanje da li bi mladi pristali da migranti u perspektivi ostanu i nastave život u datim lokalnim zajednicama, gotovo da je ravnomjerna raspodjela odgovora sa 50,8% ispitanika (640 učenika/ca) koji bi pristali na takve promjene za razliku od 49,2% ispitanika (621 učenik/ca) koji ne bi pristali da migranti žive i pohađaju školu sa njima.

Dobijeni rezultati korelacijske analize ukazuju da postoji veoma malo veza između različitih varijabli “nasilja i viktimizacije” i drugih varijabli (npr. “sociodemograskih”). Možemo indicirati da su mladi u Unsko-sanskom Kantonu veoma sigurni; njihova svakodnevnicica i interakcija sa okruženjem i relevantnim drugim (npr. porodicom, vršnjacima) nije izvor ugrožavanja. Navedeno može biti rezultat rada policije u zajednici, iznimnih napora osoblja u školama i službi za socijalni rad, za koje možemo pretpostaviti da su spremni, obučeni i i osposobljeni za rad sa djecom i maloljetnicima u riziku.

Slaba pozitivna korelacija postoji između “Neko je od tebe je tražio novac ili neki drugi vrijedni predmet (kao što su sat, patike, mobitel...) u školi i krugu škole i prijetio ti ako ga odbiješ predati?” i “Neko ti je prijetio nasiljem ili ti je nanio fizičko nasilje zato što si druge vjere, govoriš drugim jezikom, pripada etničkoj manjini ili zbog drugih sličnih razloga?”. Slaba pozitivna korelacija postoji između “Jeste li ikada bili žrtva nekog napada?” i “Neko ti je prijetio nasiljem ili ti je nanio fizičko nasilje zato što si druge vjere, govoriš drugim jezikom, pripada etničkoj manjini ili zbog drugih sličnih razloga?”.

Slaba pozitivna korelacija postoji između “Jeste li ikada bili žrtva nekog napada?” i “Je li te iko od drugara iz škole izrugivao ili te ozbiljno zadirkivao na štetan način putem e-maila, vibera, na chatu, web stranici ili putem tekstualnih (sms) poruka poslanih na tvoj mobilni telefon?”. Slaba pozitivna korelacija postoji između “Neko ti je prijetio nasiljem ili ti je nanio fizičko nasilje zato što si druge vjere, govoriš drugim jezikom, pripada etničkoj manjini ili zbog drugih sličnih razloga?” i “Je li te iko od drugara iz škole izrugivao ili te ozbiljno zadirkivao na štetan način putem e-maila, vibera, na chatu, web stranici ili putem tekstualnih (sms) poruka“. Takve korelacijske veze obavezuju sve zainteresovane strane da se u budućnosti unapređuju odnosi između škola i unutar škola gdje bi radionice sa učenicima o ponašanju u virtuelnom svijetu zasigurno koristile. Prevencija međuvršnjačkog nasilja u i izvan virtuelnog svijeta treba biti pravac daljeg djelovanja i prilagođavanja novonastalim uslovima u cilju što kvalitetnijeg transfera znanja i daljeg razvoja ličnosti mladih.



### 3. UTJECAJ ŠKOLSKOG OKRUŽENJA NA ZDRAVLJE

---

#### a. ZDRAVA ŠKOLA

Zdravlje je jedno od važnih životnih pitanja, svi želimo da nam djeca budu zdrava, međutim zdravlje se ne nalazi na vrhu ljestvice naših prioriteta sve dok smo zdravi i dok su nam djeca zdrava. Osim doma škola je mjesto gdje djeca provode najviše vremena, stoga je jako važno pokušati ukloniti ili smanjiti rizike po tjelesno, ali i mentalno zdravlje učenika u školama.

Poznat je niz faktora koji mogu biti rizični po zdravlje djeteta tijekom njegovog boravka u školi i to je:

- Školska zgrada;
- Opskrba vodom;
- Svjetlost;
- Farbanje zidova;
- Grijanje i provjetravanje učionica;
- Podovi;
- Čišćenje učionica;
- Automati za ishranu i hrana;
- Sanitarno-higijenski principi školskog okruženja.

#### b. ŠKOLSKA ZGRADA

Školska zgrada treba biti smještena tako da je učenicima lako pristupačna i po mogućnosti u središtu područja iz kojeg većina učenika dolazi u školu. Izgrađena podalje od prometnih i bučnih mjesta. Ne smije se nalaziti u blizini željezničke stanice i većih industrijskih preduzeća. Ne smije biti okrenuta prema smjeru najčešćeg vjetra ako taj vjetar donosi u školsku zgradu dim, prašinu ili neugodan zadah. Prozori učionica trebaju biti okrenuti tako da izravne sunčane zrake ljeti ne prodiru duboko u učionicu, a zimi omogućuju najviše svjetla

i topline. Sva vrata u školskoj zgradi moraju se otvarati na vanjsku stranu, da pri izlasku većeg broja učenika ne nastane zastoј na vratima. U višespratnim školskim zgradama učionice nižih razreda osnovnih škola treba smjestiti u niže spratove, odnosno prve i druge razrede u prizemlje.

U smjernicama komunikacije multisektorskog postupanja (Vlada Kantona Sarajevo, 2023) sekcija o prostornim potrebama i resursima naglašava važnost adekvatne prostorne organizacije za efikasan odgovor na krizne situacije u školama i fokusira se na četiri ključne oblasti koje:

1. Prostorije za razgovor - Identifikacija prostora za povjerljive razgovore s roditeljima i učenicima, koji osiguravaju privatnost i udobnost;
2. Prostorije za prvu pomoć - Obavezno postavljanje opremljenih prostorija za pružanje prve pomoći, lako dostupnih u slučaju fizičkih incidenata;
3. Prostorije za izolaciju - Planiranje prostorija za izolaciju u ozbiljnim kriznim događajima, uključujući procedure za evakuaciju i zaključavanje;
4. Prostorni resursi za hitne službe - Priprema škola za saradnju s hitnim službama, uključujući jasne instrukcije i pristup relevantnim prostorijama.

### **3.1. SAVREMENE ŠKOLE**

Danas savremene škole karakterizira fleksibilnost prostora, interaktivnost i otvorenost prostora sa ciljem poticanja na interaktivnost i podsticanja motivacije učenika u sve ugodnijem ambijentu

Fleksibilnost prostora i nameštaja je veoma važna karakteristika savremenih učionica, jer dozvoljava brzo transformiranje prostora za potrebe različitih zadataka i ciljeva učenja (individualno učenje, rad u malim grupama, rad u većim grupama, diskusije, debate...). Korištenje pokretnih zidova i namještaja, digitalnih tabli, čini prostore za učenje prilagodljivim potrebama učenika.

Interaktivnost i učenje kroz nju je u našoj prirodi, pa je uspostavljanje i poticanje interaktivnosti u učenju jedan od osnovnih zadataka nastave i obrazovanja.

Otvoreni prostori za relaksaciju i učenje namijenjeni druženju i neformalnom učenju u školama pokazali su se kao veoma značajni za povećanje motivacije u učenju, ali i uspjeha u učenju. Njihov značaj ogleda se u tome što podstiču komunikaciju, socijalnu interakciju i širenje znanja

### 3.2. ŠKOLSKI TOALETI

U školskoj zgradi toaleti su od velikog značenja za zdravlje učenika. U svakoj školskoj zgradi treba osigurati dovoljan broj dobro održavanih i pravilno građenih toaleta. U mjestima s uređenom kanalizacijom i javnim vodovodom taj će se problem lako riješiti. Pri izboru tipa školskog toaleta prednost treba dati onima sa wc školjkom i sjedištem. Čučavci su za škole potpuno neprikladni, iako se još nalaze u nekim starijim školskim zgradama. U njima se vrlo teško održava red i čistoća. Škola kao odgojna ustanova mora učenicima pružiti mogućnost pravilne upotrebe toaleta. Da bi se to postiglo, u školskoj zgradi treba osigurati dovoljan broj toaleta uz dovoljan broj pisoara za dječake. Smatra se da je potreban jedan toalet i jedan do dva pisoara (ili dva toaleta) na svakih 30 učenika te po jedan toalet na 15 učenica. Također treba predvidjeti toalete za dječake i djevojčice uz dvoranu za tjelesni odgoj. Svaka wc školjka mora se nalaziti u odvojenoj prostoriji. Zidovi i podovi toaleta moraju biti od materijala koji se lako pere. Pisoari se grade u obliku školjke za jednu osobu ili uza zid. Toalete za učenice i učenike treba odvajati već u pretprostorijama. Također treba odvojiti i toalete za nastavnike. Zbog odgojnih i higijenskih razloga u svakom se školskom toaletu mora nalaziti dovoljna količina toaletnog papira. Školski toaleti moraju imati umivaonike za pranje ruku s tekućom vodom, sapunom i papirnatim ubrusima (po jedan umivaonik na svaki toalet i pisoar).

### 3.3. HODNICI

Hodnici povezuju pojedine dijelove školske zgrade. Moraju biti dobro osvijetljeni i grijani. Širina hodnika ovisi o broju učenika koji kroz njih prolaze. Najčešći padovi i nesreće događaju se u uskim hodnicima kada učenici za vrijeme odmora i nakon nastave prolaze ili trče u oba smjera. Hodnici i stubišta moraju biti bez prašine, prljavštine i mrlja te se čistiti nekoliko puta dnevno. Potrebno je odstraniti prašinu sa svih površina uključujući ograde, površine uz prozore, uglove i slično. Staklena vrata i zidovi također moraju biti bez grafita, mrlja i prljavštine.

### 3.4. DVORANA ZA NASTAVU TJELESNE KULTURE

Dvorana za nastavu tjelesne kulture mora biti dovoljno velika, dobro osvijetljena uz odgovarajuće mikroklimatske uvjete (vlaga, temperatura, strujanje zraka i zračenje). Uz dvoranu se moraju nalaziti svlačionice i kupaonice. Zbog dobre osvijetljenosti prirodnom svjetlosti veličina prozora u školskoj dvorani

mora iznositi najmanje petinu površine poda i svojim gornjim rubom biti što bliže stropu. Sve staklene površine moraju biti zaštićene žičanom mrežom od udarca loptom. U dvorani je također potrebna dobra ventilacija, jer se zbog fizičke djelatnosti podiže prašina koju učenici udišu. Dvorana se najčešće prozračuje preko prozora. U dvorani i za vrijeme najveće hladnoće mora biti otvoreno nekoliko prozora. Temperatura u dvorani mora biti niža od temperature u učionicama, jer se učenici pri fizičkoj djelatnosti jače zagriju. Radijatori centralnog grijanja trebaju biti smješteni u posebnim udubinama kako ne bi smetali učenicima prilikom slobodnih igara. Pod u dvorani mora biti od materijala koji ne stvara mnogo prašine, te da je elastičan i topao. U dvoranu se smije ulaziti samo u papučama kako bi se smanjilo unošenje prašine. Svi prostori obloženi voodootpornim materijalima čiste se svakodnevno i kontinuirano primjenom tople vode s deterdžentima uz ispiranje

### **3.5. ŠKOLSKI NAMJEŠTAJ I PLOČA**

Većinu radnog vremena u školi učenici provode sjedeći za radnim stolom. Već samim sjedenjem učenici se umaraju jer je za mladi organizam najveći napor mirovanje. Namještaj treba biti pokretljiv i lagan kako bi se prema potrebama nastave uvijek mogao razmjestiti u učionici (rad u manjim grupama, u krugu, frontalni rad). Po završetku nastavnog rada, učionica mora biti čista i sigurna, a namještaj postavljen u uredan raspored. Pod mora biti bez prljavštine, mrlja ili drugih nakupina. S vodoravnih i vertikalnih površina obrisati prašinu, a koš za otpad isprazniti.

Školska ploča je sastavni dio svake učionice. Ona mora biti dovoljno velika, dobro osvijetljena i od materijala koji se lako održava. Najčešće se upotrebljavaju crne ili zelene ploče, a u novije vrijeme i bijele. Međutim, bez obzira na boju, površina ploče ne smije odbijati previše svjetlosti. Ona mora biti „mat“ jer zbog prejakog odbijanja svjetlosti blješti učenicima u oči. Školska ploča treba se uvijek brisati mokrom spužvom kako se ne bi stvarala prašina. Na zaprljanoj se ploči zbog manjeg kontrasta znatno smanjuje vidljivost što opterećuje vid učenika.

### **3.6. OPSKRBA VODOM**

Jedan od bitnih elemenata unapređivanja i čuvanja zdravlja učenika u školi jest pravilna opskrba vodom. Ako vode nema u dovoljnoj količini ili je uopće nema, učenici ne mogu zadovoljiti osnovne higijenske zahtjeve, niti se može

osigurati pravilno čišćenje školske zgrade. Higijensku ispravnost vode treba utvrditi redovnim bakteriološkim i hemijskim pregledima u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi. Umivaonici trebaju biti smješteni u predvorju toaleta. Uz svaki umivaonik treba se nalaziti tekući sapun i papirnati ubrusi za brisanje ruku. Zajednički ručnik nije pogodan jer se odmah uprlja. Umivaonici opremljeni sapunom i papirnatim ubrusima trebaju se nalaziti i u blizini mjesta gdje učenici primaju školski obrok. Svi ti uređaji u školi smanjuju opasnost od širenja zaraznih bolesti.

### 3.7. SVJETLOST

Veliki dio školskog rada temelji na osjetu vida. Zbog toga je dobra rasvjeta učionice jedan od bitnih uvjeta za postizanje punog radnog učinka. Poznato je da se u neprikladno ili nedovoljno osvijetljenim prostorijama učenici brzo umaraju, vid pogoršava kao i stanje mentalnog zdravlja.

Osnovni uvjeti koje rasvjeta školskih prostorija mora zadovoljiti jesu pravilna raspodjela, dovoljna količina svjetlosti te odsutnost blještanja. Izvor svjetlosti u školskim prostorijama u prvom je redu prirodna dnevna svjetlost, dok se umjetna rasvjeta upotrebljava veći dio godine za poslijepodnevnu nastavu. Danas su sve više u primjeni pametne tehnologije koje mjere količinu svjetlosti u svakom dijelu učionice i shodno potrebi pali umjetnu svjetlost u dijelovima učionice u kojima nedostaje, a sve sa ciljem da svi učenici imaju adekvatnu svjetlost za vrijeme boravka u školi.

#### 3.7.1. Prirodna rasvjeta

Izvor prirodne svjetlosti je nebeski svod s jednakom raspodjelom svjetlosti u svim pravcima. U prostorije međutim dopire samo jedan dio dnevne svjetlosti, što ovisi o položaju i veličini prozora. Mjesta pored prozora znatno su jače osvijetljena od onih na suprotnoj strani. Prema tome, učenici koji sjede pored prozora imaju puno veću osvijetljenost od onih uz suprotni zid. Prozori se učionica moraju graditi na način da i najtamnija mjesta dobivaju barem 2% osvijetljenosti vanjskog prostora. Prozori stoga moraju biti što viši, tj. njihov gornji rub se treba nalaziti neposredno ispod stropa. Na taj je način kut upadanja svjetlosti veći i omogućuje potrebnu osvijetljenost na radnim mjestima udaljenim od prozora. Klupe, odnosno stolove i stolice treba poredati tako da svjetlo dolazi učenicima s lijeve strane. Ako svjetlost pada s desne strane, učenici sami

zasjenjuju svojom rukom ono što pišu. Ako su prozori na prednjoj strani učionice, svjetlost blješti u oči učenicima, a ako su na stražnjoj strani, blješti u oči nastavniku. Kako bi se spriječilo blještanje za vrijeme sunčanih dana, prozori moraju biti opskrbljeni svijetlim platnenim zastorima koji ne oduzimaju mnogo svjetla. Svjetlosni koeficijent je važan pokazatelj osvjetljenja učionice. Predstavlja odnos zastakljene površine prozora prema površini poda. U učionicama taj odnos treba da je 1:4 ili 1:5.

### **3.7.2. Umjetna rasvjeta**

U svakoj je školskoj zgradi bez obzira na uspješnost prirodne rasvjete potrebna i odgovarajuća umjetna rasvjeta. To su električne rasvjete sa žaruljama ili fluorescentnim cijevima. Za škole je najprikladnija difuzna i poludirektna rasvjeta gdje su izvori svjetlosti ravnomjerno raspoređeni ispod stropa. Fluorescentnom rasvjetom može se postići visoka osvjetljenost uz ostale kvalitete dobre rasvjete. Važno je odabrati fluorescentne sijalice takvih boja kako bi odudarale što manje od prirodnih boja. Prednost je fluorescentne rasvjete u njenoj ekonomičnosti zbog male potrošnje električne energije, dok su instalacijski troškovi relativno visoki. Posebna se pažnja obraća osvjetljenosti školske ploče. Ploča mora biti vidljiva sa svakog učeničkog stola i sve na njoj napisano mora biti lako čitljivo. Stoga je potrebna jedinstvena distribucija svjetla po cijeloj površini ploče te je potrebno visoko vertikalno osvjetljenje koje dodatno sprečava refleksije s prozora. Bez obzira je li riječ o prirodnoj ili umjetnoj rasvjeti, osvjetljenost u učionicama mnogo ovisi o boji zidova, stropa, poda i namještaja. Najpogodniji je plafon bijele boje, koji odbija 80–90% svjetlosti, dok se za zidove preporučuju svijetle pastelne boje. Također treba izbjegavati sjajne površine školskog namještaja radi izazivanja blještanja. Prljava prozorska stakla mogu zadržati preko polovice svjetlosnih zraka te i uz najbolje tehničke uvjete osvjetljenost prostorija može biti znatno smanjena.

### **3.7.3. Direktno ili indirektno osvjetljenje**

Kod direktnog osvjetljenja najveći dio svjetla pada direktno na radnu površinu, a samo se mali dio svjetla reflektira s okolnih zidova. Svaki prijelaz pogleda iz polja jačeg u polje slabijeg osvjetljenja zahtijeva novu adaptaciju oka, što nakon dužeg vremena može rezultirati umorom, ali i nezgodama u radu.

Kod indirektno rasvjete čitav tok svjetla usmjeren je prema stropu i gornjim dijelovima zidova koji reflektiraju svjetlo u prostoriju. Takva rasvjeta daje difuzno, neusmjereno osvjetljenje kod kojeg ne dolazi do blještanja, ali se ne

stvaraju ni sjene, pa se predmeti i detalji na radnoj podlozi slabije uočavaju. Za škole je najprikladnija difuzna i poludirektna rasvjeta gdje su izvori svjetlosti ravnomjerno raspoređeni ispod stropa.

### 3.7.4. Jačina svjetla

Istraživanja pokazuju da svjetlo nije samo uvjet za vidljivost nego i da utječe na raspoloženje i osjećaj dobrog stanja (Kuller i sur., 2006). Pri jačem svjetlu zbog povećane uzbuđenosti centralnih struktura, opći se tonus u živčanom sustavu povećava, što se pozitivno odražava i na aktivnost organizma (Martinis i Martinis, 2008). Prikladno osvjetljenje ne omogućuje samo bolje razlikovanje detalja nego i točnije i brže korštenje mnoštva informacija kao i bolju koncentraciju što rezultira većim radnim učinkom uz manje pogrešaka. Ako radno mjesto nije dovoljno osvijetljeno slabi oštrina vida, oko više ne razlikuje detalje i napreže se, pa se kao posljedica javljaju zamor i znatno smanjenje produktivnosti.

U školama osvjetljenje za pametnu ploču ili tablu da bi bilo učenicima lako čitljivo zahtijeva minimalnu osvijetljenost od 500 luksa. Osvjetljenje bi trebalo biti podesivo.

U učionicama sa zahtjevima dobre vizualne komunikacije standard zahtijeva minimalnu osvijetljenost od 150 lx u prostorijama, dok svjetlo na radnoj površini bi trebalo da uvijek daje 500 lx na stolu, kako bi vizualni zadatak bio lakši. Za čitanje je važna ujednačenost svjetla, dok praktični i zamršeni zadaci zahtijevaju visoku razinu svjetlosti.

Korištenjem svjetiljki koje kombiniraju direktno svjetlo na radnim površinama s indirektnim svjetlom usmjerenim prema stropu, u prostoriji se distribuira različita i odgovarajuća koncentracija svjetla. Vertikalno svjetlo na zidu, 300 lx, osigurava dobro osvjetljenje okoline. Indirektno svjetlo na stropu, 300 lx, također pruža dobro osvjetljenje.

### 3.7.5. Spektar svjetla i LED rasvjeta

Uz intenzitet i način osvjetljenja na radni učinak utječe i spektralni sastav svjetla. Svjetlo sastoji od različitih spektara: crvenog, zelenog, plavog i žutog, sve te pomiješane boje daju normalno toplo bijelo svjetlo kakvo je svjetlo našeg sunca. Neprikladan spektar umjetne svjetlosti može povećati učestalost glavobolje, iscrpljenost, stres i unutarnji nemir (Knez, 2001; prema Martinis i

Martinis, 2008). Tako je, na primjer, uobičajen nivo fluorescentne svjetlosti u uredima dovoljan da izazove povišeni krvni protisak, a postoje i dokumentirane potvrde da intenzivna svjetlost na radnim mjestima može izazvati stanje stresa i učestalost grešaka pri radu .

LED rasvjeta postaje sve popularnija kako zbog energetske efikasnosti tako i zbog sve veće dostupnosti. Prilikom kupovine led rasvjete bitno je potrebno je obratiti pažnju na toplinu boje svjetla.

Efekt hladno bijelog svjetla (3000 i više Kelvina) postiže se pojačanim udjelom plavkastih nijansi spektra koje imaju manju valnu duljinu nego crveno i žuto svjetlo, ali zato veću energiju i time prodornost, te mogu i negativno utičati na zdravlje usljed duže izloženosti

Sve smo izloženi umjetnom plavom svjetlu kojim zrače ekrani televizora, računara i mobitela, kao i fluorescentne, štedne i LED žarulja Sve više istraživanja navodi da dugo izlaganje može uzrokovati glavobolju, poremećaje spavanja i raspoloženja, kronični umor i depresiju a također je navedeno da da umjetno plavo svjetlo oštećuje vid, oslabljuje obrambeni sistem organizma, uzrokuje hormonske poremećaje, potiče debljanje i prerano starenje te povećava rizik od kardiovaskularnih bolesti, dijabetesa, osteoporoze.

Stoga je potrebno birati rasvjetu u toplim, žuto-narandžastim nijansama, a izbjegavajte onu koja se doima intenzivno bijelom i hladnom, jer je to pokazatelj da isijava puno plave svjetlosti. Sada se u našim trgovinama možemo pronaći LED sijalice toplo bijelog ili žutog svjetla (temperatura boje 2500 K i niže). Takve LED sijalice bojom svojeg osvjetljenja podsjećaju na sunčevo svjetlo ili sijalice sa žarnom niti i značajno su prihvatljivije za školske prostore.

### **3. 8. FARBANJE ZIDOVA**

Zidovi i plafoni zauzimaju najveće površine u zatvorenom prostoru i zato je jedan od najvažnijih faktora, koji istovremno utiče i na ljepotu prostora i na zdravlje, boja na zidovima. Loš izbor boje može biti štetan za zdravlje. Obična boja (vodootporna, postojana, na bazi ulja) za zidove, proizvodi se od sintetičkih hemikalija koje su štetne po zdravlje i okolinu. Hemikalije iz boja mogu naškoditi, i tokom samog nanošenja, i danima nakon toga. U ovim bojama se nalaze organska otapala i ostali organski sastojci koji lako isparavaju (npr. VOC) i druge štetne hemikalije. Dok se boja suši ove hemikalije isparavaju u vazduh,

a prisutni udišu opasna isparenja. Prostorija koja se uređuje mora imati ventilaciju, u suprotnom dugotrajni boravak u njoj može izazvati nesvjesticu i druge zdravstvene probleme. VOC sastojci (nalaze se i u laku za drvo) mogu izazvati probleme s očima, nosom i grlom. Glavobolja, vrtoglavica, problemi sa očima, alergijske reakcije, pogoršani sinuzitis ili astma i druge zdravstvene tegobe mogu se javiti kao posljedica isparavanja toksičnih materija iz boja na zidovima. Zato je pri kupovini boje važno pažljivo pročitati deklaraciju i sastav. Treba birati eko boje i boje na bazi vode u kojima nema sintetičkih rastvarača, mirisa i konzervansa. Eko boje ne ispuštaju toksične gasove. Izborom ekološke boje štiti se zdravlje ljudi i životna sredina. Eko boje se preporučuju za bojenje zidova u spavaćim i dječjim sobama, kao i u svim prostorijama gdje borave djeca (vrtići, škole). Ove boje sadrže biljna ulja, ekstrakt i jednostavne minerale. Biljna boja za zidove je prozirna i zidovima omogućava da dišu, što kod običnih boja nikako nije moguće. Akrilne boje na vodenoj bazi ne sadrže teške metale, hromatske, hlorsane ili druge rastvarače, netoksične su i neškodljive po zdravlje. Zato je najbolje da se prostorije boje prirodnim ili ekološkim bojama, koje se proizvode od prirodnih sastojaka, bez upotrebe petrohemijskih otrova ili pesticida koji su poznati izazivači alergija, bez otapala, VOC sastojaka i mirisa. Najvažnije je izbjeći opasno isparavanje svježih zidova, a to se takođe postiže korištenjem ekoloških boja. Prostoriju ne treba koristiti sve dok se boja dobro ne osuši.

Ekološke boje, vodoperive, na vodenoj bazi, namijenjene zdravijem životu, bez hemikalija i isparenja sada su dostupne i na našem tržištu. Značajna inovacija u industriji boja i lakova je i primjena novog ekološkog rastvarača – iz upotrebe su izbačeni toksični i nikad potpuno isparljivi i sigurni razrjeđivači (nitro i uljani) i danas se umesto njih koristi voda.

Važno je napomenuti da iz novog namještaja, kao što su stolovi, stolice, kreveti, ormari (ali i drugi novi namještaj), još isparavaju razne štetne tvari i to zbog materijala od kojih su izrađeni i zbog toga što su vjerovatno duže vrijeme bili zapakovani. Postoji i mogućnost oslobađanja isparljivih tvari iz npr. tapeta (plastifikatori) i lijepljenih podnih obloga (formaldehid). Zbog loše ventilacije i prisutnosti mnogo novih stvari u prostorijama se stvara visoka koncentracija sastojaka koji mogu biti vrlo štetni za zdravlje.

### 3.8.1. Boje zidova

U školama posebnu pozornost treba obratiti na boje zidova koje značajno utječu na raspoloženje. Svaka boja ima svoju talasnu dužinu koja stimulira hemijske procese u oku, i šalje impulse do hipofize i pinealne žlijezde u blizini

mozga. One su glavne endokrine žlijezde koje reguliraju hormone i ostale fiziološke sisteme u organizmu. Stimulirane odgovorom na boju, žljezdane aktivnosti mogu da izmijene raspoloženje, ubrzaju srčani ritam i povećaju aktivnost mozga.

Tako možemo vidjeti da:

- Crvena, kao i narandžasta, korisne su za skretanje pažnje djeci na posebne tačke gradiva ili nove koncepte;
- Žuta motivirajuća, vesela i poticajna, plava je ugodna i ona je u kabine-tima fizike, hemije, biologije;
- Bijeli je stan svijetao i izgleda prostrano, ali puno bjeline izgleda pusto, sterilno i poput bolnice, pa se stoga preporučuje da bijele zidove ukrasimo motivima, posterima ili uokvirenim slikama;
- Plava smiruje srca, smanjuje ritam disanja, smiruje, potiče aktivnosti uma, introspekciju, koncentraciju, usmjerava introvertno – zovu je i bojom mira i odmaranja;
- Zelena snižava krvni tlak, smiruje živčani sustav i migrenu, uspostavlja osobnu ravnotežu, uklanja iscrpljenost i nesanicu te širi kapilare;
- Žuta boja najbolje djeluje na disajne organe, pomaže u liječenju psihoneuroza, diže krvni pritisak, potiče bilo i povećava brzinu disanja. Povoljno djeluje na živčani sistem.

### 3.9. GRIJANJE I PROVJETRANJE UČIONICA

Učionica je osnovna radna prostorija, te ona u prvom redu mora omogućiti pravilno odvijanje nastave. Ona mora zadovoljiti osnovne zahtjeve fizičke udobnosti te omogućiti učenicima da se za vrijeme rada osjećaju udobno.

#### 3.9.1. Grijanje

Zonom udobnosti za učionice pri uobičajenom školskom radu smatra se temperatura od 19 do 21 °C. Donja granica temperature je povoljnija u zimskim mjesecima zbog toplije odjeće, dok u toplijim mjesecima godine učenici se udobnije osjećaju uz gornju granicu navedene temperature. Zone udobnosti se u školskim prostorijama osiguravaju pravilnim provjetravanjem, a u hladnije

doba godine i grijanjem. U školskim zgradama najpovoljnije je i zbog ekonomskih i zbog higijenskih razloga centralno grijanje. Centralno grijanje omogućuje jednakomjernu toplinu u svim prostorijama, ali nedostatak je što je zrak u prostorijama suh. U školama u kojima nema centralnog grijanja, potrebno je grijati hodnike i ostale školske prostorije da učenici iz toplih učionica ne prelaze u prostorije s mnogo nižom temperaturom. Temperatura u učionicama prije dolaska učenika treba iznositi 17°C. Odmah nakon dolaska učenika temperatura se povisi za 2°C. Na kraju nastave temperatura ne smije preći 20-22°C jer ona omogućava da se učenik ugodno osjeća i da bez problema izvršava svoje obaveze. Temperatura iznad 25.5°C izaziva nervozu, poremećaj sna, smanjuje radnu sposobnost. Ako je povišena temperatura udružena sa povećanom vlažnošću zraka povećava se rizik za pojavu respiratornih infekcija.

U vrućim ljetnim danima treba sa sunčane strane navući platnene zastore kako bi se spriječilo prodiranje izravnih sunčanih zraka i preveliko zagrijavanje. Kod previsokih temperature i grijanja važno je vlaženje zraka u učionici jer suh zrak dovodi do pucanja usana, suhoće u očima, beživotna kosa, lomljivost noktiju i nervoze.

Ako se grije klima uređajima postoji rizik od sakupljanja bakterije, gljivice, buđ, prašina, grinje, dlake, a sve to može da uzrokuje niz oboljenja, a najprije infekcije disajnih puteva.

### **3.9.2. Provjetravanje učionice**

Provjetravanje učionice je potrebno da se ukloni suvišna vlaga i toplina iz prostorije. Odnosno, zadatak provjetravanja je da izmjeni ili obnovi zrak u prostorijama kako bi bio što sličniji zraku u slobodnoj prirodi. Također je provjetravanje potrebno kako bi se uklonio neugodan miris koji može nastati u prostorijama gdje boravi veći broj ljudi. Djeca su osobito osjetljiva na nedostatak svježeg zraka, pospana su i koncentracija im je smanjena dok su pri povećanoj količini svježeg zraka raspoloženi, motiviraniji za rad, koncentracija je bolja, manje je pogrešaka u radu i slično.

### **3.9.3. Loš zrak u školama**

Zatvorene se prostorije provjetravaju strujanjem zraka. Provjetravanje je bolje ako su prozori viši, odnosno što je njihov gornji rub bliži stropu. Ako su prozori niski, ispod stropa se nakupi sloj vlažna i ugrijana zraka koji se

teško zamjenjuje svježim. Najbolji su prozori oni na kojima se gornji dijelovi posebno otvaraju. Ako se ispod takvih prozora nalaze radijatori centralnog grijanja, gornji dijelovi prozora mogu biti stalno otvoreni. U toplije vrijeme bi trebali svi prozori učionice biti stalno otvoreni ako buka izvana ne smeta nastavu. U hladnije vrijeme treba neprekidno tokom školskog časa držati otvorene gornje dijelove barem jednog ili dva prozora ako se ispod njih nalaze radijatori centralnog grijanja. U učionicama gdje se gornji dijelovi prozora ne mogu posebno otvoriti ili ako ispod prozora nema radijatora, u sredini svakog časa treba otvoriti na pet minuta barem jedan do dva prozora. Bolje je više puta otvarati prozore na kratko vrijeme nego u većim razmacima na duže. Za vrijeme svakog školskog odmora, u učionici, treba otvoriti sve prozore. Za to vrijeme učenici ne smiju biti u učionicama. Učionice također treba dobro prozračiti nakon svake nastavne smjene. Tokom čišćenja učionica svi prozori moraju biti širom otvoreni. U učionicama se ne smiju ostavljati mokri kaputi i kišobrani. Učenike treba uputiti u važnost pravilnog provjetravanja i navikavati ih da i sami brinu o tome.

Aeracija zraka u toku jednog školskog časa treba da obezbijedi  $20\text{m}^3$  po jednom učeniku, što znači da se u toku jednog časa obavi 4 izmjene zraka ( $4 \times 5\text{m}^3 = 20\text{m}^3$ ). Kod vještačke ventilacije brzina kretanja zraka ne smije biti veća od 0,4-0,5m/sec.

### 3.10. PODOVI

Podovi moraju biti od materijala koji se lako čisti i pere, treba da pruža akustičnu izolaciju, da je topao, da nije klizav i da nema pukotine. Ove higijenske zahtjeve zadovoljava pod od linoleuma, parket i daska složena u vidu „brodskog poda“.

Sredstva koja se koriste za čišćenje školskih prostora često sadrže štetne i toksične materije koje se, nakon čišćenja zadržavaju na površinama koje su čišćene te nakon nekog vremena mogu da dospiju u organizam preko kože ili pluća.

Zbog udisanja čestica prašine ili isparenja koja sadrže mikro čestice hemijskih sredstava za čišćenje, organizam može da ih izluči ili ako je zagađenje preveliko da ih deponuje u organizmu. Mnoge čestice izazivaju alergijske reakcije kod djece, ali i nastavnog osoblja. Danas na tržištu postoji veliki broj ekoloških i neškodljivih preparata čija je efikasnost izuzetno visoka.

### 3.11. AUTOMATI ZA HRANU I ISHRANA

Pravilna ishrana učenika u osnovnoj i srednjoj školi je važna za učenje, pamćenje, za razvoja organizma, ali i predstavlja garanciju da će učenici kada odrastu imati manje problema sa zdravljem. Problem u školi predstavljaju automati koji nude viskokaloričnu hranu, koja obiluje šećerima, holesterolom, soli, uz obilje napitaka sa visokom koncentracijom šećera.

Stoga potreba definiranja sadržaja hrane u automatima se javlja kao imperativ. Automate ne treba izbacivati iz škola nego ih treba iskoristiti za edukaciju o ishrani na način da u njima bude zdrava hrana, uz obilje voća i vode.

Također, potrebno je da se u okolini škole zabrani izdavanje brze hrane za učenike mlađe od 18 godina. Na taj način bi se značajno smanjio rizik od debljanja učenika, što je ujedno i najveći rizik za dijabetes i kardiovaskularne bolesti.

### 3.12. SANITARNO-HIGIJENSKI PRINCIPI ŠKOLSKOG OKRUŽENJA

Lokacija školske zgrade:

- 100 m od najbliže saobraćajnice
- 25 m od okolnih zgrada

Teren za školsku zgradu:

- Ravan i osunčan
- Ukupno 25m<sup>2</sup> po učeniku
- Zgrada 5m<sup>2</sup> po učeniku
- Dvorište 5m<sup>2</sup> po učeniku
- Otvoreni teren za fizičko vaspitanje 90m x 45m

Funkcionalne prostorije školske zgrade:

- Učionice
- Sanitarni blok
- Sala za fizičko vaspitanje
- Školska kuhinja
- Ambulanta

Učionice:

- Do 34 učenika
- $P=54\text{m}^2$  (9x6m),  $h=3\text{m}$
- $1,8\text{m}^2$  po učeniku,  $5\text{m}^3$  po učeniku
- Ventilacija 4 izmjene zraka na sat
- Osvjetljenost 300lx (luksa)
- Nivo buke 40dB (decibela)

Školski namještaj:

- Stolica
- Visina sjedišta = visina potkoljenice (28%TV)
- Dubina sjedišta = 2/3 natkoljenice (20% TV)
- Širina sjedišta = 40 cm
- Naslon sjedišta – do donje ivice skapule

Sala za fizičko vaspitanje:

- $P=250\text{m}^2$ ,  $h=5\text{m}$
- Obavezna prirodna ventilacija
- Pod koji sprječava klizanje
- Svlačionice (muške i ženske) po  $16\text{m}^2$
- Posebna prostorija za sprave

Sanitarni blok

- Toaleti sa prirodnom ventilacijom (5 izmjena zraka na sat)
- 1 WC kabina na 40 dječaka i jedna WC kabina na 20 djevojčica
- 1 lavabo na dvije WC kabine
- Tečni sapun, toaletni papir, papirni ubrusi

## 4. ZNAČAJ I ULOGA TEHNIČKOG I FIZIČKOG OBEZBJEĐENJA I ZAŠTITE

---

### 1. Tehničko obezbjeđenje (videonadzor) u školama

Videonadzor škola je tema o kojoj se mnogo govori, ali se prije implementacije moraju uzeti u obzir brojna pitanja zaštite ličnih podataka. Iako se danas u mnogim školama koristi tehnologija videonadzora, postavlja se pitanje kada je videonadzor u školama dopušten i koji su uvjeti za njegovo postavljanje<sup>6</sup>. Međutim, ako se hipotetički uzme kolika može biti šteta uzrokovana samo vandalizmom u školama, ili drastičnije, kakva šteta može nastati ulaskom neovlaštene osobe u objekte ustanove, koja može napasti osoblje ustanove i učenike/djecu, ili oteti dijete, onda postaje jasno koliko je ova tema važna. I pored navedenog, činjenica je da je krađa računara, monitora i projektora i nasilje učenika nažalost u mnogim školama na dnevnom redu. Veliki je broj primjera, gdje je videonadzor učinkovito spriječio zločine, smanjio slučajeve vandalizma i krađe.

U principu, bilo koji videonadzor u određenoj mjeri zadire u osnovna prava svakog pojedinca, jer im oduzima mogućnost da samostalno odlučuju o načinu korištenja i svrsi upotrebe njihovih ličnih podataka, a svaki videonadzor tangira i pravo svake osobe da samostalno i slobodno odlučuje o ličnoj fotografiji (Zakon o autorskim pravima). Isto vrijedi i za korištenje lažnih kamera. Iako se u tom pogledu ne ostvaruje nikakav snimak videonadzorom, iluzija o tome na isti način i istim intenzitetom utječe na ponašanje dotične osobe. Za dotičnu osobu obično nije jasno je li riječ o funkcionalnoj kameri ili „lažnjaku“. Stvarni ili čak simulirani videonadzor stoga može biti zakonit samo ako se odvija na određenoj pravnoj osnovi. To važi bez obzira na to gdje se videonadzor nalazi, na željezničkoj stanici, u supermarketu, na javnim mjestima, ili čak u školi. Pored toga, škole moraju paziti da podržavaju razvoj učenika, koji treba da budu odgovorni, slobodni i demokratski ljudi. Sama iz tog razloga trajni videonadzor, naprimjer, tokom nastave je nedopustiv. U svakom slučaju, potrebno je izvagati zahtjeve svih interesnih skupina u smislu donošenja valjane odluke<sup>7</sup>.

---

6 Vidjeti više: <http://www.mdr.de/nachrichten/politik/regional/videoeuberwachung-schulen-sachsen-anhalt-100.html>, pristupljeno 25.4.2019.

7 Vidjeti više: [https://www.ldi.nrw.de/mainmenu\\_Datenschutz/submenu\\_Datenschutzrecht/Inhalt/Videoeuberwachung/Inhalt/Videoeuberwachung\\_an\\_und\\_in\\_Schulen\\_Ich\\_sehe\\_das\\_was\\_du\\_so\\_tust\\_/Videoeuberwachung\\_an\\_und\\_in\\_Schulen\\_Ich\\_sehe\\_das\\_was\\_Du\\_so\\_tust.pdf](https://www.ldi.nrw.de/mainmenu_Datenschutz/submenu_Datenschutzrecht/Inhalt/Videoeuberwachung/Inhalt/Videoeuberwachung_an_und_in_Schulen_Ich_sehe_das_was_du_so_tust_/Videoeuberwachung_an_und_in_Schulen_Ich_sehe_das_was_Du_so_tust.pdf), pristupljeno 25.4.2019.

Snimanje javno dostupnih soba/prostorija obrazovne ustanove sa optičko-elektroničkim uređajima tj. videonadzorom dopušteno je samo ako je to nužno za ispunjenje javnih funkcija ili za održavanje kućnog reda, čak iako nema naznaka, da prevladavaju legitimni interesi nositelja podataka. To može uključivati i obradu prikupljenih podataka. Javno pristupačne prostorije su ona područja školske zgrade kojima se može slobodno pristupati, odnosno na koje svaki pojedinac ima pravo je bez ograničenja da pristupi. U toku rada škole to su obično samo ulazni prostor škole, kao i odgovarajući pristup parking prostoru za automobile ili bicikle. Međutim, školsko dvorište, učiteljska soba/zbornica i prostorije koje nastavnici, ostalo osoblje škole, učenici, možda i roditelji koriste za nastavu i druge školske aktivnosti ne spadaju u javno pristupačne prostore ustanove. Tim školskim područjima pristupa se tokom rada škole u skladu s njihovom svrhom ili je omogućeno samo određenoj grupi ljudi koji imaju specifičnu vezu (npr. školski ili radni odnos) sa školom. Uprkos tome, prema mišljenjima nekih eksperata za zaštitu ličnih podataka videonadzor tokom rada škole u javno nedostupnim dijelovima škole nije dopušten, jer bi se time narušila lična prava učenika. Učenici, nastavnici i ostalo osoblje u školi bi time bili nesrazmjerno pogođeni. Stoga ovdje prevladavaju legitimni interesi pogođenih osoba. Učenici, nastavnici i ostalo školsko osoblje zakonski su dužni posjetiti školu. Nadalje, obrazovna misija škole mora biti uzeta u obzir. To je općenito nespojivo s tim kada se učenici u navedenim područjima škole posmatraju putem videokamera ili se trebaju osjećati posmatranim. Stoga je, prema stavu eksperata, nedopustiv videonadzor tokom rada škole u školskoj zgradi i na školskom dvorištu.

Zahtjevi za rad sistem videonadzora koji bi bili namijenjeni za praćenje dijelova školske imovine koji se nalaze u javno dostupnim sobama (ulazni prostor, uključujući pristupna i parkirališna mjesta za automobile/bicikle i područja koja se ne koriste za školske aktivnosti) moraju se smatrati prihvatljivima pod sljedećim uslovima:

- U kratkim vremenskim razmacima se ponavljaju, oštećenja, vandalizmi ili imovinska krivična djela;
- Druge poduzete mjere, npr. poboljšana rasvjeta, povećana aktivnost policije, itd., pokazala su se nedjelotvornima;
- Uzroci se rijetko otkrivaju.

Preduvjeti za uspostavu videonadzora moraju biti stalni i stoga ih treba redovno sagledavati, analizirati i ocjenjivati. Osim toga, sljedeće tačke posebno treba naglasiti:

- Ako se izvan škole videonadzorom pokrivaju drugi dijelovi školske imovine, posebno unutar školskog dvorišta, potrebno je poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se osiguralo da učenici tokom školskih aktivnosti nisu posmatrani od postojećih, aktiviranih kamera. Zakonski preduслови za videonadzor izvan rada škole trebaju se ispitati odvojeno;
- Instaliranje i puštanje u rad sistema videonadzora pod odgovornošću škole podliježe lokalnom suodlučivanju, tj. potrebno je u donošenje odluke uključiti vijeće roditelja kao i školskog osoblja, te upravu škole u skladu s odredbama zakona;
- Pri upravljanju sistemom videonadzora moraju se poštivati zakonske odredbe, što se odnosi na identifikaciju mjera, prava subjekata, nosilaca podataka, obveze odgovornih osoba u pogledu informiranja i obavještenja, dozvole za obradu prikupljenih podataka u druge svrhe, kao i brisanje podataka<sup>8</sup>.

## 2. Svaki videonadzor treba pravnu osnovu

Budući da su škole (privatne škole nisu uzete u razmatranje) javne ustanove, one podliježu Zakonu o zaštiti ličnih podataka, kao i odgovarajućim pravilnicima donesenim u skladu sa predmetnim zakonom. Pored navedenih pravnih akata, kao mogući pravni temelj nalaze se i opći uvjet za dobivanje dozvole za videonadzor u školama, kao javnim ustanovama. Zakon o zaštiti ličnih podataka kao temelj za uvođenje videonadzora, predviđa osiguranje pristupa protiv neovlaštenih osoba i sprečavanje nanošenja štete na imovini, vandalizam i sl.

Primjena videonadzora stoga mora uvijek biti prikladna i nužna za očuvanje javnog reda i imovine unutar škola, odnosno obrazovnih ustanova i, štaviše, ne smije se neproporcionalno miješati u lična prava pogođenih osoba. Zbog toga, stručnjaci za zaštitu ličnih podataka smatraju da je videonadzor u obrazovnim ustanovama dopušten samo izvan redovnih školskih aktivnosti. Iznimke mogu u situacijama permanentnog videonadzora dvorišta, ako su primijećena oštećenja ili otuđenja privatne svojine (bicikla i sl.) u većem obimu, ili ako su u blizini objekta obrazovne ustanove primijećene sumnjive osobe ili npr. osobe sa zabranom pristupa djeci. I tada, u načelu, nije dopušteno uvođenje videonadzora u osjetljivim područjima kao što su svlačionice, niti je dozvoljeno

<sup>8</sup> Vidjeti više: <https://schulrecht-sh.de/archiv/texte/v/videoueberwachung2010.htm>, pristupljeno 26.4.2019.

snimanje zvuka. U pravilu, prije uvođenja videonadzora nužno je da se uzme u obzir da li su već postojali slučajevi narušavanja javnog reda ili vandalizma unutar obrazovne ustanove i da li bi manje „drastične“ mjere imale isti učinak kao i videonadzor. Ukratko, obrazovne ustanove i njihovi rukovodioci trebaju dobro planirati upotrebu opreme za videonadzor i dobiti pomoć od nadležnih tijela za zaštitu ličnih podataka. Prema mišljenju stručnjaka, mora postojati valjan razlog za uvođenje videonadzora u obrazovnu ustanovu. Međutim, jedinstven je stav stručnjaka za sigurnost da ne postoje empirijski podaci koji pokazuju štetan učinak video nadzora u obrazovnim ustanovama. Uostalom, video nadzor samo može biti od koristi iz više razloga.

Sistemi videonadzora su dizajnirani da spriječe uništavanje i pomognu u istrazi zločina. Prazne boce i konzerve od pivo, slomljeni prozori, grafiti, prazne ambalaže, kese i sl. su nažalost svakodnevnica u školskim dvorištima. Organizuju se pijanke i uništava svojina obrazovne ustanove. Jedini koji pate od takvog vandalizma, razaranja i agresije su učenici i školsko osoblje. Instaliranjem videonadzora, kombiniranog sa fizičkim obezbjeđenjem se mogu riješiti. Međutim, kamere ne mogu biti lijek za sve. Kako bi se zadovoljile obje strane, odnosno ispunili zakonski uvjeti, kao i zahtjevi korisnika obezbjeđenja, videonadzor bi trebao biti uključen nakon završetka školskih aktivnosti, pa do slijedećeg jutra, odnosno novog radnog dana. Videonadzor bi trebao biti kombiniran senzorima pokreta, koji bi uključivao pohranjivanje po registriranom pokretu. Takav snimak bi se pohranjivao određeno vrijeme, nakon čega bi, ako ne bi postojala potreba za njegovom analizom, bio izbrisan iz sistema. U toku školskih aktivnosti, obezbjeđenje bi bilo fizičkog tipa, sa službenicima službe obezbjeđenja. Pojedine škole koriste i visoke ograde, koje onemogućavaju pristup prostorima ustanove.

Videonadzor, da ili ne? Ova odluka je isključivo na rukovodstvu škole i ministarstvu obrazovanja. Sve dok se videonadzor koristi samo van školskih aktivnosti i kamere ne snimaju unutrašnjosti učionica, ne bi trebalo biti zakonskih smetnji. Policiji je naravno, svaki videonadzor, dobro došao, kao pomoć.

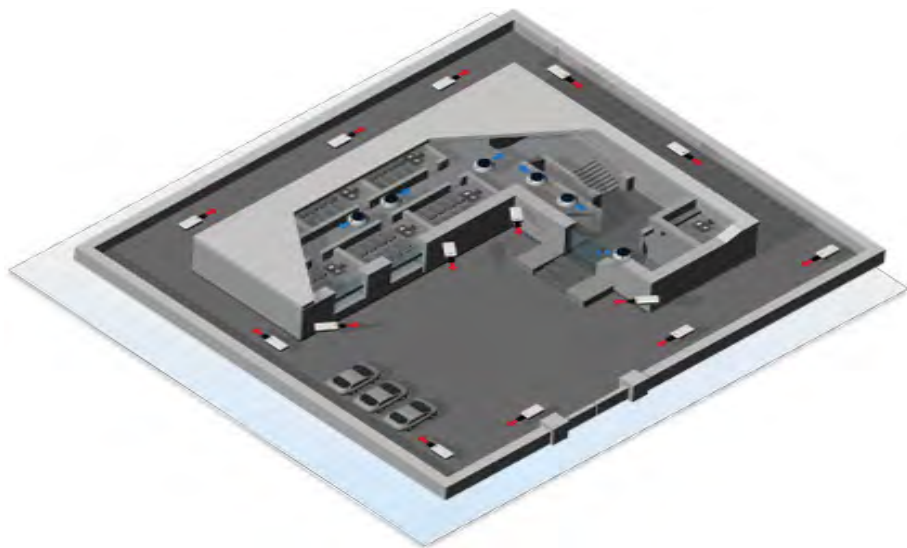
### 3. Tehničke karakteristike videonadzora u školama

Tehnologija video nadzora koja bi se instalirala u školama mora biti izvan dosega i sa zaštitom od vandalizma. Vani bi se morale koristiti kamere visoke rezolucije u klasičnom dizajnu u obliku kutije, koje moraju biti zaštićene od vjetra i vremenskih prilika. Kamere moraju biti postavljene tako visoko na zgradi da pružaju vrlo dobar pregled<sup>9</sup>.

<sup>9</sup> Vidjeti više: [https://schulrecht-sh.de/texte/d/erlass\\_zur\\_anpassung\\_schulrechtlicher\\_erlasse\\_eu\\_dsgvo.pdf](https://schulrecht-sh.de/texte/d/erlass_zur_anpassung_schulrechtlicher_erlasse_eu_dsgvo.pdf), pristupljeno 26.4.2021.

Kako je prethodno navedeno, snimanje ne bi trebalo biti trajno, već samo nakon školskih aktivnosti i po registriranom pokretu, sa mogućnošću vremenski podesive opcije za aktiviranje/deaktiviranje. Istovremeno, određeni prostori školske ustanove trebali bi biti pokriveni permanentno, što se posebno odnosi na parking prostore, prostore za ostavljanje bicikala, kao i prostorije sa osjetljivom opremom i instalacijama. Ovisno o efektima koji se žele postići, odnosno ovisno o postavljenim zahtjevima, treba se upotrijebiti i najprikladnija vrsta videonadzora:

- Videonadzor bez snimanja (lažnjak) ili videonadzor sa snimanjem;
- Trajanje pohrane videozapisa na nosaču podataka;
- Kvalitet snimanja i zumiranje;
- Tehničke mjere otkrivanja (prepoznavanje osoba);
- Lokalna pokrivenost;
- Područje snimanja;
- Javno dostupna ili nedostupna mjesta i sobe;
- Otvoreni i tajni videonadzor.



**Prikaz 12.** Mogućnosti i prikladnost video nadzora

## 4. Fizičko obezbjeđenje obrazovnih ustanova

Poslove neposrednog fizičkog obezbjeđenja obavljali bi zaposleni u Ustanovi, a u posebno opravdanim slučajevima obavljanje ovih poslova bi se povjerilo nekoj od ovlaštenih specijaliziranih organizacija za pružanje usluga fizičke bezbjednosti.

Fizičko-tehničko obezbjeđenje objekata sprovodilo bi se u skladu sa procjenom ugroženosti, mehaničkim sistemima zaštite, kao i upotrebom sistema koji omogućava registriranje i dojavu bilo kog vida sigurnosnog ugrožavanja prostora i prostorija objekata u toku i van radnog vremena, zatim kontrolom ulaska u objekat, kao i vizualnom kontrolom i snimanjem posebno ugroženih prostora objekta, ako za to postoje uvjeti.

Fizičko-tehničko obezbjeđenje bi se realiziralo aktivnim učešćem osoba zaduženih za fizičko obezbjeđenje uz upotrebu integriranog sistema tehničke zaštite i primjenom najsavremenijih tehničkih rješenja u ovoj oblasti uz poštivanje Politike bezbjednosti i svih pripadajućih normativa. Način rada, obaveze i dužnosti zaposlenih određenih da obavljaju poslove fizičkog obezbjeđenja detaljno bi se definirali i regulirali posebnim uputstvima u pogledu:

- Nadležnosti,
- Sigurnosti objekta,
- Ulaska i izlaska zaposlenih, učenika/djece, roditelja/staratelja i trećih osoba,
- Kretanja i boravka u prostorijama ustanove,
- Službenih i evidencionih propusnica i legitimacija,
- Uvjeta i načina provođenja tehničke zaštite,
- Ulaska i izlaska vozila,
- Unošenja i iznošenja materijala i opreme iz objekata Ustanove,
- Ulaska u prostorije sa tehničkim uređajima i opremom,
- Postupka u slučajevima svih vidova ugroženosti objekta,
- Postupka primopredaje dužnosti i vođenja evidencija,
- Osposobljavanja, obučavanja i usavršavanja.

Za organiziranje i provođenje mjera bezbjednosti i zaštite utvrđenih zakonom, Politikom bezbjednosti, pravilnicima, tehničkim normativima i standardima i naloženim mjerama Savjeta za bezbjednost odgovornost preuzima direktor ustanove, kao i osoba sa posebnim ovlaštenjima i odgovornostima, a u skladu sa zakonom i općim aktima.

Ako poslove fizičke bezbjednosti obavljaju osobe ovlaštenih specijaliziranih organizacija za pružanje usluga fizičke sigurnosti postupak i način rada, kao i obaveze osoba na poslovima neposredne fizičke zaštite objekta, imovina i osoba u ustanovi, posebno se uređuju, i to:

- Općim pravilima obezbjeđenja objekta, imovine i osoba:
  - Preventivni poslovi i zadaci obezbjeđenja,
  - Prinudni poslovi i zadaci obezbjeđenja, i
  - Poslovi i zadaci pojačanog obezbjeđenja.
- Posebnim pravilima obezbjeđenja objekta, imovine i osoba:
  - Posebna pravila obezbjeđenja objekta, imovine i osoba,
  - Dežurstvo u lokalnom nadzornom centru,
  - Protokolarno obezbjeđenje ličnosti i manifestacija,
  - Postupak u slučaju remećenja reda i mira,
  - Postupak u slučaju diverzija i sabotaža,
  - Postupak u slučaju izbijanja požara,
  - Postupak u slučaju elementarnih nepogoda.
- Osposobljavanjem i obučavanjem službenika obezbjeđenja.

## 5. Opća pravila

Opća pravila obezbjeđenja objekta, imovine i osoba, službenici obezbjeđenja primjenjuju pri izvršavanju radnih zadataka na objektu Ustanove koju obezbjeđuju, i to kao preventivne, prinudne i pojačane poslove i zadatke.

Preventivni poslovi i zadaci službenika obezbjeđenja su:

- Primopredaja dužnosti,
- Osmatranje – opažanje pojava i osoba,

- Obilazak objekta i prostorija,
- Neprekidna međusobna veza i komunikacija putem sredstva veze ili na drugi način (ako takva sredstva postoje),
- Kontrola ulaska i izlaska osoba i vozila, kao i unošenje i iznošenje stvari,
- Preventivna zaštita od diverzija i sabotaza,
- Provjera upotrebljivosti i ispravnosti opreme i sredstava tehničke zaštite, kao i električne i vodovodne instalacije, i instalacija grijanja,
- Kontrola kompletnosti opreme i sredstava za zaštitu,
- Izdavanje upozorenja, opomena, naredbi ili zabrana,
- Sprječavanje pristupa, osmatranje, skiciranje i snimanje objekata i osoba,
- Veza i saradnja sa dežurnom službom MUP-a,
- Legitimiranje, odnosno utvrđivanje identiteta osoba prilikom ulaska i izlaska iz objekta,
- Izdavanje, čuvanje i evidencija ključeva,
- Vođenje propisanih registara zaštite,
- Druge aktivnosti u funkciji navedenih poslova i zadataka.

Prinudni poslovi i zadaci službenika obezbjeđenja su:

- Zadržavanje osoba i stvari,
- Udaljavanje osoba,
- Sprečavanje pristupa osoba,
- Pregled osoba, stvari i vozila,
- Primjena fizičke snage.

Pojačani poslovi i zadaci službenika obezbjeđenja su sve dodatne aktivnosti radi povećanja nivoa zaštite osoba, objekata, prostorija, sredstava i stvari od posebnog značaja i vrijednosti.

Službenici obezbjeđenja svoju radnu dužnost na objektu koji obezbjeđuju vrše na osnovu Zakona, Sigurnosne politike, Pravilnika o fizičko-tehničkom obezbjeđenju Ustanove, i drugih akata, kao i izrađenih operativnih dokumenata koji su mu dati na upotrebu (procedure za rad, skice ili sheme objekata,

tehnička uputstva za funkcioniranje sistema tehničke zaštite, spisak osoba sa podacima, spisak nadležnih organa i javnih službi sa telefonima i adresama i drugih dokumenata).

Službenici obezbjeđenja su dužni da omoguće ovlaštenim službenim osobama (ovlaštene osobe Projekta „Sigurna škola“ ili ovlaštene osobe MUP-a) vršenje neposredne kontrole funkcioniranja sistema zaštite u objektu koji obezbjeđuju i da bez odlaganja izvršavaju njihove naloge, u skladu sa Zakonom i ovlaštenjima navedenih osoba.

Osmatranje, odnosno opažanje pojava i osoba službenici obezbjeđenja vrše vizualno i/ili pomoću Integriranog sistema tehničke zaštite, sa ciljem da pravovremeno uoče sigurnosne okolnosti i osobe koja bi mogle da ugroze sigurnost učenika/djece, zaposlenih, roditelja/staratelja, objekata i imovine koje obezbjeđuju.

Prilikom osmatranja i opažanja službenici obezbjeđenja posebnu pažnju obraćaju na opasnosti od nastupanja požara, eksplozija, provala, kriminala uopće, zlostavljanja, vandalizma, poplava, havarija, oštećenja objekata i instalacija (vodovodnih, električnih, toplotnih, gasnih i dr.) i na druge opasne pojave, događaje i osobe koji bi mogli nanijeti štetu učenicima/djeci, zaposlenima, roditeljima, objektima i imovini koju obezbjeđuju.

Službenici obezbjeđenja, koji obezbjeđuju objekte ustanove na kojima nema ugrađenih tehničkih sistema zaštite, dužni su da zauzmu takav položaj (mjestu u objektu) ili kretanje gdje mogu obavljati svoju dužnost na najbolji mogući način, a da pri tome imaju dobru preglednost objekta i oko njega.

Službenici obezbjeđenja, koji obezbjeđuju objekat na kome su ugrađeni integrirani sistemi tehničke zaštite, a u mogućnosti su da sa jednog mjesta neprekidno prate vizualne, zvučne, svjetlosne i druge signale sistema, obavezni su da postupaju u skladu sa Pravilnikom o fizičko-tehničkom obezbjeđenju ustanove, uputstvom za funkcioniranje sistema tehničke zaštite, Sigurnosnom politikom i drugim aktima, kao i operativnih dokumenata koji su mu dani na upotrebu (procedure za rad, uputstva, skice itd.)

Obaveze službenika obezbjeđenja u pružanju usluga fizičke zaštite osoba, objekta i imovine Ustanove:

- Službenik obezbjeđenja, sažeto, poslove obezbjeđenja obavlja savjesno i stručno u skladu sa zakonom, ovim Projektom, Politikom sigurnosti i drugim normativnim aktima kojim je u ovom Projektu regulirana ova oblast i u skladu sa internim procedurama Ustanove, a kojima je propisano:

- Kontrolirati ulaz i izlaz iz objekta, kako za zaposlene, učenike i roditelje, tako i za posjetioce. Obezbjedi ulaz u objekt – kontrolira ulazak, odnosno izlazak osoba i unošenje odnosno iznošenje materijala, stvari, opreme;
- Utvrdi identitet nepoznate osobe koja ulazi, odnosno izlazi iz objekta ili prostora koji štiti. Identitet će utvrditi uvidom u ličnu kartu ili drugu javnu ispravu i podatke o osobi čiji identitet utvrđuje unijeti u upisnik, a zatim mu vratiti ispravu i izdati propusnicu za ulazak u objekat ili prostor ustanove koji štiti. Kontrolira propusna dokumenta i izdaje privremene propusnice gostima i drugim osobama. Kontrolira poštovanje utvrđenog režima kretanja i zadržavanja osoba u objektu – ne dozvoljava im kretanje van prostorija predviđenih za njihov prijem;
- Upozori neovlaštene ili sumnjive osobe da se udalje sa prostora ili iz objekta koji obezbjeđuje, upozori sve osobe koje remete javni red i mir ili svojim ponašanjem odnosno propuštanjem dužne radnje, ugrožavaju sigurnost zaposlenih, učenika/djece, roditelja/staratelja, objekta, prostora i imovine Ustanove. Spriječi ulazak neovlašćenih ili sumnjivih osoba u objekat ili objekte Ustanove. Ako prethodno navedene osobe ne postupe po upozorenju, osoba koja vrši poslove fizičke zaštite će obavijestiti policiju, odgovornu osobu ustanove i pretpostavljenog (odgovornu osobu organizacije u kojoj je zaposlen);
- Do dolaska policijskog službenika zadrži osobu koja je zatečena u vršenju krivičnog djela, na prostoru ili objektu ustanove koji štiti. Izvrši pregled zadržane osobe, sa ciljem otkrivanja oružja, predmeta pogodnih za napad, narkotika, odnosno predmeta koji mogu poslužiti kao dokaz u krivičnom postupku. Oružje i predmete oduzete od zadržane osobe će predati policiji, dok će o činjenici zadržavanja osobe i njegovoj predaji policiji sačiniti izvještaj;
- Neposredno štiti objekt, uređaje, opremu i instalacije u njemu;
- Neposredno štiti osobe koje po bilo kom osnovu borave u objektu (zaposleni, učenici/djeca, roditelji, gosti itd.);
- Obavlja pregled – kontrolu određenih prostorija u objektu ili objektima ustanove (po dolasku na posao, u toku smjene, kao i po završetku radnog vremena);

- Izvrši pregled osobe na ulazu u objekt ili prostor koji se štiti, i izlazu iz njega. Pregled se sastoji od vanjskog pregleda odjeće i ostalih predmeta (torbe, omota, prtljaga i sl.) koje osoba nosi sa sobom. Izvrši pregled vozila na ulazu u prostor koji se štiti, i izlazu iz njega. Pravovremeno oduzme predmete koji mogu ugroziti sigurnost osoba i objekata. Prilikom pregleda osoba i vozila, mogu da se koriste odgovarajuća tehnička pomagala (ručni i drugi detektori i sl.). Osoba koja vrši poslove zaštite može da obavi pregled osoba i vozila samo uz pristanak te osobe. Ako ta osoba odbije da se podvrgne pregledu, neće mu se dopustiti ulazak u prostor koji se štiti!
- Suzbije napad na fizički integritet ili imovinu osobe koja se štiti i objekt koji obezbjeđuje;
- O postupcima pojedinih zaposlenih kojima se ugrožava bezbjednost objekta i osoba u njemu, narušava red i otežava rad, kao i o drugim zapažanjima od značaja za sigurnost objekta i osoba u njemu, pismeno obavijesti Savjet za bezbjednost i svog pretpostavljenog, a ovi odgovornu osobu ustanove;
- Spriječiti neovlašteno unošenje u objekt eksplozivnih materija, zapaljivih tečnosti ili drugih opasnih materija kojima se može ugroziti život zaposlenih, učenika/djece, roditelja, staratelja i ostalih osoba u objektu ili oštetiti objekt i sredstva ustanove koji se obezbjeđuju;
- Spriječiti neovlašteno iznošenje sredstava ustanove, kao i druge svojine;
- U slučaju anonimnih prijava o podmetanju eksplozivnih naprava postupati u skladu sa mjerama predviđenim Sigurnosnom politikom i ostalim aktima koji reguliraju ovu oblast i Planom mjera i aktivnosti pružaoca usluga kod koga je u radnom odnosu;
- Kontrolira svjetlosno-zvučnu signalizaciju integriranog sistema tehničke zaštite „Sigurna škola“ (alarmnog sistema, videonadzora, kontrole pristupa, sistema dojava požara itd.), te nakon provjere neodložno obavještava nadležni državni organ (MUP, vatrogasnu službu, hitnu pomoć i sl.), interventnu ekipu svog poslodavca, odgovornu osobu ustanove i svog pretpostavljenog;
- Po završetku radnog vremena, pregleda i zaključava sve ulaze u objekat ili objekte ustanove ako je tako definirano;

- Da ukloni opasnost koje mogu ugroziti život ili zdravlje zaposlenih, učenika/djeca, roditelja/staratelja i drugih prisutnih osoba, uništiti ili oštetiti objekt ili sredstva i imovinu ustanove;
- U slučaju da je opasnost po objekt i drugu imovinu ili život čovjeka takvog obima i intenziteta da ih zaposleni na poslovima obezbjeđenja ne mogu sami otkloniti, odnosno odbiti, dužni su da o tome neodložno obavijeste odgovornu osobu ustanove kao i organ ili organizaciju koja je dužna da pruži pomoć (vatrogasnu jedinicu, policiju, hitnu pomoć i sl.);
- Angažira se na otklanjanju posljedica od elementarnih nepogoda (zemljotres, poplava, požar) na zaštićenom objektu ili objektima ustanove;
- Da se ponaša u skladu sa normama lijepog ponašanja i propisanom kodeksu ponašanja u ustanovi, odnosno na način kojim se ne narušava ugled ustanove;
- Uredno i na vrijeme dolazi na posao;
- U slučaju spriječenosti da dođe na posao (bolest i sl.) blagovremeno obavijesti pretpostavljenog, a ovaj odgovornu osobu Ustanove, da bi mu se blagovremeno obezbijedila zamjena;
- Da se u ophođenju sa učenicima/djecom, zaposlenim, roditeljima i ostalim osobama u objektu ponaša pristojno, korektno i ozbiljno;
- Na jasan i precizan način daje zainteresiranim osobama potrebna obavještenja, upozorenja i uputstva;
- Ne napušta objekt dok mu ne stigne zamjena;
- Po završetku smjene, obavezno izvrši primopredaju dužnosti sa službenikom obezbjeđenja koji ga zamjenjuje, i da to konstatira u knjizi dežurstva;
- Podatke i saznanja do kojih je došao prilikom obavljanja poslova obezbjeđenja, a koji predstavljaju poslovnu, službenu ili državnu tajnu, čuva kao tajnu i poslije prestanka bavljenja poslovima obezbjeđenja;
- U pogledu prikupljanja podataka, obrade, čuvanja, korištenja i razmjene podataka o ličnosti i srodnih podataka, postupa u skladu sa zakonom i propisima o zaštiti podataka o ličnosti;

- Na propisan način vodi evidencije o svim poslovima koje obavlja (evidencija o posjetiocima, događajima, zapažanjima – knjige dežurstva), te mjesečne izvještaje o svim dešavanjima i svojim zapažanjima, koje dostavljaju prvo Savjetu za sigurnost, odgovornoj osobi ustanove i svom pretpostavljenom u organizaciji u kojoj je zaposlen;
- Obavlja i druge poslove u vezi sa sigurnošću na zahtjev Savjeta za sigurnost i odgovorne osobe ustanove.



## 5. ZAŠTITA OD POŽARA

---

Osnovne i srednje škole obavljaju djelatnost odgoja i obrazovanja. Svoju funkciju mogu adekvatno obavljati samo onda kada je obezbijedena sigurnost učenika, kao iznimno osjetljive kategorije stanovništva, zaposlenog osoblja kao i posjetilaca škole. Osjetljivost djece proizilazi iz raznih faktora kao što su nivo njihovog fizičkog i mentalnog razvoja. Osim fizičkih posljedica istraživanja su pokazala da negativna iskustva ostavljaju osim fizičkih posljedica i dugoročne posljedice na psihičko zdravlje onih koji su ih doživjeli.

Stradanje djece u akcidentnim<sup>10</sup> situacijama u koje ubrajamo i požare je i socijalno uvjetovano. U razvijenim zemljama općenito je manji broj povređivanja djece i izazvanih materijalnih šteta u akcidentnim situacijama, što se uz ostalo pripisuje i dugogodišnjim mjerama prevencije, među kojima značajno mjesto zauzima edukacija učenika i nastavnog osoblja i poznavanje preporučenog ponašanja u nastalim situacijama, a što značajno umanjuje rizik i posljedice. Kako bi obezbjedili sigurnu sredinu za neometano odvijanje nastave i obavljanje školskih aktivnosti, te uspješno štitili učenike, zaposleno osoblje i materijalna dobra moramo spoznati je što je to požar, koji su najčešći uzročnici koji mogu prouzrokovati požar u objektima školskih ustanova, koje mjere zaštite od požara moramo poduzimati kako bismo spriječili nastanak požara i postupke u slučaju njegovog nastanka.

Požar je nekontrolirano, samoodrživo sagorijevanje koje se širi u vremenu i prostoru. S obzirom na to da požar može nastati u različitim uvjetima i na različitim mjestima njegov razvoj i širenje zavisi o mnogim faktorima.

Prema mjestu nastanka požari se mogu podijeliti na unutrašnje (požari u zatvorenom prostoru) i vanjske (požari na otvorenom prostoru).

Prema vrsti gorive materije požari se mogu svrstati u četiri klase:

- požari klase A – požari čvrstih zapaljivih materija (drvo, ugalj, papir, pamuk...)
- požari klase B – požari tečnih materija (derivati nafte, boje i lakovi, alkoholi, mineralna ulja...)

---

<sup>10</sup> Akcident- nesreća, nezgoda, namjerno ili nenamjerno izazvana od čijih posljedica može stradati veći broj ljudi, nastati materijalna šteta, štetne posljedice po okoliš i dr.

- požari klase C – požari zapaljivih gasova (metan, etan, propan, butan, acetilen...)
- požari klase D – požari zapaljivih metala (aluminij, magnezij i njihove legure, natrij...)

Statistika pokazuje da većinu požara uzrokuje čovjek (90% uzroka požara je ljudski faktor) koji svojom radom, djelatnošću, a posebno nemarom, stvara mogućnost za nastanak požara i to: greškama pri projektiranju i izgradnji objekta, neispravnosti postrojenja, opreme, instalacija, dimnjaka i ložišta, nestručnim rukovanjem postrojenjima i opremom, korištenjem nedozvoljenih zapaljivih sredstava i materija, nepažnjom, pušenjem, ali i namjernim paljenjem.

Zaštita od požara je jedna od najvažnijih mjera sigurnosti u svakoj sredini, školi ili bilo kojoj drugoj ustanovi. U cilju sprečavanja izbijanja i širenje požara, njegovog otkrivanja, te zaštite ljudskih života i materijalnih dobara, moraju se poduzeti mjere i radnje upravne, stručne, organizacijske, tehničke, obrazovne i propagandne prirode, kako bi se izvori opasnosti u školskim objektima smanjili ili ako je moguće potpuno uklonili.

U zavisnosti od namjene, veličine i spratnosti građevine, lokacije građevine, vrste materijala koji su ugrađeni u građevinu, a sa ciljem utvrđivanja odgovarajućih preventivnih mjera koje smanjuju mogućnost za nastanak požara, odnosno pri njegovom nastanku omogućavaju sigurnu evakuaciju ljudi i imovine i sprečavaju njegovo širenje, građevine se razvrstavaju u određene kategorije ugroženosti od požara.

Prema Pravilniku o uslovima, osnovama i kriterijima za razvrstavanje građevina u kategorije ugroženosti od požara ("Službene novine Federacije BiH", broj: 79/11) školske građevine su razvrstane u grupu građevina 1263- školske, fakultetske i građevine za naučno istraživačku djelatnost, kategorija požarne ugroženosti PU1, PU2 ili PU3.

| Klasifikaciona šifra građevine |                                                                                    | Kategorija požarne ugroženosti                                                                                                      |                                                        |                                                                                                                                                                                                                      |
|--------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                |                                                                                    | Visoko zahtjevne građevine PU1                                                                                                      | Srednje zahtjevne građevine PU2                        | Nisko zahtjevne građevine PU3                                                                                                                                                                                        |
| GRAĐEVINE VISOKO GRADNJE       |                                                                                    |                                                                                                                                     |                                                        |                                                                                                                                                                                                                      |
| VI                             | 1263 – Školske, fakultetske građevine i građevine za naučnoistraživačku djelatnost | - Građevine u kojima živi i boravi više od 2000 osoba,<br>- Građevine čija je bruto površina svih etaža veća od 5000 m <sup>2</sup> | - Građevine koje se nalaze između kategorije PU1 i PU3 | - Građevine sa prizemljem i najviše do 2 sprata, bez korištenja podruma za stanovanje ili rad, u kojima boravi max 100 osoba<br>- Građevine kod kojih je korisna površina svih prostorija manja od 600m <sup>2</sup> |

## **Zakoni i propisi iz oblasti zaštite od požara**

Pravni okvir zaštite od požara čine Ustav FBiH, zakonski i provedbeni propisi koji uređuju poslove zaštite od požara.

Osnovni propisi kojim se uređuje područje zaštite od požara i vatrogastva su Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća (Službene novine FBiH” br: 39/03 i 22/06) i Zakon o zaštiti od požara i vatrogastvu FBiH (”Službene novine FBiH” br. 64/09) – u daljnjem tekstu: Zakon, Zakon o nadležnostima organa vlasti Kantona Sarajevo u oblasti zaštite od požara i vatrogastvu („Službene novine KS“ br. 23/11) te podzakonski akti doneseni na osnovu Zakona. Navedenim Zakonom nedvojbeno je utvrđen sistem zaštite od požara, kao i prava i obaveze svih sudionika u zaštiti od požara.

Osim navedenim propisima, zaštita od požara u FBiH uređena je i posebnim propisima drugih federalnih tijela koji se odnose na tu problematiku, te propisima o tehničkim normativima SFRJ i SRBiH <sup>11</sup> i to:

- Metodologija za izradu procjene ugroženosti od požara (”Službene novine FBiH” br. 8/11);
- Pravilnik o izboru i održavanju aparata za gašenje početnog požara koji se mogu stavljati u promet sa garantnim rokom i rokom servisiranja (”Službene novine FBiH” br. 46/11);
- Pravilnik o tehničkim normativima za uređaje za automatsko zatvaranje vrata i klapni otpornih prema vatri (”Službene novine FBiH” br. 50/11);
- Pravilnik o uslovima, osnovama i kriterijumima za razvrstavanje građevina u kategorije ugroženosti od požara (”Službene novine FBiH” br. 79/11);
- Pravilnik za zaštitu visokih objekata od požara (”Službene novine FBiH” br. 81/11);
- Pravilnik o zaštiti od požara građevina za javnu upotrebu (”Službene novine FBiH” br. 86/11);
- Pravilnik o tehničkim normativima za vanjsku i unutrašnju hidrantsku mrežu za gašenje požara („Službene novine F BiH“ br. 87/11);
- Pravilnik o tehničkim normativima za sisteme za odvođenje dima i toplote nastalih u požaru („Službene novine FBiH“ br. 11/12);

<sup>11</sup> Federacija BiH i BiH još nije donijela propise i standarde iz tih oblasti.

- Pravilnik o tehničkim propisima za dimnjake u građevinarstvu ("Službene novine FBiH" br. 49/08);
- Pravilnik o uslovima za vatrogasne pristupe i druge zgrade i objekte i za sve prostore koji se smatraju građevinama ("Službene novine F BiH" br. 70/12);
- Program obuke zaposlenika u pravnim licima, državnim organima i drugim institucijama u oblasti zaštite od požara ("Službene novine FBiH" br. 59/10);
- Pravilnik o mjerama zaštite od požara pri izvođenju radova zavarivanja, rezanja i lemljenja ("Službene novine FBiH" br. 65/10);
- Pravilnik o tehničkim normativima za projektovanje, građenje, pogon i održavanje gasnih *kotlovnica* („Sl. list SFRJ“ broj 10/90; 52/90);
- Pravilnik o smeštaju i držanju ulja za loženje ("Sl. list SFRJ", br. 45/67);
- Pravilnik o tehničkim propisima o gromobranima ("Službeni list SFRJ", br. 13/68);
- Pravilnik o izgradnji postrojenja za zapaljive tečnosti i o uskladištenju i pretakanju zapaljivih tečnosti („Službeni list SFRJ", br. 20/71).

Posebno važan dokument kojim se uređuju pitanja koja se odnose na funkcioniranje i organizaciju zaštite od požara u objektu i prostorima škole, a koji je dužna imati svaka škola je Pravilnik o zaštiti od požara. Svi zaposlenici škole moraju biti upoznati sa odredbama Pravilnika o zaštiti od požara i njegovim eventualnim izmjenama i dopunama.

Članom 20. Pravilnika o zaštiti od požara građevina za javnu upotrebu, u koje spadaju i škole, kao dio cjelokupne plansko-organizacione regulative, propisana je obaveza donošenja Procjene ugroženosti od požara i Plana zaštite od požara školskih objekata, čiji je sastavni dio i Plan evakuacije.

## 5.1. MJERE ZAŠTITE OD POŽARA

Prilikom izgradnje, sanacije ili adaptacije školskih objekata neophodno je primijeniti opće mjere zaštite od požara propisane članom 27. Zakona a koje podrazumjevaju:

- izbor lokacije i dispozicija školskog objekta, ugradnja materijala određene otpornosti na požar i visoku temperaturu. Vrijeme trajanja otpornosti objekta/građevinskih elemenata na požar naziva se vatrootpornošću, a izražava u minutama (npr. 30, 60, 90, itd).
- podjelu objekta škole na požarne sektore ("zatvoren prostor koji može biti podijeljen ili odijeljen od susjednih prostora unutar zgrade elementima konstrukcije koji imaju propisanu vatrootpornost") čime se nastoji postići lokaliziranje eventualno nastalog požara na jedan prostor ili dio objekta, sprečavanje širenja požara i dima, kao i omogućavanje efikasne, brze i sigurne evakuacije. Požarne sektore treba formulirati tako da oni predstavljaju osnovnu prostornu jedinicu dijela objekta koja se samostalno tretira u pogledu tehničkih i organizacionih mjera zaštite od požara, a koji će biti razdvojeni od ostalih dijelova objekta protivpožarnim preprekama (kotlovnice, trafo stanice u objektima, lifovska okna, centralna stepeništa, arhive, hidrofleks postrojenja). Prodore na granicama požarnih sektora (otvori, ventilacioni kanali, kablovi, cijevi) treba zatvoriti vatrootpornim atestiranim materijalom, u ventilacionim kanalima na prelazima u požarne sektore ugraditi protivpožarne klapne.

Članom 6. Pravilnika o zaštiti od požara građevina za javnu upotrebu (škola) požarni sektori se mogu povećavati ugradnjom sistema za ranu prevenciju i dojavu od požara<sup>12</sup>, kao i aktivnih sistema za gašenje požara:

- iz požarnih sektora objekta mora biti omogućena bezbjedna evakuacija u slučaju nastanka požara, a putevi evakuacije moraju imati dovoljnu propusnost, najkraći smjer, biti na siguran način zaštićeni od vatre i dima i biti propisno osvijetljeni i označeni. Put evakuacije do najbližeg izlaza iz školskog objekta može iznositi najviše 30 m. Na putevima evakuacije trebaju biti ugrađeni ručni javljači požara.
- širina prilaznih puteva mora omogućiti prilaz vatrogasnih vozila sa zadovoljavajućim manipulativnim prostorom, a također ispuniti i uvjete izdržljivosti opterećenja istih. Vatrogasni pristupi, moraju biti stalno prohodni u svojoj punoj širini. Brza reakcija vatrogasnih jedinica i jedinica službi hitne pomoći ima veliku ulogu ne samo na spašavanje povrijeđenih, sprečavanje širenje požara na druge prostore, itd., nego i na psihološku svijest učesnika u akcidentu.

12 Sistemi za dojavu požara su elektronički uređaji koji samostalno, bez intervencije čovjeka otkrivaju i dojavljuju požar u objektima. Sastavni dijelovi sistema za dojavu požara su detektori, centralne jedinice za obradu te uređaji za signalizaciju, automatizaciju i dojavu požara. Detektori su najvažniji dio sistema za dojavu požara jer brzina reakcije ponajprije ovisi o brzini detekcije.

Na brzinu dolaska vatrogasnih jedinica kao i udaljenost vatrogasne jedinice u već izgrađenim školskim objektima se ne može utjecati. Ono što se može poboljšati jeste vrijeme otkrivanja i dojave požara što se postiže ugradnjom automatskog sistema za otkrivanje i dojavu požara. Sisteme bi trebalo povezati sa vatrogasnim jedinicama ili Agencijama za zaštitu ljudi i imovine kako bi se u istim aktivirali alarmi koji bi pravovremeno obavijestili vatrogasne jedinice o požaru.

- kotlovnica u sklopu školskog objekta mora biti izvedena kao poseban požarni sektor, sa obezbijeđenom ventilacijom. Vrata kotlovnice sa ugrađenim mehanizmom za samozatvaranje se moraju otvarati u smjeru izlaza. U gasne kotlovnice u objektu škole mora biti ugrađen sistem za dojavu prisutnosti zapaljivih gasova i para (sistem detekcije gasa). Na gasnom cjevovodu, na sigurnom i uvijek pristupačnom mjestu izvan kotlovnice, mora se osigurati brzo ručno zatvaranje dovoda gasa u kotlovnicu. Taster za nužno isključenje električne energije instalira se najmanje na jednom mjestu, i to na izlazu iz kotlovnice i/ili u neposrednoj blizini evakuacijskih puteva.
- električne, ventilacijske, plinske, toplovodne, gromobranske i druge instalacije te uređaji, aktivni sistemi za zaštitu od požara, dimovodi moraju se ugraditi prema propisima o tehničkim normativima i standardima i uputstvima proizvođača.
- školski objekti moraju biti opremljeni sredstvima i opremom za gašenje požara. Izbor potrebnog broja, vrste i veličine aparata za gašenje požara određuje se na osnovu proračuna i grafičkog prikaza u Planu zaštite od požara škole.
- prema članu 6. i 7. Pravilnika o tehničkim normativima za vanjsku i unutrašnju hidrantsku mrežu za gašenje požara, objekti škole moraju se štititi unutrašnjom i vanjskom hidrantskom mrežom
- laboratorije, radionice i kabineti u kojima je u odnosu na učionice povećana opasnost od požara se u pravilu trebaju smještati u prizemlje školskog objekta.

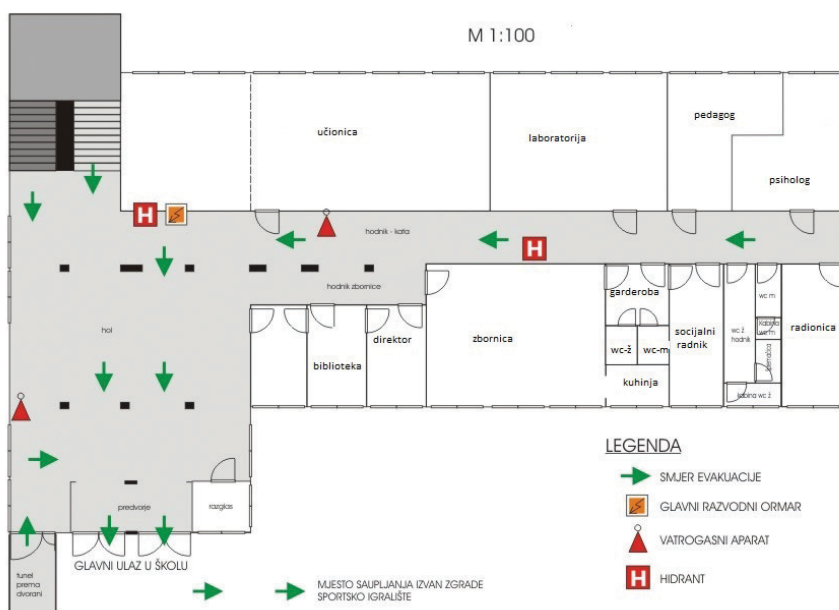
Pored gore navedenih mjera neophodno je kontinuirano sprovoditi i slijedeće mjere:

- evakuacija<sup>13</sup> učenika i zaposlenog osoblja, te posjetilaca školskih objekta, mora biti među prioritetima prilikom provođenja mjera zaštite i spašavanja. Kako bi evakuacija bila uspješno izvedena, svaka škola je

---

13 Evakuacija je organizovano izmještanje ljudi i materijalnih dobara sa ugroženog prostora na prostor siguran od požara.

dužna donijeti Plan evakuacije. Tekstualni dio Plana evakuacije između ostalog treba da sadrži: procjenu opasnosti, procijenjeni broj prisutnih lica, odgovorna lica za evakuaciju, utvrđene evakuacione puteve, način označavanja evakuacionih puteva, određivanje bezbjednog mjesta za okupljanje, način provjere prisutnosti na mjestu okupljanja, način alarmiranja, itd. Grafički prikaz Plana evakuacije sa ucrtanim smjerom kretanja i evakuacijskim izlazima, te rasporedom opreme i sredstava za gašenje požara, se postavlja na vidnom mjestu, na putevima evakuacije na svakom spratu objekta škole.



**Prikaz 13:** Primjer grafičkog dijela Plana evakuacije prizemlja školskog objekta

Evakuacioni putevi u školi moraju imati minimalnu širina koridora/hodnika 1,80 m. S druge strane:

- školski objekti moraju biti opremljeni audiovizuelnom opremom koja omogućava brzu i sigurnu evakuaciju i horizontalnom i vertikalnom signalizacijom koja mora biti postavljena na propisnu visinu i mora imati neovisni sistem rezervnog napajanja, tj. obezbijeđenu jasnu reflektivnost i vidljivost. Vrata na izlazima i putevima evakuacije moraju biti zaokretna i otvarati se u smjeru izlaza te se držati otključana. Vrata ne smiju smanjivati efektivnu širinu puta, a ako se nalaze na granicama

požarnog sektora moraju biti vatrootporna. Na putevima evakuacije se ne smiju nalaziti predmeti koji pomažu širenju požara i koje bi mogle ometati izlaz osobama (ormari, kopir aparati, uskladištena roba i sl.) niti ogledala koja bi mogla zbuniti osobe u slučaju evakuacije.

- neophodno je određivanje i održavanje slobodnim mjesta za okupljanje u toku evakuacije – svi učenici i zaposlenici škole trebaju biti upoznati sa Planom evakuacije. Minimalno jednom godišnje je obavezan stručni trening i simulacija evakuacije učenika i zaposlenika kao i privremenih korisnika u školskim ustanovama. Vježbu evakuacije učenika i nastavnog osoblja škole, predavanja o opasnostima od požara i preporučenim ponašanjima i pravilnom postupanju u datim situacijama moguće je organizirati u saradnji sa ovlaštenim pravnim licima, profesionalnim vatrogasnim jedinicama ili dobrovoljnim vatrogasnim društvima.
- u kotlovnici se ne smiju nalaziti predmeti ili sredstva koji povećavaju opasnost od požara ili eksplozije, kao ni predmeti koji ne pripadaju kotlovskom postrojenju. Ako se osim gasovitog goriva koristi i tečno gorivo u kotlovnici se, osim aparata za gašenje početnih požara, mora nalaziti i sanduk sa pijeskom. Osoba koja rukuje kotlovskim postrojenjem mora biti stručno osposobljena.
- sve elektro instalacije se moraju održavati u skladu sa uputama proizvođača. Uređaji koji se priključuju na elektroinstalacije moraju biti dimenzionirani tako da instalacije ne budu preopterećene pri normalnim uvjetima korištenja. Preporuka je da se vrše redovni periodični pregledi i mjerenja na elektro instalacijama, zaštitnim uzemljenjima i gromobranskim instalacijama najmanje jednom u tri godine, u skladu sa zakonskim regulativama, kako bi se evidentirali, a zatim po potrebi sanirali svi uočeni kvarovi ili neispravnosti. Prostor oko glavnih električnih razvodnih ploča, električnih ormara, glavnih električnih sklopki mora biti slobodan radi nesmetanog pristupa u slučaju izbijanja požara. Razvodni ormari moraju imati sheme električnih instalacija, u ormarima osigurači strujnih kola moraju biti obilježeni natpisom koje strujno kolo isključuju i uključuju. Osigurače za zaštitu strujnih krugova mjenjati samo sa ispravnim istih karakteristika, a strogo je zabranjeno osigurače “krpiti”.
- pristupačnost opreme za gašenje požara, odnosno njena vidljivost, kao i raspored u odnosu na prostorije ili dijelove objekta predstavlja bitan faktor pri gašenju požara. Mjesta na kojima su hidrantske instalacije,

te aparati za početno gašenje požara trebaju biti vidno obilježena i pristupačna. Hidranti i aparati ne smiju biti zaključani niti blokirani bilo kakvim mehanizmima koji mogu uslijed tehničke neispravnosti zakažati i time onemogućiti brz pristup. Redovno vršiti periodične preglede hidrantskih instalacija u skladu sa zakonskim regulativama, a najmanje jednom u šest mjeseci.

- kontrolu ispravnosti i funkcionalnosti sistema za dojavu požara i detekciju gasova, te stabilnog sistema za gašenje požara, ako je ugrađen u objektu, treba vršiti ovlašteno pravno lice svakih šest mjeseci
- najmanje jednom u dvije godine vršiti obuku i provjeru znanja svih zaposlenih iz oblasti zaštite od požara, o čemu mora postojati dokumentacija.
- zabraniti pušenje u školskom objektu, unošenje petardi ili drugih eksplozivnih naprava
- pregled i čišćenje dimovodnih objekata <sup>14</sup> vršiti u rokovima propisanim čl. 54. Odluke o zaštiti i poboljšanju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo ("Sl. novine KS", br. 23/16)
- prilazne puteve školskom objektu držati čistim i prohodnim za intervenciju vatrogasnih vozila. zaposlenicima i posjetiocima savjetovati da robu, materijale ili vozila ne ostavljaju u neposrednoj blizini objekta na požarnim putevima. Znakovima zabrane parkiranja i zaustavljanja vozila vidno obilježiti požarne puteve.
- redovno vršiti čišćenje tavanskog i podrumskog prostora objekta. Ne spaljivati otpad i korov na otvorenom prostoru, a da prethodno nisu poduzete sve potrebne sigurnosne mjere zaštite od požara, te obezbijeđena odgovarajuća oprema i sredstva za gašenje požara.
- za proslave i svečanosti u okviru škole kao ukrasne elemente koristiti teško zapaljive materijale, a ukrase postaviti na dovoljnu udaljenost od rasvjetnih i grijnih tijela.
- škole posjeduju laboratorije u kojim se vrše praktične vježbe iz hemije. Strogo je zabranjeno bez prisustva nastavnog osoblja koristiti ili dirati bilo kakve predmete ili materije iz hemijske laboratorije.

<sup>14</sup> Pod dimovodnim objektom se podrazumjevaju: dimnjaci, dimovodne cijevi, dimovodni kanal, postrojenje za sagorijevanje koje koristi čvrsto, tečno ili gasovito gorivo.

- dopuštena je upotreba električnih kuhala samo u namjenski uređenim pomoćnim prostorima poput kuhinja, u kojima je potrebno obezbijediti vatrootporne deke kojima se prekriva početni plamen i sprečava dotok kiseonika, čime se uspješno vrši gašenje požara.
- svaka upotreba ili uskladištenje zapaljivih tečnosti i gasova se treba vršiti u skladu sa važećim propisima iz predmetnog područja. Zapaljive tečnosti u radionici domara ili kabinetu hemije trebaju se smjestiti u odgovarajući vatrootporni ormar.
- podne obloge (kao i zavjese) moraju biti izrađene od negorivog/vatrootpornog materijala i dobro pričvršćeni za podlogu. Oštećeni dijelovi na njima ne smiju se krpiti, već se moraju u cijelosti zamijeniti.
- odrediti osobu/osobe odgovorne za provođenje mjera zaštite od požara te evakuaciju učenika, osoblja i materijanih dobara u slučaju požara.
- odgovorno lice za provođenje mjera zaštite od požara treba imati najmanje srednju stručnu spremu, tehničkog smjera i položen ispit za protivpožarnu zaštitu, a na osnovu Programa za polaganje ispita protivpožarne zaštite ("Sl. novine FBiH", broj: 67/13).
- sigurnost od požara u školi kao pravila ponašanja učenika u takvim situacijama bit će bolja i lakše apsorbirana ako su informacije uključene u različite treninge, izvannastavne aktivnosti i održavanje radionica za smanjenje rizika od požara.

#### **5.1.1. Postupak u slučaju nastanka požara**

U slučaju požara početnih razmjera zaposleni radnici pristupaju njegovom gašenju koristeći pri tome priručna sredstva (zemlja, pijesak, posuda sa vodom, prekrivač), aparate za gašenje početnih požara i hidrante, ne ugrožavajući svoju sigurnost. Svako zaposleno lice kada primijeti požar dužno je da ga ugasi ako to može učiniti bez opasnosti po sebe i drugoga.

Kod akcije gašenja posebnu pažnju treba voditi o slijedećem:

- ne dozvoliti da se ugroze putevi evakuacije,
- ne dozvoliti ulaz dima u prostorije, hodnike, stepeništa i sl.,
- brзом akcijom gašenja izvršiti spašavanje prostorija sa specijalnom i skupom opremom, vrednijom dokumentacijom i sl.,

- vodom iz hidranta nikada ne gasiti požare na električnim instalacijama i uređajima pod naponom, požare zapaljivih tečnosti i slično. Voda se efikasno može koristiti samo za hlađenje čvrstih materija i posuda sa zapaljivim i eksplozivnim tečnostima i sl.,
- prije upotrebe hidranta potrebno je isključiti dovod struje isključenjem glavne sklopke.

Ako se požar ne može ugasiti potrebno je upozoriti najbliže o nastalom požaru, obavijestiti direktora ili odgovorno lice za poslove zaštite od požara, ručnim javljačem požara ili drugim određenim načinom (sirena, zvono, komunikacijski sistem) izvršiti uzbunjivanje svih učenika i zaposlenih lica, te uputiti hitan poziv za pomoć:

- operativnom centru civilne zaštite na broj **121**,
- policiji na broj **122** ili
- vatrogascima na broj **123**,

i dati sljedeće podatke:

1. gdje gori (objekat, tačna adresa),
2. šta gori (prostorija, materijal, uređaj),
3. da li ima ugroženih osoba,
4. ko poziva (prezime i ime i funkcija, broj telefona),
5. druge informacije koje mogu doprinijeti efikasnijoj intervenciji gašenja i spašavanja.

Do dolaska vatrogasne brigade vrše se dalje radnje kao:

- odmah obustaviti nastavu,
- isključiti električnu struju na glavnom razvodnom ormaru ili u prostoriji gdje je nastao požar,
- izvršiti prekid dotoka gasa u objekat,
- uklanjati gorive i negorive materije (predmete), koje bi utjecale na širenje požara i otežavali akciju gašenja požara,
- pristupiti evakuaciji učenika i zaposlenog osoblja na bezbjedno mjesto, organizirano, bez panike, u skladu sa Planom evakuacije.

U slučaju požara moraju se najprije spašavati ugrožene osobe, a tek onda se nastavljaju aktivnosti za spašavanje materijalnih dobara i konačno savladavanje požara. Prioritet u spašavanju materijalnih dobara na osnovu izvršene procjene treba da bude vrednija pokretna imovina manjih gabarita, vrednija sredstva rada, oprema i dokumentacija i sl.

Rukovodioci evakuacije određuju način spašavanja osoba u slučaju požara. Nakon napuštanja ugroženog prostora (objekta), zaposleni dolaze na mjesto okupljanja gdje će od rukovodioca evakuacije dobiti dalja uputstva.

Nakon okupljanja, zaposleni moraju:

1. mirno da sačekaju dalja naređenja i uputstva;
2. ne smiju da stvaraju paniku;
3. ne smiju se razilaziti niti samovoljno donositi odluke;
4. ne smiju se vraćati u objekat dok za to ne dobiju odobrenje od rukovodioca evakuacije.

Na mjestu okupljanja, rukovodilac evakuacije treba da:

1. utvrdi da su sva lica napustila ugroženi prostor (objekat);
2. ako nisu sva lica napustila objekat, da preduzme akciju spašavanja;
3. obavli koordinaciju daljeg djelovanja sa licima koja mogu doprinijeti uspješnijoj akciji gašenja i spašavanja;
4. organizuje pružanje prve pomoći povređenima, a teže povrijeđene uputi u medicinsku ustanovu.

Vršiti dalje gašenje požara do dolaska prve navalne grupe vatrogasne jedinice. Rukovodilac akcije gašenja požara vatrogasne jedinice poduzima dalje akcije i radnje, a sve u cilju gašenja požara, spašavanja ljudi, opreme i dokumentacije.

Škola je nakon požara dužna upotrijebljenu opremu i sredstva za gašenje požara dovesti u ispravno stanje.



**Prikaz 14:** Uputstvo za ponašanje učenika u slučaju požara

## 5.2. INSPEKCIJSKI NADZOR

Inspekcijski nadzor nad provođenjem mjera zaštite od požara u objektima škole vrše inspektori za zaštitu od požara kantonalnog Ministarstva unutrašnjih poslova i inspektori za vatrogastvo Kantonalne uprave civilne zaštite.

Radi sprečavanja izbijanja i širenja požara, inspektori mogu narediti da se poduzmu sljedeće mjere:<sup>15</sup>

- izvršiti ispitivanje ispravnosti i funkcionalnosti postrojenja, instalacija ili uređaja od kojih prijeti opasnost za izbijanje požara, ili su u funkciji zaštite od požara, gašenja i sprečavanja širenja požara;
- dovesti u ispravno stanje ili preurediti, premjestiti, odnosno demontirati postrojenja, instalacije ili uređaje od kojih prijeti opasnost za izbijanje požara;

<sup>15</sup> Član 152.-154. Zakona

- dovesti u ispravno i funkcionalno stanje postrojenja, instalacije ili uređaje koji su u funkciji zaštite od požara, gašenja i sprečavanja širenja požara;
- izvršiti popravak, rekonstrukciju, dogradnju i pregradnju na objektima u svrhu sprečavanja izbijanja i širenja požara ili spašavanja ljudi i materijalnih dobara;
- zabraniti upotrebu objekta ili postrojenja, uređaja i instalacija ako se njihovim preuređenjem ili drugim mjerama ne može otkloniti opasnost od požara po ljude i tuđa materijalna dobra;
- izvršiti uklanjanje građevinskih i drugih fizičkih prepreka, predmeta i materijala koji bi u slučaju izbijanja požara predstavljali smetnju za brzu i djelotvornu evakuaciju ljudi i gašenje požara, ili bi svojim izgledom ili funkcijom mogli dovesti u zabludu ljude koji se evakuiraju;
- izvršiti uklanjanje zapaljivih materijala koji su ugrađeni u konstruktivne elemente građevine, ili su upotrijebljeni za horizontalne i vertikalne površine evakuacijskih putova, ako ti materijali predstavljaju opasnost za nastanak i širenje požara ili u požaru razvijaju otrovne plinove ili preveliku količinu dima;
- izvršiti uklanjanje i čišćenje otpadnih tvari i prašine s mjesta na kojima pogoduje izbijanje i širenje požara;
- zabraniti uporabu otvorenog plamena, iskrenja i žara, uključujući i uređaje koji ih mogu stvarati na mjestima na kojima bi mogli izazvati požar; zabraniti upotrebu ili držanje lako zapaljivih tekućina i plinova, a i posebno zapaljivih čvrstih tvari, ako se koriste na način koji nije siguran ili se drže na neuvjetnim mjestima ili mjestima na kojima predstavljaju opasnost po okolinu;
- poduzeti zaštitne mjere protiv namjernog ili slučajnog ubacivanja predmeta u objekte i prostore gdje bi mogli izazvati požar;
- izvršiti obilježavanje požarnih puteva i puteva evakuacije, postaviti odgovarajuće znakove, natpise i upute, izvesti sigurnosnu i panik rasvjetu;
- izvesti propisne izlaze iz objekata radi omogućavanja brzog izlaska ljudi u slučaju požara;
- osigurati stalni nadzor nad mjestima gdje su smještene zapaljive i eksplozivne tvari;

- osigurati stalno, povremeno ili privremeno vatrogasno ili protupožarno dežurstvo u građevinama ili vanjskom prostoru;
- osigurati stabilne, polustabilne, mobilne i druge odgovarajuće instalacije i uređaje za gašenje požara, te instalacije za dojavu požara i druge instalacije i uređaje sa zaštitnim i kontrolnim djelovanjem u funkciji zaštite ljudi i materijalnih dobara;
- zabraniti daljnje izvođenje radova dok izvođač radova ne poduzme potrebne mjere za sprečavanje izbijanja širenja požara i ne osigura potrebna sredstva i opremu za gašenje požara;
- otkloniti nedostatke u projektnoj dokumentaciji koja nije u skladu s propisima, standardima i drugim normativima u funkciji zaštite od požara, a prema potrebi i zabraniti daljnje izvođenje radova dok se navedeni propusti ne otklone;
- narediti poduzimanje drugih mjera propisanih tehničkim propisima radi sprečavanja izbijanja i širenja požara;
- zabraniti rad u građevini ili rad pojedinog uređaja; upotrebu zapaljivih, eksplozivnih i drugih opasnih tvari, tehnoloških postupaka ili proizvoda;
- zabraniti obavljanje pojedinih djelatnosti ili poslova.

Pravna osoba i drugi korisnici ili vlasnici građevina i prostora dužni su omogućiti inspektoru obavljanje inspekcijskog nadzora i na njegovo traženje pružiti potrebne podatke, dokumente i obavijesti. Odgovorna osoba za provođenje mjera zaštite od požara je direktor škole.

Nepoštivanje odredbi Zakona i postupanje u suprotnosti sa Zakonom i tehničkim propisima su propisani kao prekršaji, i za njih je propisana novčana sankcija za pravno i odgovorno lice u pravnom licu.

### 5.3. ZAŠTITA PRIVATNOSTI PODATAKA

Zaštita ličnih podataka, u smislu zaštite privatnosti, jedno je od osnovnih vrijednosti svakog demokratskog društva i aspekt ljudskih prava kojem se poklanja velika pažnja, a ima za cilj zaštitu privatnog života u prikupljanju, obradi i korištenju ličnih podataka. Svjedoci smo velikim promjenama koje

je prouzrokovala globalizacija i tehnološki napredak, posebno u informatičkom i digitalnom svijetu. Pitanja zaštite privatnosti prisutna su u svakom aspektu života pojedinca, posebno, jer savremeni uvjeti života omogućavaju dostupnost velikom broju podataka. U procesu globalizacije, informacije ne poznaju granice, pa je teško osigurati balans između privatnosti i sigurnosti, podržavajući slobodan pristup informacijama i zaštitu ličnih podataka. Javnost u Bosni i Hercegovini, mada i šire, nije u dovoljnoj mjeri ni obaviještena ni osvijestena kada su u pitanju opasnosti i rizici objavljivanja fotografija na društvenim mrežama, a pogotovu fotografija maloljetne djece. Uzroci su prije svega nedovoljno poznavanje funkcionisanja interneta, društvenih mreža i digitalnih tehnologija, kao i niska razina svijesti o rizicima koje njihova upotreba nosi. U našem regionu se problem zaštite privatnih podataka djece na internetu tek posljednjih godina počeo ozbiljnije shvatati te postaje predmet koordiniranog djelovanja na nivou države.

Zakonodavni okvir koji se odnosi na zaštitu ličnih podataka obuhvata Ustav Bosne i Hercegovine, usvojene međunarodne dokumente i domaće propise. Ustav BiH garantira zaštitu svih ljudskih prava i osnovnih sloboda predviđenih Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, te samim tim prava na privatni i porodični život, dom i prepisku: „Prava i slobode predviđeni u Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda u njenim protokolima direktno se primjenjuju u BiH. Ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.“ Također, BiH je ratificirala Konvenciju Vijeća Evrope za zaštitu lica s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka (ETS br. 108), koja je od ključnog značaja za osiguranje prava na privatnost. Konvencija 108 garantuje pravo na privatnost, pa time i zaštitu ličnih podataka svakog fizičkog lica. Slijedom Ustava BiH i navedene međunarodne Konvencije, BiH je donijela Zakon o zaštiti ličnih podataka („Službeni glasnik BiH“ broj 49/06, 76/11 i 89/11). U članu 40. Zakona definisane su i nadležnosti Agencije za zaštitu ličnih podataka u BiH osnovane da bi osigurala zaštitu ličnih podataka.

Trenutno, zakon odražava odredbe Direktive 95/46/EC Evropskog parlamenta i Vijeća od 24.10.1995. o zaštiti pojedinaca u vezi sa obradom ličnih podataka i slobodnom kretanju takvih podataka. Međutim, Evropski parlament i Vijeće Evropske Unije donijeli su Opću uredbu o zaštiti ličnih podataka (GDPR) 2016/679 koja se odnosi na zaštitu pojedinaca u vezi sa obradom ličnih podataka i o slobodnom kretanju takvih podataka, te o stavljanju van snage Direktive 95/46/EC (Opšta uredba o zaštiti podataka). Riječ je o najvećoj reformi

zaštite ličnih podataka još od postanka weba, nastale u skladu sa tehnološkim razvojem i novim načinima obrade podataka. Isto tako, Evropski parlament i Vijeće Evropske unije donijeli su Direktivu 2016/680 o zaštiti pojedinca u vezi sa obradom ličnih podataka koju izvrše nadležni organi u svrhu sprečavanja, istraga, otkrivanja ili progona krivičnih djela ili izvršavanja krivičnih sankcija i slobodnom kretanju takvih podataka.

U okviru Uredbe prepoznaje se činjenica da djeca zaslužuju posebnu zaštitu ličnih podataka jer su možda manje svjesna rizika, posljedica, zaštite i svojih prava u vezi s obradom ličnih podataka. Na primjer, djeca imaju koristi od jasnije primjene prava na zaborav. Kad je riječ o uslugama informacionog društva koje se nude djeci direktno, Uredbom se predviđa da saglasnost na obradu djetetovih podataka mora dati ili odobriti nosilac roditeljske odgovornosti. Države članice same će odrediti dobnu granicu u rasponu od 13 do 16 godina. Cilj je posebne odredbe zaštititi djecu od situacija u kojima bi bila prisiljena objaviti lične podatke bez potpunog razumijevanja posljedica. Odredbom se neće tinejdžerima onemogućiti upotreba interneta za traženje informacija, savjeta ili upotreba u obrazovne svrhe. Osim toga, u Uredbi se navodi da saglasnost nosioca roditeljske odgovornosti neće biti potrebna kad je riječ o preventivnim uslugama ili uslugama savjetovanja koje se nude direktno djetetu.

Iako se nadležne institucije u Bosni i Hercegovini bave ovom tematikom u stručnom smislu, ipak nedostaje koordinacije i bolje uvezanosti za kvalitetnije rezultate u oblasti zaštite djece i njihovih podataka na internetu, što bi trebao biti imperativ. Neophodno je provesti sveobuhvatne i opsežne kampanje podizanja svijesti javnosti o sigurnosti digitalnih tehnologija i interneta, te ažurirati obrazovni sistem.



## 6. REFERALNI MEHANIZMI U ŠKOLAMA U OSTVARIVANJU KONCEPTA „SIGURNA ŠKOLA“

---

U savremenom pristupu bilo koje naučne discipline preventivni programi preuzimaju primat nad reaktivnim programima. Kada je riječ o kriminološkoj grupi nauka, preventivni programi također podrazumijevaju djelovanje na rane uzroke društveno neprihvatljivog ponašanja sa ciljem njihovog otklanjanja ili u najgorem slučaju, njihovog kontroliranja. Upravo ova kontrola znači onemogućavanje nastanka posljedica ili ublažavanje posljedica koje će neizbježno nastati. Uzroci prestupničkog ponašanja (kriminogeni prediktori), ali i uzroci postanka žrtvom (viktimogeni prediktori), vrlo često potiču iz djetinjstva ili iz mladih dana. Zbog toga je od posebnog društvenog značaja da se preventivni programi usmjereni na djecu i mlade, a sa ciljem da se oni zadrže na općeprihvaćenom društvenom kursu. Za razliku od primarne ili opće prevencije koja je usmjerena na svu djecu, u cilju usmjerene podrške djeci na koju već djeluju faktori rizika razvijaju se programi sekundarne (ili selektivne) prevencije.<sup>16</sup>

Rezultati Studije o samoprijavljenom prestupništvu djece (ISRD 3)<sup>17</sup>, koja je provedena u BiH 2015/2016. godine, ukazuju na izuzetno značajan broj djece (svako sedmo dijete) koji su već počinili određena društveno-neprihvatljiva ponašanja, a koja se mogu smatrati uvodom u prestupničko ponašanje ili samim prestupničkim ponašanjem. Također, nešto više od polovine djece je iskazalo da su bili žrtve prestupničkog ponašanja.<sup>18</sup> Na žalost, isto istraživanje pokazuje da su sva ova ponašanja koja su zabilježena kod učenika dobi od 12 do 16 godina, ostala neregistrirana, odnosno bez ikakve systemske reakcije. Tako se nereagiranjem poslala poruka „da se nastavi“ sa društveno-neprihvatljiva ponašanja, a žrtvama „da se moraju sami nositi sa tim problemima“. Posljedice se, između ostalog, ogledaju i u teškim tragičnim događajima, nakon kojih se obično traga za krivcima, i dalje zapostavljajući uzroke.

---

16 U kriminologiji se obično govori o tri oblika prevencije i to primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj. S obzirom da se o posljednji oblik ne pominje u tekstu, treba reći da se radi o programima/mjerama usmjerenim na mlade koji se vraćaju iz zavodskih institucija u redovne društvene tokove.

17 International Self-Reported Delinquency Study (ISRD 3)

18 Vidjeti više u: Maljević, A., Budimlić, M., Šućur-janjetović, V., B., Jović, N., Muratbegović E., Vujović, S. (2017). Studija o samoprijavljenom prestupništvu djece u BiH (ISRD 3): Istraživački izvještaj. Sarajevo: CPRC

U cilju ranog prepoznavanja faktora rizika od prestupničkog ponašanja djece (kriminogeni faktori) i ranog prepoznavanja faktora rizika da dijete postane žrtva prestupničkog ponašanja (viktimogeni faktori), te s ciljem da se osigura reakcija u najboljem interesu djeteta, osmišljen je Program prepoznavanja i zaštite djece od faktora rizika (U daljem tekstu Program). On se treba posmatrati kao program sekundarne ili selektivne prevencije, a to znači da se njime usmjeravaju resursi tačno na djecu na koju djeluju faktori rizika.

Polazeći od odgojne i obrazovne ulogu škole, cijeneći pedagoška znanja nastavnika i stručna znanja stručnih radnika u školi,<sup>19</sup> a imajući na umu vrijeme koje djeca provedu u školi, ovaj Program se prvenstveno oslanja na školski sistem. To ne znači i dodatno opterećivanje za školu, naprotiv. Program podrazumijeva samo ono što je školsko osoblje i do sada radilo, ali će kroz Program to isto biti rađeno na sistematičan način. Iako je njegov početni stadij u školi, Program upućuje na jednaku odgovornost svih institucija (kao što su CSR, CMZ, PS, policija, i sl.) u zajednici da uklone i kontroliraju faktore rizika koji djeluju na određenog učenika/cu.

Cilj ovog rada je upravo upoznavanje čitalaca sa Programom, i nuđenje potrebnih informacija za njegovu primjenu, pri tome osiguravajući sve alate koji su za to potrebni.

## 6.1. HISTORIJAT RAZVOJA PROGRAMA

Program prepoznavanja i zaštite djece od faktora rizika podrazumijeva skup planski osmišljenih i organizirano poduzetih aktivnosti da bi se kod učenika/ce (ili grupe učenika) identificirali i otklonili (1) faktori rizika od činjenja društveno neprihvatljivih ponašanja,<sup>20</sup> kao i (2) faktori rizika da dijete postane žrtva nasilja, iskorištavanja, zanemarivanja. Dakle, ako je utvrđeno da na određenog učenika/cu djeluju konkretani faktori rizika, učeniku/ci se treba posvetiti posebna pažnja, pa se u odnosu na njegove/njene potrebe (u njegovom/njenom najboljem interesu) primjenjuju određene preventivne mjere podrške.

Cilj je upravljati identificiranim rizikom, ojačati zaštitne faktore za dijete i na kraju otkloniti faktore rizika ili izgraditi sistem kontinuirane kontrole neotklonjivih rizika. Primjena Programa podrazumijeva šest faza/koraka: (1)

---

<sup>19</sup> Pedagozi, psiholozi, socijalni radnici, defektolozi, i drugi.

<sup>20</sup> Društveno neprihvatljivim ponašnjima, u smislu ovog Programa, smatraju se sva ona ponašanja koja su u suprotnosti sa propisanom pravnom normom.

korištenje Matrice za rano prepoznavanje indikatora rizika (nastavnici) (2) prikupljanje informacija o potencijalnim faktorima rizika (stručni tim škole – pedagog, psiholog) (3) ranu identifikaciju učenika kojima prijete određeni faktori da ga usmjere ka društveno neprihvatljivom ponašanju ili kojima prijete određeni faktori da postane žrtva takvog ponašanja, (4) izradu individualnog plana podrške (u daljem tekstu IPP) za svako dijete za koje je utvrđen bilo koji od faktora rizika, (5) implementaciju IPP-a, te (6) praćenje i evaluaciju uspješnosti IPP-a u odnosu na identificirane faktore rizika. U nastavku ovog poglavlja priručnik će pratiti redosljed faza, sa ciljem da svaku do njih obrazloži i ilustrira.

## 6.2. EVIDENTIRANJE PONAŠANJA ILI STANJA UČENIKA

Pomenuta ponašanja se registruju kroz posebnu Matricu indikatora za rano prepoznavanje faktora rizika kod djece, koja je kreirana od strane 30 stručnjaka iz Bosne i Hercegovine iz oblasti psihologije, pedagogije, socijalnog rada, kriminologije i prava (u daljem tekstu: Matrica). U cilju prilagođavanja Matrice svim školskim uzrastima djece kreirana je (1) Matrica indikatora za rano prepoznavanje faktora rizika kod učenika od 1. do 5. razreda osnovne škole i (2) Matrica indikatora za rano prepoznavanje faktora rizika kod učenika osnovne škole od 6. do 9. razreda i učenika srednje škole.

Matrica treba biti formirana za svako odjeljenje i čuvana u prostorijama stručne službe škole (u daljem tekstu: SSŠ)<sup>21</sup>. Samo popis indikatora može stajati u dnevniku odjeljenja, a sa ciljem da nastavnici/učitelji mogu uvijek imati uvid u popis značajnih ponašanja i stanja koji mogu indicirati rizik.

Svrha Matrice je da pomogne nastavnicima (učiteljima) da prepoznaju indikatore određenog rizika koji, djeluju na učenike, te da o tome informiraju predstavnika SSŠ. Dakle, kada nastavnik/ca (učitelj/ica) uoči određeno ponašanje ili stanje djeteta koje je opisano u Matrici, on/ona će to i ubilježiti u Matricu,<sup>22</sup> koju dalje razmatra SSŠ. Dakle, Matrica nipošto nije dijagnostičko sredstvo kojom će se neki učenik/ca staviti u posebnu kategoriju, nego sredstvo zapažanja potencijalnih faktora rizika koje će SSŠ analizirati i na temelju njih predlagati podršku djetetu, ili sadržaj IPP-a ako to ocijene potrebnim.

21 Stručne poslove u školi obavlja školska stručna služba pedagog, psiholog, socijalni radnik, defektolog, logoped (vidjeti Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju i Zakon o srednjoškolskom obrazovanju).

22 Nastavnik će u tom slučaju, u rubriku koja je namijenjena za određenog učenika, ubilježiti samo „KOD“ koji određuje konkretni indikator iz matrice. „KOD“ je osmišljen da bi se što jednostavnije ubilježilo ponašanje ili stanje učenika i izbjegla, u ovoj fazi, nepotrebna interpretacija.

U cilju da se zauzme što je moguće više jedinstven pristup nastavnika/učitelja u opažanju indikatora rizika, kreiran je opis indikatora iz Matrice, kojim se sugerira kada koji indikator treba unijeti u Matricu. Pored toga, nastavnici/učitelji se mogu posavjetovati sa predstavnikom SSŠ prije nego unesu određeni indikator, ako to smatraju potrebnim.

Unošenje podataka u matricu treba izvršiti samo onda kada nastavnik/ca (učitelj/ca) procijeni da su neka ponašanja/stanja učenika dosegla takav intenzitet da ih je neophodno registrirati.<sup>23</sup> Tada će nastavnik (učitelj) doći u SSŠ, i unijeti KOD ponašanja/stanja iz Matrice i datum kada je ponašanje/stanje primijećeno. Nastavnik/ca treba zapažati ponašanja i stanja učenika/ce koja su opisana u matrici čak i kada je neka od njih primijetio kod van škole, jer to često može biti od presudnog značaja za adekvatan rad sa djetetom.

U ovom Programu, uloga nastavnika/ce (učitelja/ce) se ogleda u prepoznavanju ponašanja i stanja djeteta koji su opisani u Matrici, a uloga razrednika/ce je da osigura svoju procjenu o ponašanju i stanju učenika/ce. Svakako, opservacije nastavnika/ce i razrednika/ce nužno ne znače da postoji stvarni faktor rizika niti da postoji izvjestan rizik koji djeluje na učenika/cu. O tome će zaključak donijeti SSŠ, te će obavijestiti nastavnika i po potrebi predložiti učešće nastavnika/ce (učitelja/ce) u izradi i realizaciji IPP, ako je to u najboljem interesu djeteta.

Ako nastavnik i razrednik redovno popunjavaju Matricu, to predstavlja značajan izvor informacija za SSŠ, koja nakon prikupljanja dodatnih informacija, na činjenicama utvrđuje postoje li i koji su faktor rizika (Faza 2 Programa). Ako je utvrđen bilo koji od faktora rizika (ili više njih) kod učenika/ce, to zahtijeva podršku djetetu, odnosno izradu IPP-a.<sup>24</sup>

### **Primjer:**

*Nastavnik tjelesnog odgoja primjetio je modrice ili druge povrede na tijelu učenika XY, koje prema njegovom mišljenju mogu indicirati fizičko nasilje nad djetetom. Bilježenjem KOD-a „D-4“ u Matricu, nastavnik je ukazao na činjenicu kojom raspolaže, a ta činjenica može biti indicija nasilja nad učenikom. Nakon što pregleda Matricu, SSŠ će prikupiti dodatne podatke i utvrditi da li zaista postoji fizičko nasilje nad djetetom. Bez obzira na to, da li nasilje postoji ili ne, nastavnik je dobro postupio, te će mu SSŠ to i saopćiti uz svoje mišljenje o konkretnom slučaju.*

---

<sup>23</sup> Sasvim je očekivano da za većinu učenika/ca ne bude zabilježeno nijedno ponašnje ili stanje opisano u Matrici.

<sup>24</sup> Indikator rizika može biti prepoznat kao ponašanje koje nije opisano u Matrici, ali je istovremeno jasno obrazloženo od strane SSŠ.

### 6.3. PRIKUPLJANJE INFORMACIJA O PRIMIJEĆENIM PONAŠANJIMA UČENIKA

SSŠ ima ključnu ulogu u procjeni je li djetetu potrebna podrška. Pored redovnih konsultacija sa nastavnicima, predstavnici SSŠ svakog mjeseca pregledaju Matrice svih odjeljenja u školi.<sup>25</sup> Svaka informacija koju unese nastavnik Matricu, kojom nastoji ukazati na eventualni rizik koji djeluje na dijete, treba biti detaljno analizirana. Nekada najmanje indicije mogu dovesti do otkrića najtežih slučajeva.

U ovoj fazi cilj SSS je analizirati najmanje dvije stvari:

- da li se uočeno ponašanje/stanje zaista i manifestuje ili je riječ o „lažnoj uzbuni“,<sup>26</sup>
- ako zaista postoje indikatori rizika u vidu ispoljenih ponašanja/stanja iz Matrice, utvrditi šta je uzrok takvog ponašanja/stanja;<sup>27</sup>

U zavisnosti od realne situacije, SSŠ će razgovorati sa nastavnikom koji je zabilježio određeno ponašanje/stanje učenika, sa drugim nastavnicima, sa učenicom/com, sa roditeljima i drugim relevantnim osobama ili institucijama (npr. OSt, CMZ, Policija). Paralelno sa prikupljanjem informacija u cilju analize faktora rizika, dobro je prikupljati i informacije o snagama i otpornostima učenika/ce, koji bi mogli biti ključni za upravljanje rizikom i njegovo otklanjanje.

Time se može smatrati da ovo dijete ulazi u program zaštite, bez obzira je li potrebno pružiti podršku ili samo nastaviti sa praćenjem ponašanja učenika učenice.

#### **Primjer:**

*Pregledanjem Matrica, SSŠ je opazila informaciju od nastavnika tjelesnog odgoja o fizičkim povredama učenika XY. Analizirali su više razloga (npr. slučajne povrede; samopovređivanje, nasilje u porodici; kažnjavanje od roditelja/staratelja/nastavnika, vršnjačko nasilje; i dr.). SSŠ je razgovarala sa nastavnikom koji je zabilježio indikator, sa učenicom, sa učenikovim*

<sup>25</sup> Ovo nikako ne znači da SSŠ neće postupati hitno u slučaju hitnih situacija i ekscesa koji to zahtijevaju.

<sup>26</sup> Moguće je da dođe do pogrešne opservacije od strane nekog nastavnika ili čak nerazumijevanje svrhe Programa od strane nastavnika. U tom slučaju SSŠ treba upoznati nastavnika sa svrhom Programa i dati mu što je moguće jasnije upute za postupanje u narednom periodu, pri tome pazеći da se ne ugrozi motivisanost nastavnika da učestvuje u primjeni Programa.

<sup>27</sup> Uzrok „upadljive povučenost djeteta ili samopovređivanja“ može biti loš odnos sa vršnjacima ili problemi u porodici, a uzrok može biti i fizičko zdravlje djeteta. Da bi se napravio adekvatan IPP, potrebno je donijeti adekvatan zaključak o ozrocima.

*roditeljima, sa učenikovim bliskim prijateljima (vršnjacima), i drugima, te prikupila potrebne informacije na temelju kojih je odbacivala neke od razloga povreda učenika. Zapaženo/uočeno je loš odnos roditelja i da su roditelji skloni ka fizičkom kažnjavanju djeteta, iako imaju namjeru da ga izvedu na pravi put. Također, utvrđeni su i drugi indikatori rizika (učenik je neprikladno odjeven; vršnjaci se žale na ponašanje učenika; učenik udara drugu djecu; učenik ima otpor prema pravilima škole). SSŠ je u ovoj fazi prikupila i informacije o snagama/potencijalima kojima učenik raspolaže (inteligentan; pravedan; bavi se sportom i ide na takmičenja u karateu; ima vrlo dobar odnos sa svojim trenerom, kojeg poštuje i cijeni; njegov uzor je njegov stariji brat – prvak u karateu...)*

## 6.4. ANALIZA FAKTORA RIZIKA I PROCJENA ZA IZRADOM IPP-A

Na temelju analiza iz prethodne faze SSŠ će, u okviru svojih kompetencija i nadležnosti, će donijeti jedan od dva zaključak:

1. na učenika/cu djeluju značajni faktori rizika i pristupa se izradi IPP-a 1;
2. nema stvarnih faktora rizika koji djeluju na učenika/cu, te će se nastaviti sa redovnim aktivnostima bez razvoja IPP-a.

Također, treba imati na umu da faktori rizika koje utvrdi SSŠ ne moraju biti samo oni koji su predviđeni Matricom kao indikatori. To često mogu biti oni faktori čije indikatore nastavnik nije mogao primijetiti.

### **Primjer:**

*SSŠ je donijela zaključak da na učenika XY djeluju značajni faktori rizika koji prijete da ga uvedu u društveno neprihvatljivo ponašanje ili prijete da će postati žrtva porodičnog nasilja, te je potrebno sačiniti IPP.*

Za svako dijete za koje je utvrđen bilo koji faktor rizika, a u saradnji sa svim relevantnim stranama (roditeljima, organizacijama i pojedincima) iz zajednice, SSŠ će sačiniti IPP. Cilj kreiranja IPP je da se organizirano i sistematski djeluje na identificirane faktore rizika, a kako bi izvjesni rizik bio kontroliran i na kraju otklonjen.<sup>28</sup>

<sup>28</sup> Treba napomenuti da postoje određeni rizici koje nije moguće otkloniti (npr. slučajevi u kojima postoji poremećaj ličnosti), pa kao takvi zahtijevaju kontinuiranu kontrolu.

IPP podrazumijeva da za svaki od identificiranih faktora rizika (indiciranih u Matrici ili onih koje je SSŠ identifikovala van nje) treba predložiti niz aktivnosti kojima će se rizik kontrolirati i koje će utjecati da bude smanjen ili potpuno otklonjen.<sup>29</sup> Svaka aktivnost će imati nosioca aktivnosti, postavljene vremenske rokove, jasne indikatore realizacije i indikatore učinka, plan evaluacije.

U zavisnosti od potreba djeteta, u realizaciju IPP-a će biti uključeni svi potrebni subjekti iz zajednice, sa svim raspoloživim kapacitetima.<sup>30</sup> Očekuje se da će najveći broj učenika IPP-a biti sačinjen tako da su nosioci aktivnosti *učenik, škola i roditelji/staratelji*. Međutim, nekada će značiti i potrebu za uključivanjem drugih subjekata, npr. zbog potrebe za njihovim kompetencijama ili ovlaštenjima. Tako, u sklopu jednog IPP-a može postojati aktivnost koja će upućivati na potrebu da učenik posjeti nadležni centar za mentalno zdravlje (u daljem tekstu CMZ), savjetovalište, i/ili nadležni organ starateljstva (U daljem tekstu OsT). Za potrebe podrške djetetu ovi organi mogu napraviti plan, najčešće nazvani individualni plan brige (u daljem tekstu IPB) u koordinaciji sa SSŠ. U izradu IPP treba uključiti i samo dijete, kada je god to moguće.<sup>31</sup> Tako i IPP treba biti pisan jezikom razumljivim za dijete. Svaka aktivnost u IPP treba biti realizirana na mjestu koje je najbolje za dijete i krajnji rezultat. Tako se očekuje da najveći broj aktivnosti bude realiziran u samim školama.<sup>32</sup>

### Primjer:

*SSŠ na temelju informacija kojima raspolaže pravi plan kako na najbolji način sačiniti IPP za učenika XY. SSŠ je ocijenila da je najbolje napraviti odvojene sastanke sa učenikom i njegovim roditeljima. Nakon uspješnih sastanaka, SSŠ je zakazala zajednički sastanak na kojem će, a prema dogovoru sa prethodnih sastanaka, učestvovati SSŠ, nastavnik tjelesnog odgoja, učenikov brat, učenikov trener, predstavnik porodičnog savjetovališta i predstavnik OsT. Cilj toga sastanka je izrada IPP za XY. Nakon dva sastanka sa istim učesnicima, napravljen je IPP sa kojim su svi saglasni. Svako je dobio konkretna zaduženja, a IPP je napravljen za period od tri mjeseca.*

29 IPP u sebi može sadržavati preporuku (obavezu) za dijete da pohađa određeni grupni program.

30 U zavisnosti od potreba djeteta, u lokalnoj zajednici treba pronaći resurse za najbolji odgovor na te potrebe. Npr. dijete provodi vrijeme u kafićima i kladionicama jer ima višak slobodnog vremena. Na temelju činjenica utvrđeno je da je za sportsku afirmaciju tog djeteta potrebno da ono ima pristup bazenu za plivanje. Ako roditelji/staratelji, zbog stanja u kojem se nalaze, nisu u mogućnosti da osiguraju sredstva za plaćanje bazena, u IPP-u može biti uključen vlasnik bazena u lokalnoj zajednici. Njegova uloga može biti da osigura slobodan ulaz na bazen za dijete, u određenim terminima.

31 Nekada u najboljem interesu djeteta može biti da ono ne zna da se provode određene aktivnosti od strane SSŠ, njegovih roditelji i drugih.

32 Ako je u određenom slučaju potrebno napraviti sastanak djeteta sa profesionalcem neke institucije, dobro je pokušati da se takav sastanak obavi u školi, ako se procjeni da je to najbolje okruženje za dijete u konkretnoj situaciji.

#### 6.4.1. Implementacija individualnog plana podrške (IPP)

U ovoj fazi svi nositelji aktivnosti realiziraju zaduženja, i o tome informiraju SSŠ, na način koji je dogovoren. U toku implementacije IPP-a on može biti revidiran više puta, ako je to u najboljem interesu djeteta. To podrazumijeva da se mogu promijeniti planirane aktivnosti, nosioci tih aktivnosti, rok za njihovu realizaciju i dr. Posebno je važno da se održava dobra koordinacija sa nosiocima aktivnosti iz IPP. SSŠ najlakše može pratiti implementaciju aktivnosti za koje je zaduženo školsko osoblje. Značajno veći izazov je da roditelji prate realizaciju aktivnosti ili neke institucije.

**Primjer:**

*SSŠ je redovno dobijala informacije od svih nosilaca aktivnosti iz IPP-a, osim roditelja. Na poziv škole i prijedlog za održavanje sastanka roditelji se nisu odazvali. Škola je o tome informirala OSt, koji je pozvao roditelje na sastanak. Upravo na tom sastanku odgovoreno je na izazov, te je realizacija IPP-a za učenika XY uspješno nastavljena. Nakon prvog mjeseca izmjenjene su dvije aktivnosti iz IPP-a, a obje se odnose na obaveze koje je imao učenik XY. Ove aktivnosti su izmijenjene na temelju konstruktivnog prijedloga učenika, a nakon što su se ostvarili prvi pozitivni rezultati.*

#### 6.4.2. Praćenje i evaluacija uspješnosti individualnog plana podrške (IPP)

SSŠ kao koordinator aktivnosti pratit će implementaciju IPP, a prema postavljenim rokovima i indikatorima realizacije i indikatorima učinka. Nakon isteka trajanja IPP-a, SSŠ ocjenjuje uspješnost IPP-a na temelju indikatora učinka. Naime, SSŠ ponovo procjenjuje je li potrebno preduzimati dodatne aktivnosti u cilju podrške djetetu i koje. Može se desiti da su jedni indikatori rizika uspješno otklonjeni kroz primjenu IPP-a, ali da su se u međuvremenu pojavili sasvim drugi indikatori.

Evaluacija primjene programa treba biti predstavljena menadžmentu škole, roditeljima i djetetu na kraju polugodišta ili na kraju školske godine. Takođe, SSŠ može periodično predstaviti nastavnom vijeću škole podatke o broju djece na koje djeluju faktori rizika, broju sačinjenih IPP-ova, te broju uspješnih IPP-ova.

**Primjer:**

*SSŠ je u periodu od tri mjeseca aktivno pratila implementaciju IPP-a za učenika XY, koristeći se, ali se ne ograničavajući na održavanje sastanaka sa svim nosiocima aktivnosti, telefonske razgovore, promatranje učenika u*

*školi, i sl. Nakon isteka IPP-a, a na temelju procjene SSŠ, indikatori rizika koji su djelovali na učenika XY su otklonjeni, te nije potrebno nastavljati sa novim IPP-om.*

## 6.5. ETIČKE SMJERNICE ZA PRIMJENU PROGRAMA

Etičke smjernice za primjenu Programa prepoznavanja i zaštite djece od faktora rizika baziraju se na odredbama UN Konvencije o pravima djeteta, kao i na drugim etičkim principima koji se odnose na savjetodavni rad sa djecom. Za potrebe ovoga priručnika Etičke smjernice su formulisane na četiri polja djelovanja u toku primjene Programa: (1) unošenje podataka u matrice, (2) informiranje roditelja/staratelja o utvrđenim faktorima rizika kod djeteta, (3) saopćavanje učenicima o neophodnosti pružanja podrške, te (4) izrada individualnog plana podrške/brige.

### 6.5.1. Unos podataka

- Brižno se vodi računa o zaštiti privatnosti djece i njihovih obitelji u pohranjivanju i čuvanju dokumentacije.
- Pri unošenju određenih ponašanja u matricu, imati svjesnost o tome da su ta ponašanja često kontekstualno uvjetovana i promjenjiva i da se, uz zajednički pristup podrške djetetu, mogu ispraviti.
- Voditi računa o ciljevima ovog programa pri zapažanju i evidentiranju ponašanja (to znači da su ciljevi ovog programa u okviru sekundarne prevencije nepoželjnih oblika ponašanja, otklanjanje faktora rizika i ojačavanje zaštitnih faktora kod djeteta, a ne etiketiranje, kažnjavanje ili discipliniranje djeteta).
- prije unošenja informacije u matricu, važno je da nastavnik/ca ili razrednik/ca ocijeni da li je primijenio/la svoja znanja iz pedagogije i psihologije na datog učenika/cu, u okviru kompetencija).

### 6.5.2. Informiranje roditelja/staratelja o utvrđenim oblicima ponašanja kod djeteta

- Razrednik/ca na početku školske godine/polugodišta, na prvom roditeljskom sastanku treba saopćiti roditeljima da škola počinje sa primjenom Programa zaštite djece od faktora rizika. Treba napomenuti da se

program primjenjuje na svu djecu, te da je njegova svrha zaštita najboljeg interesa sve djece. Ni u kojem slučaju primjena Programa neće služiti kao osnov za stigmatizaciju ili etiketiranje djece.

- Ukoliko su nastavnici unosili informacije u matricu, te je stručna služba utvrdila da postoje indikatori rizika, roditelji trebaju biti obavješteni o tome. Roditeljima/starateljima treba saopštiti da vjerovatno postoje indikatori koji negativno utiču na njihovo dijete i da ih treba otkloniti zajedničkim snagama, te zaštititi dijete. Takođe, roditeljima treba saopštiti ko još može pomoći u otklanjanju utvrđenih faktora rizika. Ako postoji potreba za uključivanjem drugih institucija iz zajednice u cilju podrške djetetu i/ili porodici, treba informisati roditelje i pojasniti im kako ta institucija može pomoći.
- Preporučuje se da razrednik/ca tokom redovnih informacija/sastanaka za roditelje, nasamo saopći roditelju da je nekoliko nastavnika primijetilo određeno ponašanje/stanje djeteta koje zahtijeva podršku, te da je stručna služba škole to procijenila kao značajno. Poželjno je predložiti da naprave zajednički sastanak sa pedagogom/injom ili psihologom/injom kako bi svi zajedno na najbolji mogući način pružili potrebnu podršku djetetu.
- Ako roditelj ne dolazi na redovne informacije onda razrednik/ca treba pozvati roditelja i na posebnom sastanku mu saopštiti sve što je potrebno, na prethodno opisan način.
- Kada roditelj dođe u školu na sastanak, potrebno je prvo obaviti razgovor u prisustvu stručnog saradnika/ce i razrednika, upoznati ga sa faktorima rizika zajedno sa roditeljem predložiti plan buduće podrške/brige za dijete.
- Ako se roditelj ne odaziva na telefonske pozive ili pismene pozive, ili ukoliko odbija saradnju sa školom, potrebno je sa tim upoznati nadležnu službu socijalne zaštite (Centar za socijalni rad).

### **6.5.3. Saopćavanje učeniku/ci o važnosti dodatnog savjetodavnog rada**

Nakon što se roditelj odazvao na sastanak i nakon što smo mu saopćili cilj sastanka, potrebno je pozvati dijete i razgovor nastaviti u prisustvu djeteta.

- Prilikom poziva djeteta na sastanak sa razrednikom/com i saradnicima stručne službe potrebno je imati u vidu da je osnovna potreba obezbijediti djetetu sigurnost i zaštitu.

- Imajući u vidu prethodno, treba voditi računa da dijete bude pozvano na sastanak tako da neće biti etiketiran od strane vršnjaka (npr. zakazati sastanak poslije nekog časa, poslije nastave, i sl.).
- Kada učenik/ca dođe na inicijalni sastanak trebaju biti prisutni razrednik/ca, saradnici stručne službe škole i roditelj.
- Nastavnici, razrednici i stručni saradnici trebaju postupati jednako prema svoj djeci, bez obzira na nacionalnost, vjersku pripadnost, etničku ili socijalnu pripadnost, jezičko ili rasno porijeklo, vjerska uvjerenja i sklonosti, obrazovanje, spol, porodičnu situaciju.
- Pri vođenju razgovora voditi računa o pravu djeteta na slobodno izražavanje.
- Razgovor sa djetetom treba započeti neformalnim temama (npr. Šta su učili na posljednjem času, šta je učenik/ca radio/la za vrijeme odmora) i nastaviti tako što će mu razrednik/ca ili stručni saradnik/ca objasniti cilj zajedničkog sastanka.
- Prijedlog kako djetetu saopštiti cilj razgovora: Npr. “Ti znaš da je naš posao, osim da učimo djecu da stiču znanje, i da pratimo i pomažemo svakom djetetu u školi kako bi sva djeca bila zadovoljna i sigurna. Pedagog/inja i psiholog/inja uče dijete da bolje upozna svoje emocije i da nauči reći ono što misli otvoreno i slobodno, ali na primjeren način. Zato ćemo ovaj put sa tobom, svi zajedno, da napravimo plan kako da ti na najlakši način naučiš da pokažeš šta trebaš, šta misliš i kako se osjećaš na način da se što bolje slažeš sa svojim drugovima i nastavnicima.
- „Ispunit ćemo zajedno ovaj plan podrške za tebe i kasnije ćemo ga skupa sa tobom usaglasiti . Je li ti ovo zvuči u redu? Šta misliš o ovoj ideji? Mi smo zainteresovani za tvoje prijedloge.” Nakon ovog uvoda, možemo pitati dijete šta on/ona misli o svom ponašanju u školi. I kako se osjeća u školi. Koja svoja ponašanja želi da promijeni, i sl.
- Nakon zajedničke izrade plana podrške, potrebno je dogovoriti sa djetetom načine viđanja i obavijestiti dijete da će nekada raditi samo sa pedagogom i psihologom, a nekada u grupi sa svojim vršnjacima (ukoliko smo to pretpostavili planom).
- Samo prvi razgovor važno obaviti sa djetetom u prisustvu roditelja. Ostale razgovori biće obavljani kako je dogovoreno planom podrške/brige za dijete.

**6.5.4. Izrada individualnog plana podrške/ brige:**

- U principu učešće djeteta u izradi IPPa je obavezno ali preporučuje se da saradnici stručne službe škole odluče o tome u zavisnosti od dobi djeteta i njegovog/njenog psihološkog stanja da li dijete treba biti prisutno tokom izrade individualnog plana podrške/brige;
- Svi stručnjaci koji učestvuju u izradi individualnog plana podrške/ brige dužni su poštovati etički kodeks svoje struke u radu sa djecom i adolescentima a sve sa ciljem da se osigura poštivanje najboljeg interesa djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim i domaćim aktima koji se odnose na zaštitu djece;
- Voditi računa da se osigura učinkovita, pravovremena i dobro koordinirana podrška djeci;
- Voditi računa da se iznađe najbolje rješenje za dijete.
- Voditi računa da se obezbijedi sigurno i odgovarajuće mjesto za rad sa djetetom.

## 7. VANNASTAVNE AKTIVNOSTI KAO MODEL PREVENTIVNIH ŠKOLSKIH AKTIVNOSTI

---

**Z**a djecu i mlade sport predstavlja izvanrednu vaspitno-socijalizacijsku aktivnost koja znatno može uljepšati njihovo odrastanje i pripremiti ih za uloge i odgovornosti u odraslom dobu. Istraživanja pokazuju da bavljenje sportom može biti veoma korisno i da podstiče odgovorno socijalno ponašanje, bolji školski uspjeh, usvajanje moralnih vrijednosti i navika zdravog življenja. Motivi zbog kojih mladi ulaze u sport su brojni i raznovrsni. Isto tako, na motive za bavljenje sportom utječu spolne razlike (za djevojčice su provod i prijateljstvo mnogo važniji motivi nego za dječake), vrsta sporta kojim se bave, dužina sportskog iskustva, njihova starost i, naravno, socijalni i kulturni faktori (Bačanac & Radovanović, 2005). Nužno je da škola djeci ponudi različite izvannastavne i izvanškolske aktivnosti te da im omogući učešće u osmišljavanju tih slobodnih aktivnosti. Isto tako, škola mora pružiti jednake mogućnosti i pravo pristupa svim slobodnim aktivnostima za svu djecu.

Vrlo je važna i uloga lokalne zajednice u osiguravanju uslova za aktivnu i kvalitetnu organizaciju te provođenje slobodnog vremena djece. Da bi svoju ulogu ispunila na dobrobit djece, lokalna zajednica mora osigurati prostorne, kadrovske i druge uvjete za kvalitetno provođenje slobodnog vremena i aktivnosti djece.

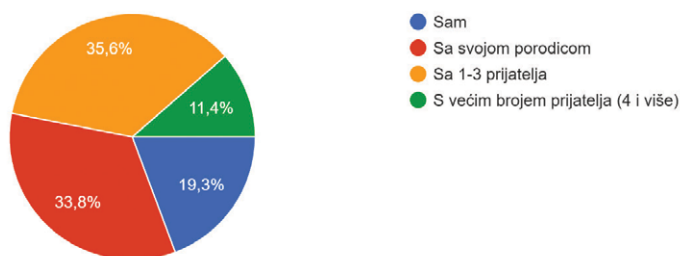
Djeci i mladima treba osigurati raznovrsne kvalitetno organizirane i osmišljene aktivnosti slobodnog vremena, pravovremeno ih informirati o mogućem izboru te im pružiti mogućnost slobodnog izbora aktivnosti, s obzirom na lične potrebe, želje, sposobnosti i slično. Posebno treba voditi računa o najboljem interesu djece te njihovoj sveobuhvatnoj i pravovremenoj zaštiti tokom slobodnog vremena, zatim o pravu na izbor, kreiranje i učestvovanje u aktivnostima koje ih se tiču te o pravu svakog djeteta na jednak pristup slobodnim aktivnostima.

**Informiranost učenika/učenica srednjih škola Unsko-sanskog kantona o slobodnom vremenu, raširenosti pojavnih oblika izvora ugroženosti, prijateljima i vršnjacima**

## 1. S kime najčešće provodiš slobodno vrijeme?

### 4.1) S kime NAJČEŠĆE provodiš slobodno vrijeme?

1.285 odgovora



**Grafikon 15:** Slobodno vrijeme (*Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021*)

Ispitanici navode da najčešće slobodno vrijeme provode sami (19% ili 248 učenika/ca) sa svojom porodicom (34% ili 434 učenika/ca), manjom grupom do tri prijatelja (36% ili 457), ili većom grupom prijatelja (11% ili 146 učenika/ca). Gotovo polovina učenika/ca srednjih škola svoje slobodno vrijeme provodi sa prijateljima.

Iz mnogih rezultata psiholoških i kinezioloških istraživanja sporta kao i rezultata validnih individualnih iskustava proizlazi da je aktivno bavljenje sportom važan agens socijalizacije ličnosti. Socijalizacija je dinamički proces zrenja i učenja. Ona se poistovjećuje i sa pojmovima odgoja i obrazovanja. Socijalizaciju je moguće definirati i kao proces interakcije između pojedinca i njegove okoline. I u drugim određenjima pojma socijalizacije – neskladan razvoj svakog pojedinca, korekcija pogrešnih vidova ponašanja pojedinca, "prigušivanje" i prilagođavanje individualnih osobina "kolektivnim idealima" i slično, moguće je pronaći osnovne indikatore važne za razumijevanje relacija između sportskih aktivnosti i socijalizacije.

Istraživanja pokazuju da sportski aktivniji pojedinci u odnosu na sportski neaktivne ili, pak manje aktivne pojedince, ispoljavaju više poželjnih, pozitivnih osobina ličnosti. Ispoljavaju veću emotivnu stabilnost, bolju emotivnu kontrolu i manju anksioznost, veće samopouzdanje i veći stepen savjesnosti. Veći sportski autoritet doprinosi i razvoju veće osobine odgovornosti, društvenosti i tolerantnosti (Hadžikadunić, 2013).

U mnogim zemljama Evropske unije, cijele porodice i društvo orijentirani su na različite pojavne oblike tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme. Bosna i

Hercegovina, svakako još nije zemlja u kojoj su sport i rekreacija stil življenja, niti dio svakidašnjice većine stanovnika.

Tjelesna aktivnost djece i mladih, povezana je sa zaštitom mnogih djetetovih prava posebno prava na psihičko i fizičko zdravlje, igru, razonodu, slobodno vrijeme te sport i rekreaciju<sup>33</sup>. Djeca imaju sopstvene razloge za bavljenjem sportom. Obično je riječ o više motiva, a ne samo jedan. Istraživanja dječijih motiva za bavljenjem sportom širom Amerike pokazuju da je “zabava” razlog broj jedan, zatim slijedi potreba da se “nauče nove vještine”, “bude sa prijateljima”, doživi “uzbuđenje takmičenja” itd. “Pobjeda” je, također, navedena kao motiv, ali nije bila njihov razlog br. 1, kako to mnogi roditelji pogrešno vjeruju. (Bačanac, Petrović & Manojlović, 2009). Osim istraživanja koja utvrđuju pozitivan odnos bavljenja sportom i tjelesnog zdravlja, istraživanja podupiru i pozitivan učinak tjelesnog vježbanja i uključenosti u sport na psihološku dobrobit, uključivanje u različite sportske aktivnosti omogućuje veći broj socijalnih kontakata i doprinosi razvoju prosocijalnog ponašanja. Sudjelovanje u sportu, i tjelesno vježbanje, općenito je, povezano sa pozitivnim navikama kao što su bolja prehrana, veći stepen tjelesne aktivnosti, smanjeno delikventno ponašanje i sigurnija seksualna aktivnost (Bungić & Barić, 2009). Narušavanjem psihofizičke ravnoteže u porastu su i poremećaji ponašanja i druga oboljenja koja su posljedica nekretanja.

Nije slučajno da su sinonim asocijalnog ponašanja prenapučene urbane sredine u kombinaciji sa zanemarivanjem odgojnih vrijednosti od svih segmenata odgoja. Sistemskim, naučno utemeljenim vježbanjem, bitno se može utjecati ne samo na regulaciju morfoloških, motoričkih i funkcionalnih obilježja, već u znatnoj mjeri i na kognitivne funkcije te na konativne dimenzije odgovorne za modalitete ponašanja i efikasnu socijalizaciju mladih na varijabilne uvjete života i rada. Rijetke su ljudske aktivnosti kojima se istodobno može utjecati na toliko velik broj ljudskih obilježja kao što je to moguće stručno oblikovanim tjelesnim vježbanjem. Ukupna količina rada u edukaciji je nedovoljna i ne osigurava optimalne transformacijske učinke (Badrić, Prskalo, & Kvesić, 2011). Istraživanje mjerenja životnog standarda (LSMS), provedeno 2002. godine, pokazalo je da 19,5 % stanovnika u BiH živi ispod linije siromaštva, a dodatnih 30 % ima dovoljno sredstava samo za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Ovi podaci jasno ukazuju na činjenicu da zbog siromaštva veliki broj djece živi u uslovima koji ne omogućavaju optimalan rast i razvoj.

33 Svako dijete ima pravo na slobodno vrijeme, igru, odmor i učešće u kulturnim i umjetničkim aktivnostima. UN Konvencija o dječijim pravima, Član 31.

Među brojnim socijalnim problemima s kojima su suočene porodice, posebno su izraženi: siromaštvo, nezaposlenost roditelja, gubitak jednog ili oba roditelja i promjena mjesta življenja. Zbog problema s kojima su suočeni, jedan broj porodica ne može da ispuni osnovne zadaće, posebno u pogledu vaspitanja djece, tako da škole, djeci iz takvih porodica, postaju osnovni izvor vaspitanja i socijalizacije.

Siromaštvo, koje je najčešće posljedica dugotrajne nezaposlenosti roditelja ili niskih i nedovoljnih primanja, dovelo je do ruba egzistencije veliki broj porodica u Bosni i Hercegovini. Nezaposlenost je stalno rastući problem u BiH. Prema zvaničnim podacima nadležnih službi stopa nezaposlenosti je viša od 40% i ima tendenciju daljnjeg rasta. Ponekad nezaposlenost može dovesti i do različitih devijacija roditelja ili drugih članova porodice, kao što su alkoholizam, samoubistvo, kriminal, prostitucija i sl. a što se direktno odražava na ukupan razvoj djece u takvim porodicama. Treba posebno naglasiti da nezaposlenost, posebno dugotrajna, proizvodi kod roditelja osjećaj nemoći i nesposobnosti da budu dobri i odgovorni roditelji, jer nisu u stanju da zadovolje sve potrebe djece, često ni one najosnovnije.

Socijalizacija djece posebno je ugrožena u porodicama s poremećenim odnosima jer očuvana porodična struktura, odnosno potpunost porodice jest važna, ali nije najvažniji i isključivi faktor uspješne socijalizacije. Uprkos činjenici da imaju očuvanu porodičnu strukturu, veliki broj porodica su “iznutra” razorene i degradirane. Loši međusobni odnosi roditelja, loš i pedagoški neopravdan odnos roditelja prema djeci, kao i njihov negativan odnos prema društvenim vrijednostima i propisima koje te vrijednosti štiti mogu svojim djelovanjem doprinijeti javljanju različitih poremećaja u ponašanju djece i mladih (Buljubašić, 2008).

Široko je rasprostranjeno mišljenje da sport, kao pozitivan agens socijalizacije, može značajno unaprijediti psihički, fizički, socijalni razvoj i zdravlje osoba koje se njime bave. Međutim, pozitivni efekti sporta ne ispoljavaju se uvijek i automatski, jer, ukoliko on nije dobro programiran i stručno vođen, ukoliko se u njemu radi po modelu sporta odraslih i prenaglašava značaj pobjede, on može predstavljati potencijalnu opasnost za zdravlje i psihofizički razvoj djece (Bačanac & Radovanović, 2005).

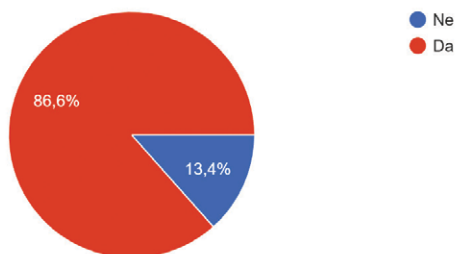
Slobodno vrijeme je posebno važno za djecu i omladinu, zbog mogućnosti ispoljavanja i razvoja kreativnosti. Ako se djetetu i mladima ne dozvoljava kreativnost, oni će pronaći negativne i destruktivne načine da se izraze. Mladi i

djeca su sve manje organizatori zabave i slobodnog vremena, a sve više konzumenti sadržaja koje nudi visoko profesionalna mašinerija (zabava, koncerti, utakmice, spektakli i sl.). Konzumenti postaju pasivni auditorij, nepripremljeni za aktivno provođenje slobodnog vremena. Slobodno vrijeme mladih veliki je vremenski prostor, a ako je nedovoljno osmišljen i vođen, prostor slobodnog vremena može postati izvor neprihvatljivog ponašanja i ovisnosti (Hadžikadunić, 2013). Vrlo je bitan utjecaj uže socijalne sredine u kojoj dijete odrasta, ali i izbor sadržaja, kao i njihova dostupnost. Učestvovanje u sportu, a posebno timskim sportovima mlade uči timskom radu, liderstvu, samodisciplini, odgovornosti, toleranciji, razvija njihove “koping vještine”, tj. vještine savladavanja različitih problema, uči ih istrajnosti, poštovanju autoriteta, razvija radne navike, jača njihov karakter, samopoštovanje i samopouzdanje (Bačanac, Petrović & Manojlović, 2009).

1. Neke osobe imaju prijatelja ili grupu prijatelja iz škole s kojima provode vrijeme, druže se i zabavljaju. Imaš li ti takvog prijatelja ili grupu prijatelja?

4.3) Neke osobe imaju prijatelja ili grupu prijatelja iz škole s kojima provode vrijeme, druže se i zabavljaju. Imaš li ti takvog prijatelja ili grupu prijatelja?

1.274 odgovora



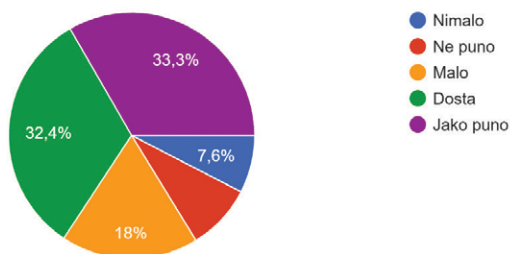
**Grafikon 16:** Prijatelji (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Vidljivo je da su učenici/ce srednjih škola svih razreda, ukupno 1103 učenika/ca u gotovo 87% odgovora potvrdili da imaju prijatelja ili grupu prijatelja s kojima provode slobodno vrijeme, s kojima se druže i zabavljaju.

1. Kada bi se morao/la preseliti u drugi grad, koliko bi ti nedostajao(li) prijatelj(i) iz škole?

4.4) Kada bi se morao/la preseliti u drugi grad, koliko bi ti nedostajao(li) prijatelj(i) iz škole?

1.281 odgovor



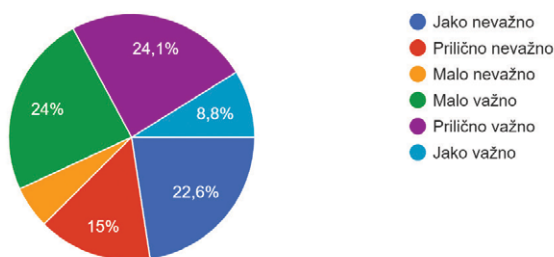
**Grafikon 17:** Preseljenje u drugi grad (*Ibidem*)

U bloku pitanja koji se odnosi na druženje sa prijateljima i formiranje grupe, očigledno je da tinejdžerski period odrastanja diktira i početak socijalizacije. Na skali odgovora u interval „dosta“ i „jako puno“ ukupno 65,7% ili 842 učenika je odgovorilo da bi im nedostajali prijatelji kada bi se morali preseliti u drugi grad.

i. Koliko ti je važno što tvoj(i) prijatelj(i) iz škole misle o tebi?

4.5) Koliko ti je važno što tvoj(i) prijatelj(i) iz škole misle o tebi?

1.280 odgovora



**Grafikon 18:** Mišljenje prijatelja (*Ibidem*)

728 ispitanika ili 56,9% učenika/ca u odgovoru na pitanje iz prikazanog grafikona odgovara da je važno šta prijatelj(i) iz škole misle. S druge strane, 552 učenika ili 43,1% izražava suprotan stav i smatra nevažnim šta prijatelj(i) misle o njima.

2. Mladi ljudi se ponekad uključuju u nezakonite aktivnosti. Za koliko svojih prijatelja znaš da su poduzimali neku od navedenih aktivnosti?

Vrijeme koje mladi nastoje popuniti sadržajima i aktivnostima koji su bitno različiti od onih koji su im omogućeni u nastavnom procesu i školskim prostorima predstavljaju u određenoj mjeri čin hrabrosti ili čak progresivno ponašanje. Tako naprimjer, 9,6% ispitanika potvrđuje da ponekad ili često učestvuje u tučama sa drugima, dok 13% ispitanika potvrđuje da ponekad ili često „radi zabave radi nešto nezakonito“. Nešto veći je procenat učenika/ca (15,5%) koji „zabave radi plaše ljude i dosađuju im“.

Različite discipline analiziraju uzroke nasilja kroz tri glavna nivoa: strukturalni, institucionalni i individualni (McIlwaine, 1999). Individualni nivo podrazumijeva nasilje kao racionalnu analizu troškova i koristi, a korist od mogućnosti bi trebala biti veća od oportunitetnog troška (Fajnzylber, Lederman i Loayza, 2002). Također, nasilje i kriminal smatrani su „obicima otpora kod ekonomski i socijalno ugroženih pojedinaca“ (McIlwaine, 1999). Brz rast gradova koji je premašio kapacitete općina i države za pružanje usluga i javni prostor za rekreaciju, je još jedan od faktora nasilja. Mnogi autori rizične i zaštitne faktore za razvoj rizičnih ponašanja smještaju u djetetovo šire i uže okruženje te u njega samog. Ishodi za dijete ovisit će, ne samo o omjeru rizika i zaštita koje ono nosi u sebi, već i o rizicima i zaštitama koje okruženje u kojem živi ima, te o interakciji svih faktora (Zloković, Vrcelj, 2010). Scott navodi (prema Šimić, 2004) da su agresivne reakcije kod djece rezultat zajedničkog djelovanja agresivne ličnosti i okolinske stimulacije.

2. Zamisli da te uhvate kako kradeš u trgovini, da li bi se osjećao/la posramljeno ako...

5.2) Zamisli da te uhvate kako kradeš u trgovini, da li bi se osjećao/la posramljeno ako...

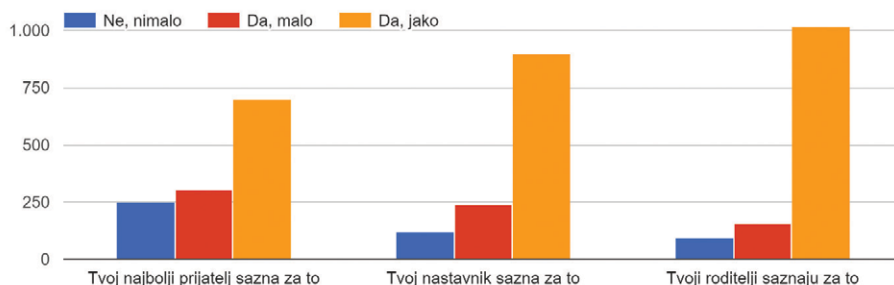


**Grafikon 19:** Posramljenost zbog krađe (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

*U ovom bloku pitanja obuhvaćene su tvrdnje posvećene aspektima koji uključuju nedozvoljena ponašanja i stavove koji su izraženi afirmativno (da, malo i da, jako) ili negativno (ne, nimalo). 85,5% ispitanika je odgovorilo da bi se osjećali posramljenim ukoliko najbolji prijatelj sazna za krađu. 91,5% ispitanike bi se osjećali posramljenim ukoliko nastavnik sazna. Bitno je naglasiti da uključenost nastavnika u školski i društveni život učenika znatno smanjuje osjećaj nesigurnosti učenika u školi (Hong i Eamon, 2011.) Najveći procenat od 95% ispitanika odgovara da bi se osjećali posramljenim ukoliko roditelji saznaju za krađu u trgovini.*

3. Zamisli da si fizički ozlijedio drugu osobu i uhvaćen si u toj radnji, da li bi se osjećao/la posramljeno ako...

5.3) Zamisli da si fizički ozlijedio drugu osobu i uhvaćen si u toj radnji, da li bi se osjećao/la posramljeno ako...

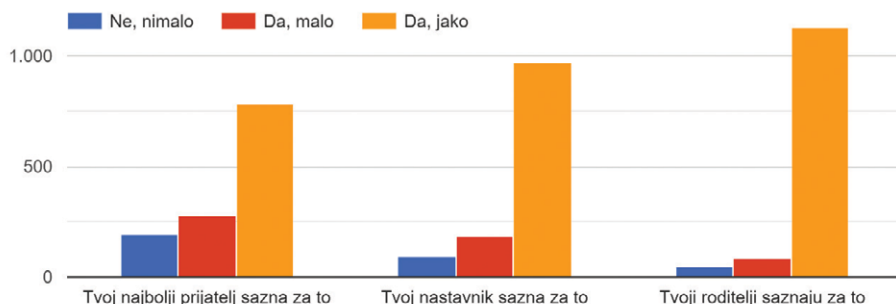


**Grafikon 20: Posramljenost zbog fizičkog napada**  
(Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

*Također, na pretpostavljeno pitanje u vezi sa fizičkim sukobljavanjem i povređivanjem druge osobe ispitanici odgovaraju da bi se u 77% slučajeva osjećali posramljenim ukoliko najbolji prijatelj sazna za takvo nešto. 87,5% ispitanika bi se osjećali posramljenim ako nastavnik sazna, dok najveći procenat od 90% ispitanika odgovara da bi se osjećali posramljenim ukoliko roditelji saznaju da je nastupilo fizičko povređivanje.*

- Zamisli da te je policija uhapsila jer si počinio krivično djelo, da li bi se osjećao/la posramljeno ako...

5.4) Zamisli da te je policija uhapsila jer si počinio krivično djelo (nešto protiv zakonito), da li bi se osjećao/la posramljeno ako...



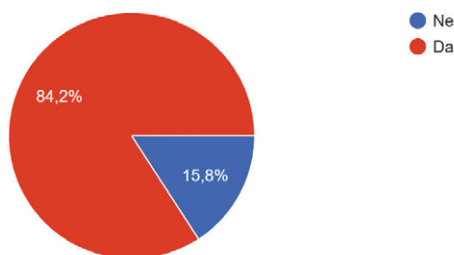
**Grafikon 21:** Posramljenost zbog počinjenja krivičnog djela  
(Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Na pitanje u vezi s počinjenjem krivičnog djela i hapšenja ispitanici odgovaraju da bi se u 81,6% slučajeva osjećali posramljenim ako najbolji prijatelj sazna za takvo nešto. 89% ispitanika bi se osjećali posramljenim ako nastavnik sazna, dok ponovo najveći procenat od 93% ispitanika odgovara da bi se osjećali posramljenim ako roditelji saznaju da je njihovo dijete počinilo krivično djelo.

- Neke osobe imaju određenu grupu prijatelja s kojima provode vrijeme, obavljaju stvari zajedno ili se jednostavno samo druže. Imaš li ti takvu grupu prijatelja?

6.1) Neke osobe imaju određenu grupu prijatelja s kojima provode vrijeme, obavljaju stvari zajedno ili se jednostavno samo druže. Imaš li ti takvu grupu prijatelja?

1.276 odgovora



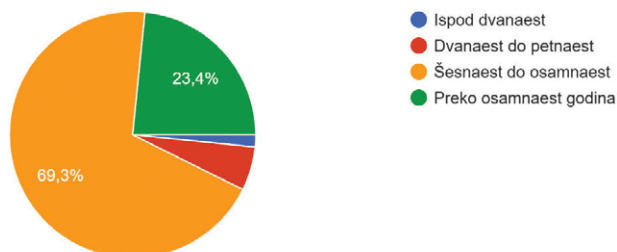
**Grafikon 22:** Grupa prijatelja (Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

1074 ili 84,2% ispitanika navodi da ima grupu prijatelja s kojima provodi vrijeme, obavlja stvari zajedno ili s kojima se druži.

- Što od navedenog najbolje opisuje godine tvojih prijatelja?

6.2) Što od navedenog najbolje opisuje godine tvojih prijatelja?

1.270 odgovora



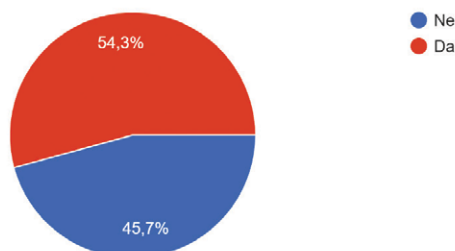
**Grafikon 23:** Struktura grupe prijatelja (*Ibidem*)

880 ispitanika ili 69,3% učenika/ca je odgovorilo da njihovu grupu prijatelja čine mladi uzrasta od šesnaest do osamnaest godina, 297 ispitanika ili 23,4% učenika/ca je istaklo da njihovu grupu prijatelja čine mladi iznad osamnaest godina, dok 73 ispitanika odgovara da takva grupa prijatelja uzrasta od dvanaest do petnaest godina. Samo 20 ispitanika se druži sa prijateljima nižeg uzrasta.

- Provodi li navedena grupa prijatelja mnogo vremena zajedno na javnim mjestima, kao što su ulice, parkovi, trgovački centri ili komšiluk?

6.3) Provodi li navedena grupa prijatelja mnogo vremena zajedno na javnim mjestima, kao što su ulice, parkovi, trgovački centri ili komšiluk?

1.268 odgovora



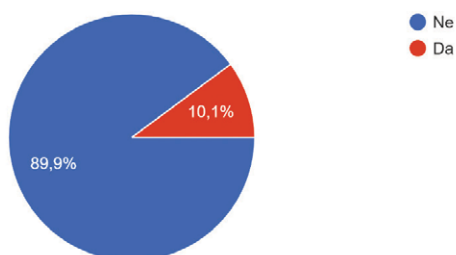
**Grafikon 24:** Zajedničko vrijeme (*Ibidem*)

Više od polovina ispitanika (ukupno 688 učenika/ca) odgovara da takva grupa prijatelja provodi značajno vrijeme na javnim mjestima, kao što su ulice, parkovi, trgovački centri ili komšiluk.

- Da li je činjenje ilegalnih (protuzakonitih) stvari prihvatljivo za tvoju grupu prijatelja?

6.5) Da li je činjenje ilegalnih (protuzakonitih) stvari prihvatljivo za tvoju grupu prijatelja?

1.266 odgovora



**Grafikon 25:** Prihvatljivost činjenja ilegalnih stvari  
(Ahić, Hadžikadunić, Budimlić i Hodžić, 2021)

Međutim, za 10,1% ispitanika (128 učenika/ca) činjenje ilegalnih (protuzakonitih) stvari i radnji je prihvatljivo za njihovu grupu prijatelja. Devijantno ponašanje maloljetnika se tretira kao pretežno urbana pojava. Stanovništvo koje odlazi iz sela u grad ostavlja svoj dotadašnji sociokulturni ambijent sa susjedskim, prijateljskim, emocionalnim i drugim vezama, kao i iskustvima stečenim u njemu i prelazi u novu sredinu punu neizvjesnosti. U novoj sredini oni se sreću s novim načinom života, društvenim pogledima, navikama, shvaćanjima i normativnim sistemima uopće, koji su značajno različiti od dotadašnjeg. Stari običaji, tradicije i vrijednosti se gube i zamjenjuju novim. Oblici ponašanja koji, u slučaju da se znatno i često manifestiraju, značajno ometaju socijalno funkcioniranje učenika su: ponašanja tipična za školsku sredinu, ovisnička ponašanja, pretežno aktivni oblici ponašanja, kao što su prkos ili verbalna i fizička agresivnost, te pretežno pasivni oblici ponašanja, npr. plašljivost ili povučenost. Dosadašnja istraživanja ukazuju da je manifestacija eksternaliziranih, a posebno internaliziranih oblika poremećaja u ponašanju sve manje uvjetovana mjestom prebivališta, gube se razlike u njihovom terminološkom određenju kao i njihovim pojavnim oblicima, što možemo tumačiti lošim socijalnim i ekonomskim prilikama u društvu, nejasno definiranim zakonskim okvirima, odnosom nastavnik – učenik – roditelj i neadekvatnom komunikacijom među vršnjačkim grupama.

## **7.2. SLOBODNO VRIJEME, SPORT, TJELESNO VJEŽBANJE I REKREACIJA DJECE I MLADIH**

Igra i sport su antropološke konstante djetinjstva i mladosti. Vođeni željom da svojoj djeci omoguće da osjete istinsku ljepotu sporta, da im iskustva povezana sa sportom budu pozitivna i produktivna, da kroz sport nauče da cijene i poštuju sebe i druge, da se nauče osjećati pobjednicima uvijek kada daju svoj maksimum, da se ponašaju u skladu sa pravilima fer pleja i dobrog sportskog karaktera dječijeg poimanje sporta i shvate da se ono značajno razlikuje od načina na koji oni i drugi odrasli vide sport (Bačanac, Petrović & Manojlović 2009). Pod utjecajem opštih društvenih vrijednosti i u sportu uspjeh i kompetitivnost postaju važniji od samog vaspitanja. Umjesto sticanja znanja, vještina, podizanja sposobnosti i usvajanja moralnih vrijednosti, na prvom mjestu, među ciljevima sportskih aktivnosti, sve se češće ističe samo postizanje visokih rezultata i uspjeha. Iz tog razloga potrebno je veću pažnju dati upravo vaspitnim aspektima rada s djecom i mladim u sportu.

Slobodno vrijeme je posebno važno za djecu i omladinu, zbog mogućnosti ispoljavanja i razvoja kreativnosti. A se djetetu i mladima ne dozvoljava kreativnost, oni će pronaći negativne i destruktivne načine da se izraze. Mladi i djeca su sve manje organizatori zabave i slobodnog vremena, a sve više konzumenti sadržaja koje nudi visoko profesionalna mašinerija (zabava, koncerti, utakmice, spektakli i sl.). Konzumenti postaju pasivni auditorij, nepripremljeni za aktivno provođenje slobodnog vremena. Slobodno vrijeme mladih veliki je vremenski prostor, a ako je nedovoljno osmišljen i vođen, prostor slobodnog vremena može postati izvor neprihvatljivog ponašanja i ovisnosti (Hadžikadu- nić, 2013).

Za organizovano bavljenje sportom vjerovatno su najzaslužniji roditelji koji su često i prvi sportski uzori vlastitoj djeci. Osim toga, vrlo je bitan i utjecaj uže socijalne sredine u kojoj dijete odrasta, ali i izbor sadržaja, kao i njihova dostupnost. Uz sve navedeno nikako se ne smije zanemariti niti stručnost trenera, te materijalni uslovi roditelja koji danas sve više preuzimaju na sebe izdatke koje traži organizovani trenažni proces. Učestvovanje u sportu, a posebno timskim sportovima mlade uči timskom radu, liderstvu, samodisciplini, odgovornosti, toleranciji, razvija njihove “koping vještine”, tj. vještine savladavanja različitih problema, uči ih istrajnosti, poštovanju autoriteta, razvija radne navike, jača njihov karakter, samopoštovanje i samopouzdanje (Bačanac, Petrović & Manojlović, 2009).

### 7.3. UTJECAJ SPORTA NA SOCIJALNO PONAŠANJE DJECE I MLADIH

Iz mnogih rezultata psiholoških i kinezioloških istraživanja sporta kao i rezultata validnih individualnih iskustava proizlazi da je aktivno bavljenje sportom važan agens socijalizacije ličnosti. Socijalizacija je dinamički proces zrenja i učenja. Ona se poistovjećuje i sa pojmovima odgoja i obrazovanja. Socijalizaciju je moguće definisati i kao proces interakcije između pojedinca i njegove okoline. I u drugim određenjima pojma socijalizacije – neskladan razvoj svakog pojedinca, korekcija pogrešnih vidova ponašanja pojedinca, "prigušivanje" i prilagođavanje individualnih osobina "kolektivnim idealima" i slično, moguće je pronaći osnovne indikatore važne za razumijevanje relacija između sportskih aktivnosti i socijalizacije. Istraživanja pokazuju da sportski aktivniji pojedinci u odnosu na sportski neaktivne ili, pak manje aktivne pojedince, ispoljavaju više poželjnih, pozitivnih osobina ličnosti. Ispoljavaju veću emotivnu stabilnost, bolju emotivnu kontrolu i manju anksioznost, veće samopouzdanje i veći stepen savjesnosti. Veći sportski autoritet doprinosi i razvoju veće osobine odgovornosti, društvenosti i tolerantnosti (Hadžikadunić, 2013).

U mnogim zemljama Evropske unije, cijele porodice i društvo orijentirani su na različite pojavne oblike tjelesne aktivnosti u slobodno vrijeme. Bosna i Hercegovina, svakako još nije zemlja u kojoj su sport i rekreacija stil življenja, niti dio svakidašnjice većine stanovnika. Tjelesna aktivnost djece i mladih, povezana je sa zaštitom mnogih djetetovih prava posebno prava na psihičko i fizičko zdravlje, igru, razonodu, slobodno vrijeme te sport i rekreaciju<sup>34</sup>. Djeca imaju sopstvene razloge za bavljenjem sportom. Obično je u pitanju više motiva, a ne samo jedan. Istraživanja dječijih motiva za bavljenjem sportom širom Amerike pokazuju da je "zabava" razlog broj jedan, zatim slijedi potreba da se "nauče nove vještine", "bude sa prijateljima", doživi "uzbuđenje takmičenja" itd. "Pobjeda" je, također, navedena kao motiv, ali nije bila njihov razlog br. 1, kako to mnogi roditelji pogrešno vjeruju. (Bačanac, Petrović & Manojlović, 2009). Osim istraživanja koja utvrđuju pozitivan odnos bavljenja sportom i tjelesnog zdravlja, istraživanja podupiru i pozitivan učinak tjelesnog vježbanja i uključenosti u sport na psihološku dobrobit, uključivanje u različite sportske aktivnosti omogućuje veći broj socijalnih kontakata i doprinosi razvoju prosocijalnog ponašanja. Sudjelovanje u sportu, i tjelesno vježbanje, općenito je, povezano sa pozitivnim navikama kao što su bolja prehrana, veći stepen tjelesne aktivnosti,

34 Svako dijete ima pravo na slobodno vrijeme, igru, odmor i učešće u kulturnim i umjetničkim aktivnostima. UN Konvencija o dječijim pravima, Član 31.

smanjeno delikventno ponašanje i sigurnija seksualna aktivnost (Bungić & Barić, 2009). Narušavanjem psihofizičke ravnoteže u porastu su i poremećaji ponašanja i druga oboljenja koja su posljedica nekretanja. Nije slučajno da su sinonim asocijalnog ponašanja prenapučene urbane sredine u kombinaciji sa zanemarivanjem odgojnih vrijednosti u svim segmenatima odgoja.

Sistemskim, naučno utemeljenim vježbanjem, bitno se može utjecati ne samo na regulaciju morfoloških, motoričkih i funkcionalnih obilježja, već u znatnoj mjeri i na kognitivne funkcije te na konativne dimenzije odgovorne za modalitete ponašanja i efikasnu socijalizaciju mladih na varijabilne uslove života i rada. Rijetke su ljudske aktivnosti kojima se istodobno može utjecati na toliko velik broj ljudskih obilježja kao što je to moguće stručno oblikovanim tjelesnim vježbanjem. Ukupna količina rada u edukaciji je nedovoljna i ne osigurava optimalne transformacijske učinke (Badrić, Prskalo, & Kvesić, 2011). Istraživanje mjerenja životnog standarda (LSMS), provedeno 2002. godine, pokazalo je da 19,5 % stanovnika u BiH živi ispod linije siromaštva, a dodatnih 30 % ima dovoljno sredstava samo za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba. Ovi podaci jasno ukazuju na činjenicu da zbog siromaštva veliki broj djece živi u uslovima koji ne omogućavaju optimalan rast i razvoj.

Među brojnim socijalnim problemima s kojima su suočene porodice, posebno su izraženi: siromaštvo, nezaposlenost roditelja, gubitak jednog ili oba roditelja i promjena mjesta življenja. Zbog problema s kojima su suočeni, jedan broj porodica ne može da ispuni svoje osnovne zadaće, posebno u pogledu vaspitanja djece, tako da škole, djeci iz takvih porodica, postaju osnovni izvor vaspitanja i socijalizacije. Siromaštvo, koje je najčešće posljedica dugotrajne nezaposlenosti roditelja ili niskih i nedovoljnih primanja, dovelo je do ruba egzistencije veliki broj porodica u Bosni i Hercegovini. Nezaposlenost je stalno rastući problem u BiH. Prema zvaničnim podacima nadležnih službi stopa nezaposlenosti je viša od 40% i ima tendenciju daljnjeg rasta. Ponekad nezaposlenost može dovesti i do različitih devijacija roditelja ili drugih članova porodice, kao što su alkoholizam, samoubistvo, kriminal, prostitucija i sl. a što se direktno odražava na ukupan razvoj djece u takvim porodicama. Treba posebno naglasiti da nezaposlenost, posebno dugotrajna, proizvodi kod roditelja osjećaj nemoći i nesposobnosti da budu dobri i odgovorni roditelji, jer nisu u stanju da zadovolje sve potrebe djece, često ni one najosnovnije. Socijalizacija djece posebno je ugrožena u porodicama s poremećenim odnosima jer očuvana porodična struktura, odnosno potpunost porodice jest važna, ali nije najvažniji i isključivi faktor uspješne socijalizacije. Uprkos činjenici da

imaju očuvanu porodičnu strukturu, veliki broj porodica su “iznutra” razorene i degradirane. Loši međusobni odnosi roditelja, loš i pedagoški neopravdan odnos roditelja prema djeci, kao i njihov negativan odnos prema društvenim vrijednostima i propisima koje te vrijednosti štiti mogu svojim djelovanjem doprinijeti javljanju različitih poremećaja u ponašanju djece i mladih (Buljubašić 2008).

Široko je rasprostranjeno mišljenje da sport, kao pozitivan agens socijalizacije, može značajno unaprijediti psihički, fizički, socijalni razvoj i zdravlje osoba koje se njime bave. Međutim, pozitivni efekti sporta ne ispoljavaju se uvijek i automatski, jer, ukoliko on nije dobro programiran i stručno vođen, ukoliko se u njemu radi po modelu sporta odraslih i prenaplaćava značaj pobjede, on može predstavljati potencijalnu opasnost za zdravlje i psihofizički razvoj djece (Bačanac & Radovanović, 2005).

## **7.4. ULOGA RODITELJA U SPORTSKIM AKTIVNOSTIMA DJECE I MLADIH**

Uloga roditelja i porodice u motivaciji djece za bavljenje tjelesnom aktivnošću u cilju stvaranja osnova za aktivan životni stil, ali i u svrhu poticanja svestranosti, odnosno “akumulacije” tjelesnih aktivnosti kroz njihov različit spektar je veoma bitna, pa čak i odlučujuća. Socijalna prilagođenost roditelja posmatra se kroz ulogu uzora djetetu, oblikovanje, usmjeravanje i objašnjavanje, te opskrbljivanje sportskim iskustvima kao treći elemenat. Vrlo složena vaspitna djelatnost i značajan faktor razvoja i socijalnog ponašanja djece i mladih, sport je danas visoko rangirana društvena komponenta. Igra i sport su antropološke konstante djetinjstva i mladosti. Djeca i mladi vole sport zbog njega samog, zbog igre i uzbuđenja koje im pruža, izazova nadmetanja, zadovoljstva učestvovanja, radosti pobjede i tuge poraza. Sam pojam sporta potiče iz latinskog jezika od riječi *disportare* ili *desportare*, a u svjetsku upotrebu ulazi preko engleske riječi *disport*, što je označavalo svaku zabavu i igru, provod, ali i tjelesno vježbanje. Nažalost, pod utjecajem općih društvenih vrijednosti i u sportu uspjeh i rezultat postaju važniji od samog vaspitanja. Umjesto sticanja znanja, vještina, podizanja sposobnosti i usvajanja moralnih vrijednosti, na prvom mjestu među ciljevima sportskih aktivnosti sve se češće ističe samo postizanje visokih rezultata i uspjeha. Iz tog razloga potrebno je veću pažnju dati upravo vaspitnim aspektima rada s djecom i mladim u sportu.

## 7.5. SPORT KAO PREVENCIJA KRIMINALITETA

Prevenција kriminaliteta predstavlja sistem mjera i aktivnosti usmjerenih na otklanjanje svih neposrednih, objektivnih i subjektivnih uslova i okolnosti koji pogoduju nastanku i vršenju kriminaliteta (Modly, 1998). Takve mjere poduzimaju svi državni i društveni organi, društvene organizacije i institucije počev od porodice, škole, socijalne zaštite, pa sve do predstavničkih tijela svih društveno političkih zajednica. U atmosferi trenutnog društvenog trenda povećanja nasilnog i društveno neprihvatljivoga ponašanja mladih, te konzumiranja ovisnosti svih vrsta, uloga sporta u prevenciji i suzbijanju takvog načina odrastanja postaje još važnijom. Sport povezujemo sa zdravim načinom života. Sport potiče psihički i tjelesni razvoj od najmlađe dobi te u velikoj mjeri djeluje preventivno i zaštita je od negativnih faktora kao što su loše društvo u kojem su prisutni droga, kriminal i nasilno ponašanje. Dobre strane bavljenja sportom su npr: sprečavanje faktora rizika za razvoj problema u ponašanju, smanjenje devijantnog i delinkventnog ponašanja, ublažavanje depresivne i anksiozne smetnje i sl. Učestvovanje u ekipi, promovisanje načela poput poštene igre (fair-play), poštovanja pravila igre, poštovanja drugih, solidarnosti, discipline pojačavaju aktivno građanstvo i pomaže u izgradnji boljšeg društva. Sport isto tako pruža privlačne mogućnosti za uključivanje i učestvovanjemladih ljudi u društvu i može imati blagotvorni učinak na odvlačenje od društveno nepoželjnih oblika ponašanja. Step en antisocijalnoga ponašanja i krivičnih djela među mladim ljudima predstavljaju veliki problem za društvo u cjelini. Broj mladih koji su počinili krivičnih djela je značajan. U Bosni i Hercegovini je posljednjih nekoliko godina, jako izražen i problem nasilja među mladima (Jaganjac 2009). Problemi delinkvencije među mladima ozbiljan su i kompleksan problem. Bilo bi nerealno tvrditi da sport može riješiti taj problem, ali zasigurno, može igrati značajnu ulogu u prevenciji i smanjenju društveno neprihvatljivih oblika ponašanja među mladima, kao što su kriminalitet, nasilje te konzumiranje alkohola i droge. Iako nema čvrstih naučnih dokaza o direktnoj uzročno-posljedičnoj vezi između sudjelovanja u sportu i smanjenja kriminalne aktivnosti te drugih oblika društveno neprihvatljivoga ponašanja, postoji niz pozitivnih primjera da sport može igrati značajnu ulogu. Sport treba biti sastavni dio života djece i mladih, svakodnevni sadržaj u slobodno vrijeme, jer on predstavlja odličan način za uspješno izbjegavanje pojave maloljetničke delinkvencije i to kroz preventivno djelovanje (Prskalo, 2007). Indirektno, sport može pozitivno utjecati time što je mladima izazov i avantura, što daje smisao ili osjećaj smisla u životima mladih. Sport koji se temelji na etičkim vrijednostima i gdje pobjeda odnosno takmičarski rezultat nisu jedini

smisao bavljenja sportom, može podići samopoštovanje i samopouzdanje te razviti niz socijalnih vrijednosti koje će smanjiti društveno neprihvatljive oblike ponašanja mladih. Djeca kroz sport prolaze i upoznaju lijepe trenutke kao što su takmičenja, putovanja, nova prijateljstva, ali i one manje lijepe, koje su najčešće povezane s prevelikim očekivanjima roditelja i preuranjenim ambicijama trenera da sportaš mora uspjeti pod svaku cijenu.

Da bi smo uključili što veći broj djece i omladine u tjelesne aktivnosti, sportski klubovi i organizacije trebaju da osmisle kvalitetne programe bavljenja sportom sa raznim zdravstvenim i marketinškim porukama, a sve u cilju korisno ispunjenog slobodnog vremena. Ovakvo osmišljeno bavljenje sportskom ili tjelesnom aktivnošću, omogućit će djeci i mladima pravilan rast i razvoj, uključiti ih u sistem aktivnog bavljenja sportom bez imperativa vrhunskog sporta. Adekvatno osmišljenim i realiziranim programima baziranim na tjelesnim aktivnostima, eskivirat će se mogućnost pojave dosade, a time i negativne identifikacije djece i omladine. Kako bi se ostvarile sve gore navedene prednosti, sport, tjelesna aktivnost treba biti redovna i umjerenog karaktera, prilagođena svakom pojedincu, djetetu. Od suštinskog je značaja da se planiranje i programiranje procesa tjelesnog vježbanja zasniva na stvarnim mogućnostima isposobnostima djece, što zahtjeva visoke kompetencije osoblja (trenera) koje rade sa djecom (Hadžikadunić, 2012).



## 8. ZAKLJUČAK

---

Obezbjedenje obrazovanih ustanova danas ne predstavlja samo luksuz, pomodarstvo i priliku za bezrazložno uzimanje novca iz budžeta, već predstavlja puku potrebu, kako bi se učenicima i obrazovnom kadru stvorilo jedno sigurno okruženje. Međutim, za realizaciju i uspješnu provedbu obezbjeđenja obrazovnih ustanova moraju se stvoriti kvalitetni preduslovi, koji će obuhvatati izradu sigurnosne politike i provedbene strategije sa rokovima u kojima treba predvidjeti sve relevantne korake. Također, neophodno je i donošenje provodljivih zakonskih rješenja sa podzakonskim aktima, kojima bi se na kvalitetan način reguliralo i ovo pitanje. Obezbjedenje škole treba upostaviti kombinacijom fizičkog i tehničkog obezbjeđenja. U toku rada škole, tj. tokom školskih aktivnosti sigurnost unutar prostorija škole bila bi pružena fizičkim obezbjeđenjem, sa službenicima, stručno osposobljenim za rad u školama, dok bi van radnog vremena škole svi prostori obrazovne ustanove bili pokriveni aktivnim videonadzorom i alarmnim sistemima. U slučaju aktiviranja alarma, na raspolaganju bi bila interventna jedinica, koja bi bila upućena da provjeri, zbog čega je sistem sigurnosti aktiviran. Sistem videonadzora opremiti senzovima pokreta, tako da bi se sistem videonadzora aktivirao samo na registrirani pokret i pohranjivao snimljeni materijal, sve dok postoji kretanje u zoni prostora koji se pokriva videonadzorom. Istovremeno bi se slao signal interventnom timu službenika. Sistem videonadzora koristiti po metodi „crne kutije“, tj. snimljeni videomaterijal bi se pohranjivao određeno vrijeme i pregledao samo u slučaju, ako bi nastajala šteta na imovini ustanove, odnosno, ako bi se remetio javni red unutar školskog prostora. Snimljeni videomaterijal bi se automatski brisao. Videonadzor mora ispuniti očekivanja korisnika, tj. pružiti zaštitu učenicima/djeci, školskom osoblju, imovini ustanove, a istovremeno u najmanjoj mjeri zadirati u prava pojedinaca i biti u skladu sa zakonskim odredbama (proporcionalnost). Dakle, videonadzor u obrazovnim ustanovama je moguć – uz zdravu mjeru. U tu svrhu potrebno je razmotriti i stvoriti transparentnost, ali i utvrditi konkretne ciljeve.

Nadalje, uvjet za postizanje sigurnosti školskih objekata je uspostavljanje međusobno zavisne i cjelovite mreže mjera, postupaka i aktivnosti. Ako je djelovanje usmjereno samo na jedan ili neki od nivoa sigurnosti, ne može se garantirati stabilnost u slučaju akcidenta ili opasne situacije. Sigurnosno stanje

u školama odraz je tranzicijskog razdoblja kroz koje prolazi naše društvo, ali i toga što ono još nosi breme ratnog iskustva. Dijelom su time uzrokovana i ograničena materijalna ulaganja u školske objekte.

Za unapređenje i osiguranje sigurnosti školskih objekata neophodan je angažman cjelokupne školske zajednice, resornog ministarstva, lokalne zajednice, medija i nevladinih organizacija. Sa ciljem da se u školskim objektima izbjegnu opasnosti i akcidenti koliko je to moguće, ili smanjene njihove posljedice, neophodno je kontinuirano djelovati kroz niz preventivnih, edukativnih, tehničkih mjera i djelovanja, što direktno utiče na smanjenje sigurnosnog rizika po živote i zdravlje učenika i nastavnog osoblja.

Pored toga, program prepoznavanja i zaštite djece od faktora rizika predstavlja jedan inovativni program sačinjen s ciljem ranog prepoznavanja rizika koji prijete djetetu. Program se bazira na postojećim zakonima o obrazovanju u BiH, te je u potpunosti saglasan sa drugim pravnim normama i konvencijama. Osnovno načelo u primjeni ovog programa je načelo najboljeg interesa djeteta. Program obuhvata svu djecu u školskom sistemu, usmjeravajući se na onu djecu za koju se utvrdi da su pod određenim rizikom. S obzirom na njegovu inovativnost i dalje ostaje potreba za praćenjem implementacije i naknadnim usavršavanjem. Treba biti svjestan da ni ovaj program, kao ni jedan drugi, neće riješiti sve izazove i probleme sa kojima se susreću djeca, njihovi roditelji i profesionalci koji rade u oblasti zaštite djece. Ipak, sigurno je da jača postojeći sistem, te pored svoje osnovne namjene, daje značajan doprinos razvoju školskog odgojno-obrazovnog sistema, kao i sistema zaštite djece u lokalnoj zajednici. Pored neophodnih znanja, uspješnost primjene u najvećoj mjeri će zavisiti od kadrovskih kapaciteta uključenih institucija i volje da se primijeni u dobroj vjeri gdje je potrebno neprestano raditi na:

- kreiranju sigurnog okruženje u kojem će učenici i učenice moći otvoreno raspravljati o pitanjima poput migracija, identiteta, rodnih uloga, političkih dešavanja i trenutnih konflikta, te im pomoći da pronađu adekvatne odgovore.
- osiguranju da učenici i učenice mogu anonimno i sigurno prijaviti slučajeve nasilja.

Da bi učenici mogli očekivati zadovoljavanje ličnih potreba treba zadovoljiti fiziološke potrebe i potrebu za sigurnošću. Potreba za sigurnošću može biti ugrožena u kući, na putu do škole, u školskom dvorištu, u školskim hodnicima i sanitarnim prostorima te u učionici. Roditelji i učitelji imaju dužnost

pomoći osiguravanje zadovoljavanja sigurnosti kao temeljne potrebe. Najčešće je zadovoljavanje te njihove potrebe ugroženo od drugih učenika škole koju pohađaju, ali i od strane učenika te maloljetnih i odraslih osoba koje ne pripadaju školi koju učenik (dijete) pohađa. Nažalost, katkad neprimjerenim postupcima sigurnost učenika ugrožavaju i njihovi roditelji te ponekad učitelji. Strah od škole je važan pokazatelj neodgovarajućeg zadovoljavanja učenikove potrebe za sigurnošću. Učenik koji je pod stresom ili u strahu, bez obzira na uzrok, ne može učestvovati normalno u nastavi. Dalje, u razrednom kolektivu u kojem se neki učenici osjećaju nesigurno, ne može se organizirati kvalitetna nastava niti efikasno učenje. Odrasli (roditelji i svi zaposlenici škole) su dužni pažljivo pratiti uzroke zbog kojih se kod učenika javljaju stres i strah te raditi na njihovu uklanjanju kako bi svaki učenik mogao u nastavnom procesu optimalno ostvariti i potvrditi osobne mogućnosti.

Stoga, rad sa učenicima/učenicama treba biti usmjeren na:

- stvaranje odnosa koji su zasnovani na poštovanju i povjerenju,
- stavljanje na raspolaganje infrastrukture i kapaciteta koji će olakšati organiziranje aktivnosti u ili van škole gdje se mladi ljudi osjećaju sigurno i ugodno,
- vođenje dijaloga o svim temama bez predrasuda i etiketiranja, bez držanja lekcija ili moraliziranja, te pomaganje mladima da sami dođu do spoznaja,
- ohrabrivanje na samostalno učenje kroz različite kombinovane aktivnosti formalnog i neformalnog karaktera,
- stavljanje fokusa na resurse koje mladi ljudi imaju, u školskim i vannškolskim aktivnostima (sportskim, zabavnim, umjetničkim, vjerskim događajima).

Također, veoma je važno da svaka lokalna zajednica treba da obezbijedi optimalne uvjete za bavljenjem organiziranim tjelesnim aktivnostima, kako bi se što veći broj djece i mladih, shodno svojim potrebama, interesima i mogućnostima uključili u različite oblike tjelesnih aktivnosti. Danas, sportski i kulturni sadržaji su skupi, ako su uopće i dostupni, jer ih u manjim sredinama gotovo i nema. U naseljima koja ih nemaju potrebno je izgraditi sportske objekte, a one koji već postoje dodatno adekvatno dopremiti. S ciljem popularizacije i omasovljenja sporta u postojećim objektima i terenima intenzivirati organizaciju raznih organiziranih sportskih takmičenja i rekreacije s akcentom

na promociju koja bi rezultirala uključivanjem velikog broja djece i mladih. Također, ne smije se zanemariti potreba za interdisciplinarnim pristupom pri izradi programskih aktivnosti i planova za razvoj sporta djece i mladih, a što je neminovnost u savremenom društvu današnjice. Kako bi se zadovoljio kriterij održivosti, općine u svoje razvojne i prostorne planove moraju jasno staviti akcenat na povećanje prostornih sportskih kapaciteta, modernizaciju postojeće infrastrukture, povećati izdvajanje za sport, vannastavne i vanškolske aktivnosti djece iz općinskih budžeta.

Budući da se nasilje u svakom društvu pojačava kad se počne gubiti osjećaj za moralne vrijednosti, s obzirom da se u našoj zemlji Bosni i Hercegovini nažalost ne ulaže dovoljno u izgradnju povjerenja i pomirenja, imajući u vidu da je odgojno-obrazovna struktura u cijeloj zemlji nedovoljno kvalitetna, loše finansirana i neprilagođena za rad u izmijenjenim okolnostima, vodeći računa o obavezujućim odredbama međunarodnih dokumenata koje je BiH ratificirala, a posebno Konvencije o pravima djeteta, u kojoj je navedeno da je potrebno poduzeti sve zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zlopotreba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, pozivamo sve odgovorne strukture i nadležne osobe na svim nivoimavlasti u Bosni i Hercegovini da pruže adekvatan odgovor na nasilje, a hitne i prioritetne mjere bile bi one koje su fokusirane na preventivno djelovanje, pogotovo u odgojno-obrazovnom sustavu, jer oslanjanje samo na sankcije i kaznene mjere ne rješava problem dugoročno, odnosno iako su u svakom društvu potrebni odgovarajući nadzor, kontrola, korištenje određenih pedagoških mjera i sankcija, puno značajniji rezultat se postiže ako se u potpunosti ili u znatnoj mjeri ostvare sljedeći ciljevi koji preventivno djeluju na razvoj nasilja, pogotovo među mladima:

- uspostaviti i osnažiti kvalitetne odgojne programe s pratećom strukturom, od predškolskog pa do akademskog nivoa, koji će se temeljiti, između ostaloga, i na ciljevima moralnog odgoja i pokrenuti široku platformu za ozbiljno vrednovanje i prilagodbu predškolskog i školskog sustava odgoja i obrazovanja novom digitalnom dobu i izazovima koje ono nosi,
- vratiti dostojanstvo i osnažiti društvenu ulogu odgojnih i obrazovnih radnika, omogućiti odgajateljima, učiteljima i nastavnicima, kao i pratećim stručnim službama, da se kvalitetno osposobljavaju i preuzimaju lidersku ulogu u našem društvu, posebno kad je riječ o postizanju cjelovitog odgoja i obrazovanja novih generacija, s naglaskom na izgradnju povjerenja i osnaživanje ličnosti,

- u javnom prostoru maksimalno reducirati sve manifestirane oblike ponašanja i djelovanja koji mogu inspirirati nasilna ponašanja, odnosno uspostaviti sustav stvarne političke, moralne i kaznene odgovornosti za bilo koji oblik promoviranja, pozivanja ili poticanja na nasilje,
- omogućiti roditeljima i starateljima adekvatne javne resurse i dovoljno vremena za njihov osobni angažman te za odgoj i uključivanje djece i mladih u društveno korisne aktivnosti koje za cilj imaju i postizanje socijalne kohezije, odnosno međusobnog osnaživanja i izgradnje stabilnog, mirnog i pravednog društva,
- uključiti akademsku zajednicu i iskusne profesionalce u programe osposobljavanja za preventivno djelovanje, te vjerske poglavare i službenike crkava i vjerskih zajednica u aktivnosti promoviranja izgradnje povjerenja, ali i prevencije i sprječavanja nasilja, posebno sprječavanja zloupotrebe religije te religijskih i tradicionalnih vrijednosti u svrhu nasilja.

Ovih pet elemenata trebali bi biti temeljna, polazišna tačka za kreiranje ozbiljnog i temeljitog pristupa problemu nasilja kod djece i mladih. Posebna pažnja mora biti posvećena postupanju u kriznim, iznenadnim situacijama, a priložen je i prijedlog mjera za poboljšanje primarne prevencije po resorima.

Također, potrebni su stručni programi u školama, psiholozi, edukativni sadržaji za djecu, psihosocijalna podrška, rana detekcija problema (vršnjačkog i porodičnog nasilja, antisocijalnog ponašanja, promjena obrazaca ponašanja) i rad na mentalnom zdravlju djece i porodice. Ono što se može i treba učiniti na nivou zakonodavstva su strožije sankcije za neovlašteno posjedovanje oružja, te na nivou policijskih organa pojačane kontrole držanja oružja kako bi se utvrdilo da li se na zakonom propisani način poštuju obaveze. U fokusu je primarna prevencija i unapređenje mjera usmjerenih ka jačanju karakternih snaga i vrlina djece i mladih, poboljšanje uslova za njihov pravilan psihofizički razvoj, kao i pružanje podrške društveno prihvatljivim oblicima ponašanja. Cilj je i unaprijediti već postojeće procedure u postupanju referalnih mehanizama u zajednici u slučaju identificiranih faktora rizika za dijete/učenika, kao sekundarni vid prevencije. Treći cilj je uspostavljanje sistema postupanja nadležnih službi u slučaju iznenadnih, kriznih događaja, u situacijama kada je ugrožen najbolji interes djeteta, odnosno krizno upravljanje. U okviru unapređenja mjera primarne prevencije neprihvatljivih oblika ponašanja i zaštite učenika, ključni su programi usmjereni ka jačanju i afirmiranju karakternih snaga i vrlina učenika. Podsjećanja radi, aktivnosti u Kantonu Sarajevo poput

zaduženja Ministarstva za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo da u što kraćem roku donese novi Akcioni plan za prevenciju maloljetničkog prijestupništva i rad sa maloljetnicima u kontaktu s pravosudnim sistemom u Kantonu Sarajevo (Vlada Kantona Sarajevo, 2023), veoma su značajne mjere koju mogu poslužiti kao mapa puta za sve druge administrativne jedinice u BiH. Potrebno je povećati odgovornost, te multisektorski pristupati svakom problemu u kojem je ugrožen interes djece/učenika, a za procedure multisektorskog djelovanja u kriznim situacijama zadužiti, na primjer Vlade Kantona Sarajevo, Ministarstvo za odgoj i obrazovanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice, te Ministarstvo zdravstva. Neophodno je i sačiniti shemu komunikacije za prijavu incidenta u školi, realizirati dodatne treninge za postupanje škole, službi socijalne zaštite, centara za mentalno zdravlje i policijskih službenika u slučaju hitnih kriznih događaja u školi. Slijedom gore navedenog, preostale aktivnosti koje obuhvataju pretpostavke i načela sigurnijeg školskog okruženja, ponuđene su u nastavku, kako slijedi:

- Razvijanje strategije komunikacija sa medijima odnosno krizno komuniciranje. Aktivnost provode Ministarstvo za odgoj i obrazovanje, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice, Ministarstvo zdravstva KS.
- Izmjenu Pedagoške standarde za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, kako bi se stvorila osnova za povećan broj sati školskih psihologa koje provode u školi. Aktivnost provodi Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS.
- U skladu sa izmjenama Pedagoških standarda i normativa dostaviti saglasnost za zapošljavanje dodatnog broja psihologa u školama. Aktivnost provodi Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS.
- Osiguranje finansijskih sredstva za nabavku psiholoških testova, dijagnostičkog instrumentarija u školama, jer škole nemaju isti, na ovaj način ne bi bilo potrebno često upućivati učenike u centre za mentalno zdravlje. Aktivnost provodi Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS.
- U što kraćem roku zapošljavanje određenog broja socijalnih radnika, psihologa, pedagoga u službama socijalne zaštite kako bi u punom kapacitetu mogli odgovoriti zahtjevima iz škola i društva u cjelini, odnosno pružiti adekvatnu podršku djeci i porodicama. Aktivnost provodi Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice KS.

- U što kraćem roku zaposliti dodatni broj psihologa u centre za mentalno zdravlje i dodatno educirati za rad i saradnju sa školskim zajednicama. Aktivnost provodi Ministarstvo zdravstva KS.
- Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo treba izvršiti analizu i pronaći način za osiguranje dječjih psihijatara (program za subspecijalizaciju iz dječje psihijatrije). Aktivnost provodi Ministarstvo zdravstva KS.
- U što skorijem roku izraditi (multisektorski tim) Program “Škola roditeljstva”, te realizirati program podrške roditeljima u zdravstvenim ustanovama, predškolskim ustanovama, osnovnim i srednjim školama, kao i u ustanovama socijalne zaštite. Aktivnost provodi: Ministarstvo za odgoj i obrazovanje, Ministarstvo zdravstva, Ministarstvo za rad, socijalnu politiku raseljena lica i izbjeglice KS. Nosilac aktivnosti je Ministarstvo za odgoj i obrazovanje KS (Ibidem).

U konačnici, kreiranje sigurnog školskog okruženja u Bosni i Hercegovini zahtjeva integrirani pristup koji u najkraćem smislu, obuhvata prevenciju nasilja, obuku osoblja, psihološku i svaku drugu podršku, jasne komunikacijske kanale, mehanizme odgovora na krizu i planove reagiranja. U Bosni i Hercegovini, sigurnost u školama postaje sve važnija tema gdje prevencija nasilja zadržava primarnu poziciju i osnovnu komponentu sigurnog školskog okruženja. Prema sekundarnim podacima iznesenim u prethodnim poglavljima, problemi poput vršnjačkog nasilja i socijalne isključenosti su evidentno prisutni, što nas sve alarmira da škole trebaju aktivno raditi na prevenciji svih oblika nasilja. Ovo uključuje edukaciju učenika o poštovanju i toleranciji, kao i programe koji potiču empatiju i saradnju među vršnjacima.

Osnaživanje zajednice kroz uključivanje učenika, roditelja i lokalne zajednice u donošenje odluka ključ je za stvaranje sigurnijeg školskog okruženja jer su lokalne zajednice često razjedinjene. Zbog toga, samo holističkim pristupom možemo pomoći u jačanju socijalnih veza i povjerenja.

Osoblje u školama treba biti obučeno o kriznom upravljanju i prepoznavanju rizičnih situacija. U BiH, gdje su psihosocijalni problemi često potisnuti, edukacija o osnovama sigurnosti, mentalnom zdravlju i prvoj pomoći može pomoći nastavnicima da prepoznaju, te adekvatno i blagovremeno reaguju na potrebe svojih učenika.

Odgovarajući kapaciteti, prostori i resursi su od esencijalnog značaja za odgovor na iznenadne krizne događaje. BiH se suočava s izazovima u infrastrukturi,

a škole bi trebale identificirati prostorije za povjerljive razgovore, prvu pomoć i hitne situacije. Opremljenost ovim resursima može značajno olakšati i samu reakciju na krizne situacije.

Jasni komunikacijski kanali između škola, roditelja, hitnih službi i lokalnih vlasti su neophodni za brzo i efikasno djelovanje u kriznim situacijama. U BiH, gdje su odnosi između različitih institucija često fragmentirani, unapređenje saradnje i komunikacije krupan je i izazovan zalogaj koji može polučiti mnogim pozitivnim plodovima i u krajnjoj instanci može doprinijeti bržem rješavanju problema i efikasnijem upravljanju krizama.

Pružanje psihološke podrške učenicima i osoblju je ključno za emocionalno zdravlje. U zemlji koja se još uvijek suočava s posljedicama rata i ekonomskim izazovima, važno je implementirati programe koji nude psihološku pomoć i podršku u smanjenju stresa i traumatskih iskustava kod učenika.

Od nepresušnog značaja je uspostavljanje jasnih i unificiranih procedura za odgovor na krizne situacije, uključujući evakuacijske planove i protokole za zaključavanje. U BiH, gdje su prirodne nepogode i socijalni nemiri mogući, škole trebaju razviti ozbiljne i detaljne planove koji osiguravaju sigurnost učenika i osoblja. S tim u vezi, redovno praćenje sigurnosnih praksi i trendova i evaluacija njihovih učinaka ključna je za kontinuirano unapređenje, te uspostavljanjem mehanizama koji omogućuju analizu sigurnosnih protokola pružaju bezbolno prilagođavanje na temelju naučenih lekcija. Sve neophodnija implementacija fizičkih sigurnosnih mjera, kao što su nadzor i kontrole pristupa, mogu značajno doprinijeti sigurnosti škola, primarno sprječavanjem neovlaštenog pristupa.

Na kraju, važno je uvažavanje različitosti među učenicima i stvaranje inkluzivnog okruženja kroz promicanje poštovanja i tolerancije.

# LITERATURA

---

1. Ahić, J., Hadžikadunić, A., Budimlić, J., Halilović-Kibrić, N., Hodžić, K., Cucak, A. (2019). Sigurnost u odgojno-obrazovnim ustanovama na području Unsko-sanskog kantona. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
2. Ahić, J., Korajlić, N., & Hadžikadunić, A. (2018). Sigurnost u odgojno-obrazovnim ustanovama na području Kantona Sarajevo. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
3. Baćanac, Lj., Petrović, N., & Manojlović N. (2009). "Priručnik za roditelje mladih sportista". Republički zavod za sport, Beograd
4. Baćanac, Lj.,& Radovanović, I. (2005). Vaspitanje kroz sport. Učiteljski fakultet.
5. Badrić, M., Prskalo, I., & Kvesić, M. (2011). Važnost kineziološke aktivnosti u formiranju slobodnog vremena djece. 20. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske
6. Böckler, N., Seeger, T., Sitzler, P., Heitmeyer, W. (2013). School shootings: International research, case studies, and concepts for prevention. New York: Springer.
7. Bojanić V, Vejnović D, Lalić V, Heldić E, Vesić M, Ridić D. (2008). Mladi, škola i prevencija socijalno neprihvatljivih ponašanja, Defendologija, centar za bezbjednosna sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka
8. Borum, R., Cornell, D., Modzeleski, W., Jimerson, S. (2010). What can be done about school shootings: A review of the evidence. *Educational Researcher*, 39(1), 27-37.
9. Borum, R., Fein, R., Vossekuil, B., Berglund, J. (1999). Threat assessment: Defining an approach for evaluating risk of targeted violence. *Behavioral Science and the Law*, 17, 323-337.
10. Buljubašić, S. (2008). Utjecaj društvenih promjena na djecu i mlade. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, (3-4), 487-496
11. Clarke, R. (1997). *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. New York: Harrow and Heston
12. Čaušević R. (2003). *Trauma i škola*, Dom štampe, Zenica

13. Dunlap, E. S. ed. (2013). The comprehensive handbook of school safety. Boca Raton/London/New York: CRC Press/Taylor & Francis Group.
14. European Schoolnet (2015). Vršnjačko nasilje u školama, Brisel
15. Fazlovic S. (2006). Statistika – deskriptivna i inferencijalna analiza, Den-fas, Tuzla,
16. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013), „Informacija o upisu učenika u osnovne i srednje škole u Federaciji Bosne i Hercegovine u škol-skoj 2013/14. god.
17. Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke (2013). Analiza upisne poli-tike u srednjoškolskom obrazovanju u Federaciji Bosne i Hercegovine sa aspekta potreba tržišta rada, str. 33-34.
18. Fein, R. A., Vossekuill, B., Pollack, W. S., Borum, R., Modzeleski, W., Reddy, M. (2004). Threat assessment in schools: A guide to managing threatening situations and to creating safe school climates (2004). Washington, D. C.: United States Secret Service and United States Department of Education. Preuzeto 12. oktobra 2019., sa: <https://www2.ed.gov/admins/lead/safety/threatassessmentguide.pdf>
19. Finley, L. L. (2014). School violence: A reference handbook. Santa Barbara, Denver, Oxford: ABC-CLIO.
20. Gill, M., & Springs, A. (2005). Assessing the impact of CCTV. Home Office Research Study 292. London, UK: Home Office.
21. Hadžikadunić, A. (2012). Sport kao prevencija od destruktivnog izražava-nja djece i omladine. Kriminalističke teme. Godina XII, Broj 3 – 4, 2012
22. Hadžikadunić, A.: Turković, S. i Tabaković, M. (2013). Teorija sporta sa osnovama tjelesnih aktivnosti specijalne namjene, Fakultet sporta i tjele-snog odgoja, Sarajevo
23. Hasković M. (2003). Izbjeglištvo i devijantno ponašanje, Bosnia ars, Tuzla
24. Hong, J. S., & Eamon, M. K. (2011). Students' perceptions of unsafe scho-ols: An ecological systems analysis. Journal of Child and Family Studies, 20(6), 863-872
25. <http://www.mdr.de/nachrichten/politik/regional/videoeuberwachung-sc-hulen-sachsen-anhalt-100.html>

26. <http://www.schulrecht.hamburg.de/>
27. <https://schulrecht-sh.de/archiv/texte/v/videoueberwachung2010.htm>
28. [https://schulrechtsh.de/texte/d/erlass\\_zur\\_anpassung\\_schulrechtlicher\\_erlasse\\_eu\\_dsgvo.pdf](https://schulrechtsh.de/texte/d/erlass_zur_anpassung_schulrechtlicher_erlasse_eu_dsgvo.pdf)
29. [https://www.lidi.nrw.de/mainmenu\\_Datenschutz/submenu\\_Datenschutzrecht/Inhalt/Videoueberwachung/Inhalt/Videoueberwachung\\_an\\_und\\_in\\_Schulen\\_Ich\\_sehe\\_das\\_was\\_du\\_so\\_tust\\_/Videoueberwachung\\_an\\_und\\_in\\_Schulen\\_Ich\\_sehe\\_das\\_was\\_Du\\_so\\_tust.pdf](https://www.lidi.nrw.de/mainmenu_Datenschutz/submenu_Datenschutzrecht/Inhalt/Videoueberwachung/Inhalt/Videoueberwachung_an_und_in_Schulen_Ich_sehe_das_was_du_so_tust_/Videoueberwachung_an_und_in_Schulen_Ich_sehe_das_was_Du_so_tust.pdf)
30. Ingraham, C. (2015). There are now more guns than people in the United States. Preuzeto 12. oktobra, 2016., sa: <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2015/10/05/guns-in-the-united-states-one-for-every-man-woman-and-child-and-then-some/>
31. Karlović, A. (2001). Validacija upitnika o zlostavljanju u djetinjstvu: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
32. Krauss, D. A. (2005). Predicting school violence. In: F.L., Denmark, H.H. Kraus, W.W. Wesner, E. Midlarsky, U.P. Gielen. (Eds.) *Violence in schools: Cross-national and cross-cultural perspectives*. New York: Springer.
33. Leary, M. R., Kowalski, R. M., Smith, L., Phillips, S. (2003). Teasing, rejection, and violence: Case studies of the school shootings. *Aggressive Behavior*, 29(3), 202-214. Making a safe haven: A review of school safety status, perceptions and practices in the South (2000). Southern Legislative Conference of The Council of State Governments. Preuzeto 12. oktobra 2016, sa: <https://www.slcatlanta.org/Publications/Education/SafeHaven.pdf>
34. Maljević, A., Budimlić, M., Šućur-Janjetović, V., B., Jović, N., Muratbegović E., Vujović, S. (2017). Studija o samprijavljenom prestupništvu djece u BiH (ISRD 3): Istraživački izvještaj. Sarajevo: CPRC
35. Meltzer, H., Panos, V., Goodman, R. i Tamsin, F. (2007.) Childrens' perceptions of neighbourhood trustworthiness and safety and their mental health. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 48, 1208-1213
36. Miller, T. W., Kraus, R. F. (2008). School-related violence: Definition, Scope, and Prevention Goals. In: T.M. Miller (Ed.) *School violence and primary prevention* (pp. 15-24). New York: Springer.

37. Ministarstvo unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona (2020), Informacija o stanju sigurnosti na području USK za period januar-juni 2020. godine, Bihać
38. Ministarstvo unutrašnjih poslova Unsko-sanskog kantona (2021), Informacija o stanju sigurnosti učenika od vršnjačkog nasilja na području USK za 2020., Bihać
39. Modly, D. (1998). Priručni kriminalistički leksikon. Fakultet kriminalističkih nauka. Sarajevo
40. Muratbegović, E., (2013), Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u BIH, sa Šućur Janjetović, V., VESTA Tuzla
41. Muratbegović, E., (2013), Izvještaj u sjeni o sprovedbi strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BIH, VESTA Tuzla
42. Muratbegović, E., (2013), Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini / sa Đuderija, S., Šeranić, A., Jurošević, M., Jakovljević, M, Omerović, N., Stanković, A., Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
43. Muratbegović, E., (2016), Ponašanje i navike djece na internetu – stavovi djece, roditelja i nastavnika informatike, / sa Vujović, S., Save the Children BIH
44. Muratbegović, E., (2016), Priručnik za vanpravosudne organe o primjeni odredbi Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u FBIH i Brčko Distriktu, / sa Uletilović, D., Vuksan, S., Suljagić, S., Save the Children BIH
45. Muratbegović, E., (2017), Analiza situacije u oblasti dječije zaštite u Bosni i Hercegovini – mapiranje radne snage u službama socijalne zaštite, Save the Children BIH
46. Odluka o zaštiti i poboljšanju kvaliteta zraka u Kantonu Sarajevo ("Sl. novine KS", br. 23/16)
47. Okvimi zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju, "Službeni glasnik BiH" br.18/03
48. Olweus, D. (1993). Bullying at school: What we know about bullying and what we can do. Malden, MA: Blackwell Publishing.

49. Opća uredba o zaštiti ličnih podataka (GDPR) 2016/679
50. Osher, D., Kendziora, K., Spier, E. i Garibaldi, M. L. (2014). School influences on child and youth development. U: Sloboda, Z. i Petras, H.: *Defining Prevention Science*, 151-169. New York: Springer US.
51. Pravilnik o uslovima, osnovama i kriterijima za razvrstavanje građevina u kategorije ugroženosti od požara ("Službene novine Federacije BiH", broj: 79/11)
52. Program za polaganje ispita protivpožarne zaštite ("Sl. novine FBiH", broj: 67/13)
53. Prskalo, I. (2007). Kineziološki sadržaji I slobodno vrijeme učenika I učenika mlađe školske dobi, Izvorni znanstveni članak. Vol 9, br.2. Učiteljski fakultet. Zagreb
54. Randazzo, M. R., Borum, R. , Vossekuill, B., Modzeleski, Fein, R., Pollack, W. (2006). In: S.R. Jimerson, M. Furlong. (Eds.) *Handbook of school violence and school safety: From research to practice* (pp. 147-156). Mahwah, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
55. Reddy, M., Borum, R., Berglund, J., Vossekuil, B., Fein, R., Modzeleski, W. (2001). Evaluating risk for targeted violence in schools: Comparing risk assesment, threat assesment, and other approaches. *Psychology in Schools*, 38(2), 157-172.
56. Robers, S., Zhang, J., Truman, J., Snyder, T. D. (2012). *Indicators of school crime and safety: 2011*. Washington, DC: National Center for Education Statistics/U.S. Department of Education, Bureau of Justice Statistics/Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. Preuzeto 12. oktobra 2016., sa: <http://nces.ed.gov/pubs2012/2012002rev.pdf>
57. Smith, J. D., Schneider, B. H., Smith, P. K., & Ananiadou, K. (2004). The effectiveness of whole-school antibullying programs: A synthesis of evaluation research. *School Psychology Review*, 33, 548-561
58. Tilleczeck, K. i Ferguson, B. (2007). *Transitions and Pathways from Elementary to Secondary School: A Review of Selected Literature*. Toronto: Ontario Ministry of Education.
59. Uzelac S. (1995). *Socijalna edukologija*, Sagena d.o.o., Zagreb

60. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine (2008). Strateški pravci razvoja obrazovanja u Bosni i Hercegovini sa planom implementiranja, 2008 – 2015., Sarajevo
61. Vlada USK (2017). Nacrt strategije razvoja obrazovanja USK za 2017-2022. godinu
62. Vlada Kantona Sarajevo (2023). Smjernice/shema komunikacije multisektorskog postupanja u iznenadnim, kriznim događajima u odgojno-obrazovnim ustanovama u Kantonu Sarajevo, Sarajevo.
63. Vossekuill, B., Fein, R. A., Reddy, M., Borum, R., Modzeleski, W. (2004). The final report and findings of the Safe School Initiative: Implications for the prevention of school attacks in the United States (2004). Washington, D. C.: United States Secret Service and United States Department of Education. Preuzeto 12. oktobra 2016, sa <https://www2.ed.gov/admins/lead/safety/preventingattacksreport.pdf>
64. Vossekuill, B., Fein, R. A., Reddy, M., Borum, R., Modzeleski, W. (2004). The final report and findings of the Safe School Initiative: Implications for the prevention of school attacks in the United States (2004). Washington, D. C.: United States Secret Service and United States Department of Education. Preuzeto 12. oktobra 2016, sa <https://www2.ed.gov/admins/lead/safety/preventingattacksreport.pdf>
65. Welsh, B., C. & Farrington, D., P. (2009). Making public places safer: Surveillance and crime prevention. New York: Oxford University Press.
66. Wike, T. L., Fraser, M. W. (2009). School shootings: Making sense of the senseless. *Aggression and Violent Behavior*, 14(3), 162-169.
67. Zakon o nadležnostima organa vlasti Kantona Sarajevo u oblasti zaštite od požara i vatrogastvu („Službene novine KS“ br. 23/11)
68. Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju, „Službeni glasnik Unsko-sanskog kantona“, broj 5/04
69. Zakon o zaštiti i spašavanju ljudi i materijalnih dobara od prirodnih i drugih nesreća (Službene novine FBiH” br: 39/03 i 22/06)
70. Zakon o zaštiti ličnih podataka („Službeni glasnik BiH“ broj 49/06, 76/11 i 89/11)

71. Zakon o zaštiti od požara i vatrogastvu FBiH ("Službene novine FBiH" br. 64/09)
72. Zani, B., Cicognani, E. i Albanesi, C. (2001.) Adolescents' sense of community and feeling Zloković, J. (2004). Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole, društva. Pedagogijska istraživanja, Vol.1, No.2, str. 207-21
73. Zhang, A., Musu-Gillete, L., Ouederk, B. A. (2016). Indicators of school crime and safety: 2015. Washington, DC: National Center for Education Statistics/U.S. Department of Education, Bureau of Justice Statistics/Office of Justice Programs, U.S. Department of Justice. Preuzeto 12. oktobra 2016., sa: <http://nces.ed.gov/pubs2016/2016079.pdf>



# POPIS PRILOGA

---

|                                                                                             |     |
|---------------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| <b>Grafikon 1:</b> Odnos prijatelji u obrazovnom sistemu.....                               | 25  |
| <b>Grafikon 2.</b> Srednje škole u FBiH – pregled po kantonima.....                         | 26  |
| <b>Grafikon 3.</b> Odnos sa roditeljima.....                                                | 27  |
| <b>Grafikon 4.</b> Stavovi o školi.....                                                     | 35  |
| <b>Grafikon 5.</b> Izostanci iz škole.....                                                  | 37  |
| <b>Grafikon 6.</b> Uspjeh u školi.....                                                      | 37  |
| <b>Grafikon 7.</b> Ponavljanje razreda.....                                                 | 38  |
| <b>Grafikon 8.</b> Osjećaj nesigurnosti.....                                                | 42  |
| <b>Grafikon 9.</b> Mišljenje o migrantima i stanju sigurnosti.....                          | 42  |
| <b>Grafikon 10.</b> Neprijatnosti na putu do škole.....                                     | 44  |
| <b>Grafikon 11.</b> Migranti u zajednici.....                                               | 44  |
| <b>Prikaz 12.</b> Mogućnosti i prikladnost video nadzora.....                               | 65  |
| <b>Prikaz 13:</b> Primjer grafičkog dijela Plana evakuacije prizemlja školskog objekta..... | 81  |
| <b>Prikaz 14:</b> Uputstvo za ponašanje učenika u slučaju požara.....                       | 87  |
| <b>Grafikon 15:</b> Slobodno vrijeme.....                                                   | 106 |
| <b>Grafikon 16:</b> Prijatelji.....                                                         | 109 |
| <b>Grafikon 17:</b> Preseljenje u drugi grad.....                                           | 110 |
| <b>Grafikon 18:</b> Mišljenje prijatelja.....                                               | 110 |
| <b>Grafikon 19:</b> Posramljenost zbog krađe.....                                           | 111 |
| <b>Grafikon 20:</b> Posramljenost zbog fizičkog napada.....                                 | 112 |
| <b>Grafikon 21:</b> Posramljenost zbog počinjenja krivičnog djela.....                      | 113 |
| <b>Grafikon 22:</b> Grupa prijatelja.....                                                   | 113 |
| <b>Grafikon 23:</b> Struktura grupe prijatelja.....                                         | 114 |
| <b>Grafikon 24:</b> Zajedničko vrijeme.....                                                 | 114 |
| <b>Grafikon 25:</b> Pihvatljivost činjenja ilegalnih stvari.....                            | 115 |

